

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI**

Genel Yayın No: 2526

Mesleki Kitaplar: 225

**HAC VE UMRE İLE İLGİLİ FETVALAR
DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU**

Yayın Yönetmeni: Cafer Tayyar DOYMAZ

Yayın Koordinatörü: Önder ÖZKAN

Baskı Takip: Kürşat ASLAN

Baskı Hazırlık: Kader TANAK

Grafik Tasarım: Ali ÇINKI

Baskı: TDV Yay. Mat. Tic. İşl.

Ostim OSB Mah. 1256 Cadde No: 11

Yenimahalle/Ankara

Tel: 0312 354 91 31

3. Baskı, Ankara 2025

ISBN: 978-625-435-701-5

2024-06-Y-0003-2526

Sertifika No: 46325

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 24.04.2024/83

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel: 0312 294 43 93 Faks: 0312 294 42 57

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ

FETVALAR

HACCIN ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ • EDÂSİ BAKIMINDAN HAC ÇEŞİTLERİ
İHRAM VE MİKÂT • İHRAM YASAKLARI VE CEZALARI • ARAFAT VE MÜZDELİFE VAKFESİ
TAVAF VE SA'Y • ZİYARET TAVAFI • ŞEYTan TAŞLAMA • KURBAN
UMRE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER • HACDA VEKÂLET VE VASİYET • İHSÂR
KADINLARA ÖZGÜ HÂLLER • SEFERÎLİK • DİĞER MESELELER • MEDİNE ZİYARETİ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	17
--------------	----

I. HACCIN ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ

1. Hac kimlere farzdır?	21
2. Hac ayları hangileridir, farz olan vakfe ile tavafın vakti ne zamandır?	22
3. Hac ibadetinin ifası için nisap miktarı mala sahip olma şartı var mıdır?	22
4. Çocuklarını bırakacak güvenli bir yeri olmayan kimsenin hacca gitmesi farz mıdır?	23
5. Evlenme çağında bekâr çocuğu bulunan kişi hacca gitmeyi erteleyebilir mi?	23
6. İmkân bulup Kâbe'yi gören veya umre yapan kişiye hac farz olur mu?	24
7. Borçlanarak hacca gitmek doğru mudur?	24
8. Bankada vadeli hesapta bekletilen para ile hac yapılır mı?	25
9. Haram yollardan elde edilen kazanç ile hac yapılır mı?	25
10. Hacca görevli olarak giden kişinin hac borcu düşer mi?	25

II. EDÂSİ BAKIMINDAN HAC ÇEŞİTLERİ

11. İfrad haccı ne demektir ve nasıl yapılır?	29
---	----

12. Temettu' haccı ne demektir ve nasıl yapılır? 29
13. Kırân haccı ne demektir ve nasıl yapılır?.....29
14. Kudüm tavafını yapan kişi, ifrad haccını temettu' veya kırâna çevirebilir mi?.....30
15. Temettu' haccı için umreye niyet eden kişi, haccını kırâna dönüştürebilir mi? 30
16. Kırân haccına niyet eden kişi, tavaf ve sa'y yapmadan niyetini değiştirip temettu' haccına dönüştürebilir mi?.....31
17. Hac ayları içinde umre yaptıktan sonra mikât sınırlarının dışına çıkan kimse, tekrar hac için ihrama girerse bu kişi ifrad mı yoksa temettu' haccı mı yapmış olur? 31
18. Temettu' haccı yapacak kişinin, umreyi yapıp ihramdan çıktıktan sonra hac ihramına girinceye kadar başka bir umre yapması caiz midir?.....32
19. Temettu' veya kırân haccına niyet eden bir kimse, kurban kesme imkânına sahip olduğu hâlde bunun yerine oruç tutabilir mi?.....32
20. Kırân haccına niyet eden bir kimsenin, umre yaptıktan sonra ikinci bir umre yapmasının hükmü nedir? 33

III. İHRAM VE MİKÂT

21. İhram ne demektir?.....37
22. İhrama girerken, ihramlıyken veya ihramdan çıkmak için gusletmenin hükmü nedir? 37
23. İhram namazının hükmü nedir?.....38
24. İhramsız olarak Mekke'ye girmenin hükmü nedir? 38
25. Âfâkiler Cidde'de ihrama girebilir mi?.....39
26. Her umre için mikâta gitmek gerekir mi?.....39
27. Harem sınırları içerisindeki kişinin Hill bölgesine gitmeden bulunduğu yerden umre için ihrama girmesinin hükmü nedir? 40
28. Harem bölgesinde bulunanların hac için Arafat'ta ihrama girmeleri caiz midir? 40

29. Ten'im, Arafat, Cidde gibi Hill bölgesine çıkan kimsenin tekrar Harem bölgesine dönmesi hâlinde ihrama girmesi gerekir mi? 41
30. Hac ve umre niyetiyle Mekke'de bulunup mikât dışında kalan Tâif gibi yakın bir yere gidenlerin, Harem'e dönerken tekrar ihrama girmeleri gerekir mi? 42

IV. İHRAM YASAKLARI VE CEZALARI

31. İhramlı kimsenin dikilmiş elbise veya iç çamaşırı giymesi durumunda ne yapması gerekir? 45
32. Harem bölgesine (Mekke'ye) ihramlı olarak girmelerine izin verilmeyen kimselerin, mikât mahallinde elbiselerini çıkarmadan hac veya umreye niyetlenip Harem bölgesine elbise ile girmeleri hâlinde kendilerine ne gerekir? 45
33. Umre ihramına girdiği hâlde tavaf ve sa'y yapmadan elbise giyen kişinin ne yapması gerekir? 46
34. İhrama girmiş olan bir kişi hasta olduğu için tavaf ve sa'y yapmadan bir gün süreyle elbise giyerse ne yapması gerekir? 46
35. Hac için ihrama girdikten sonra henüz birinci tahallül gerçekleşmeden elbise giyen kimseye ne gerekir? 47
36. İhramdan çıkma aşamasına geldiği hâlde saç tıraşı olmadan elbise giyen kişiye ne gerekir? 47
37. İhramlı erkeğin varis çorabı giymesinin hükmü nedir? 48
38. İhramlı erkeğin korse giymesinin hükmü nedir? 48
39. Basur vb. rahatsızlığı olan ihramlı erkeğin hasta bezi kullanmasının hükmü nedir?.....49
40. İhramlının üzerine nevresim veya battaniye gibi bir şey alması/örtmesi ceza gerektirir mi? 50
41. İhramlının gözlük, saat, kemer, toka vb. aksesuarlar takması veya atel, bandaj gibi sargı malzemeleri kullanması ceza gerektirir mi?..50
42. İhramlıyken başa tutturulan şemsiye kullanmak bir ceza gerektirir mi? 51
43. İhramlı kimsenin tıbbi maske takması ceza gerektirir mi?.....51

44. İhramlı kimse, arkası kayışlı terlik giyebilir mi?.....52
45. İhramlının saç kremi vb. şeyleri kullanmasının hükmü nedir?.....53
46. İhramlı kimse, banyo yaparken ve çamaşır yıkarken sabun veya deterjan kullanabilir mi?.....53
47. İhramlının tırnak kesmesinin veya kopmak üzere olan bir tırnağı koparmasının hükmü nedir?.....54
48. İhramlı iken saç tıraşı olan veya kasık ya da koltuk altlarındaki tüyleri temizleyen kişiye ne gerekir?.....55
49. İhramlının vücudundan kendiliğinden düşen saç veya kıllar için ceza gerekir mi? 55
50. Hac için ihrama girdikten sonra hac menâsikinden hiçbirini yapmadan saç tıraşı olan kimsenin ne yapması gerekir?.....55
51. İhramlı iken sakal tıraşı olan kişinin ne yapması gerekir?.....56
52. Hacda kurban kesmeden önce saç tıraşı olana ceza gerekir mi?.....56
53. Umre tavafını yapıp sa'yini yapmadan saç tıraşı olup ihramdan çıkan kişinin ne yapması gerekir?.....57
54. Tavaf yapmadan saç tıraşı olan ihramlı kimsenin ne yapması gerekir?.....57
55. Tavaf yapmaksızın sa'y yapan ve saç tıraşı olan kimsenin ne yapması gerekir?.....58
56. Hastalık gibi bir özür nedeniyle saçını, sakalını veya vücudundan herhangi bir yerini tıraş eden ihramlı kimseye ne gerekir?.....58
57. Umrenin tavaf ve sa'yini yapıp saç tıraşı olmayı unutan kimse ne yapmalıdır?.....59
58. Tavaf ve sa'yi yapıp saç tıraşı olmayı geciktiren kişiye herhangi bir ceza gerekir mi?.....59
59. İhramlı bir kimse, ihramdan çıkma aşamasına gelen bir kimseyi saç tıraşı edebilir mi?.....60
60. Vakti geldiğinde sakal tıraşı ile ihramdan çıkılır mı?.....60
61. Hac ve umre için Mekke ve Medine'de bulunan eşlerin cinsel ilişkide bulunmalarının hükmü nedir? 61
62. Umrede ihramlı iken cinsel ilişkide bulunan eşlere ne gerekir?.....61

63. Temettu' haccına niyet eden kimsenin, umre ihramından çıktıktan sonra hac için ihrama girinceye kadarki sürede eşyle cinsel ilişkide bulunmasının hükmü nedir?..... 61
64. Birinci tahallülden sonra henüz ziyaret tavafı yapmadan cinsel ilişkide bulunan kimseye ne gerekir?..... 62
65. Kırân haccına niyet etmiş olan kimse, ihram yasağı işlediği takdirde ceza miktarı değişir mi?..... 62
66. Kırân haccına niyet eden bir kimse, ihram yasağı işlerse kendisine ne gerekir?..... 62
67. Unutma veya bilgisizlik sebebiyle ihram yasaklarını ihlal etmenin hükmü nedir? 63
68. İhram yasaklarının ihlali sebebiyle verilmesi gereken sadakaların Harem dışında ödenmesi caiz midir? 64
69. İhrama giren çocuğun ihram yasaklarını ihlal etmesi durumunda ceza gerekir mi? 64
70. Aynı yasağı birden fazla işleyen ihramlı bir kimseye ne gerekir? 64

V. ARAFAT VE MÜZDELİFE VAKFESİ

71. Arafat vakfesi cuma gününe denk geldiğinde hacıların Arafat'ta cuma namazı kılmaları gerekir mi?..... 67
72. Hac için ihrama girdiği hâlde Arafat'a çıkmayan kimsenin (fevât) ne yapması gerekir?..... 67
73. Hac için yola çıkan kişinin Arafat vakfesi öncesi veya sonrasında ölmesi hâlinde ne yapılmalıdır? 68
74. Müzdelife vakfesi ne zaman yapılır ve asgari süresi ne kadardır? 68

VI. TAVAF VE SA'Y

75. Tavaf nedir ve kaç çeşit tavaf vardır?..... 73
76. Namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf yapılabilir mi?..... 75
77. Hacer-i Esved'in selâmlanması ve öpülmesinin hikmeti nedir, bunların yapılmaması ibadete hâlel getirir mi?..... 75

78. Hac ve umre görevlerini yaparken belli duaları okumanın hükmü nedir? 76
79. Bütün tavaflarda remel ve ıztıbâ‘ yapılmalı mıdır? 77
80. Tavaf namazını kılmanın hükmü nedir, terk edilmesi hâlinde ceza gerekir mi? 77
81. Tavaf namazı nerede kılınır? 78
82. Tavaf namazını kılmadan birkaç defa tavaf yapmak doğru olur mu? 78
83. Namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf namazı kılınabilir mi? 78
84. Sabah namazından sonra tavaf namazı kılınır mı? 79
85. Başkası adına nâfile tavaf yapılabilir mi? 79
86. Tavaf esnasında abdesti bozulan kişinin ne yapması gerekir? 79
87. Mescitte uyuyan kişi uyandıktan sonra abdest almadan tavaf yapılabilir mi? 79
88. Tavafın abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak yapılması hâlinde hangi ceza gerekir? 80
89. Abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak kudüm veya nâfile tavaf yapmanın hükmü nedir? 81
90. Umre tavafını abdestsiz, cünüp veya âdetli yapan kişinin ne yapması gerekir? 82
91. Umre tavafını yaparken abdesti bozulan, fakat abdestinin hangi şavtta bozulduğunu bilmeden hem tavafı hem de sa‘yi tamamlayan kimsenin ne yapması gerekir? 82
92. Tavaf esnasında veya tavaf tamamlandıktan sonra abdesti hakkında şüphe duyan kimsenin durumu nedir? 83
93. Cünüp, âdetli veya abdestsiz olarak yapılan bir tavaftan sonra sa‘y yapan kimsenin ne yapması gerekir? 83
94. Bir mazereti olmadığı hâlde tekerlekli sandalyeye binerek tavaf ve sa‘y yapan kimsenin tavaf ve sa‘yi geçerli midir? 84
95. Umre veya ziyaret tavafı esnasında eli, burnu veya başka bir yeri kanayan bir Hanefî, o esnada Şâfiî mezhebini taklit edebilir mi? 85

96. Harem-i Şerife girip çıkarken veya tavaf yaparken eli bir kadına değen kimsenin abdesti bozulur mu?..... 85
97. Tavaf ve sa'y yaparken beden veya elbisenin necâsetten temiz olması şart mıdır?..... 85
98. Tavaf esnasında avret mahalli açılan kimseye ne gerekir?..... 86
99. Tavaf veya sa'y yaparken kaç şavt yaptığını unutan kimsenin ne yapması gerekir?..... 86
100. Tavafın şavtlarının eksik yapılması durumunda ne gerekir?..... 87
101. Tavaf esnasında tekerlekli sandalye vb. araçlar üzerinde uyuyan kimsenin tavafı geçerli midir? 88
102. Tavafta geri geri yürünmesi durumunda ne gerekir? 88
103. Tavaf iade edilirken ihramlı olmak şart mıdır? 88
104. Tavaf ve sa'yi peş peşe yapmak şart mıdır? 89
105. Sa'yin şavtlarını eksik yapan kişiye ne gerekir?..... 89
106. Temettu' haccı yapan kişi, umresini tamamlayıp ihramdan çıktıktan sonra hac ihramına girmeden nâfile bir tavafın ardından haccın sa'yini yapabilir mi? 90
107. Sa'y esnasında abdesti bozulan kişi ne yapmalıdır?..... 90
108. Sa'yden sonra kılınması gereken bir namaz var mıdır? 90

VII. ZİYARET TAVAFI

109. İhramdan çıkmadan önce ziyaret tavafı yapılabilir mi?..... 93
110. Ziyaret tavafı ihramsız yapılabilir mi?..... 93
111. Arafat vakfesini yaptıktan sonra ziyaret tavafını yapamayacak duruma gelen kişiye ne gerekir? 93
112. İzdiham, yaşlılık, hastalık gibi nedenlerden dolayı ziyaret tavafının bayramın ilk üç günü sonrasına ertelenmesi caiz midir?..... 94
113. Ziyaret tavafının hemen ardından vedâ tavafı yapmak caiz midir?.. 95

VIII. ŞEYTAN TAŞLAMA

114. Şeytan taşlama günlerinde atılacak taşlar nereden toplanır?..... 99

115. Abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak yapılan şeytan taşlama geçerli midir? 99
116. Akabe cemresi, bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan önce taşlanabilir mi? 99
117. Kurban bayramı gecesi, gece yarısından önce şeytan taşlamak geçerli midir? 100
118. Şeytan taşlama, kurban kesme, saç tıraşı olma ve ziyaret tavafını yapma görevleri arasındaki tertibin hükmü nedir? 100
119. Mazereti nedeniyle şeytan taşlamayı tamamlamadan Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kimsenin ne yapması gerekir? 101
120. Müzdelife vakfesini yaptıktan sonra mazeret sebebiyle Akabe cemresine taş atmadan saç tıraşı olan kişi ihramdan çıkmış sayılır mı? 102
121. Vaktinde atılmayan taşların kazâsı nasıl yapılır? 102
122. Şeytan taşlamayı terk eden veya eksik bırakan kimse, taşlarını dördüncü günü atacak olursa o gün için de taş atması gerekir mi? 103

IX. KURBAN

123. Hacda kurban ne zaman kesilir? 107
124. Hacca giden kişinin hacca ilgili kurbanları memleketinde kesilebilir mi? 108
125. Ergenlik çağına girmemiş çocuk temettu' veya kırân haccına niyet etmesi durumunda kurban (hedy) kesmekle yükümlü olur mu?.....108
126. Hac ibadetini yapan kişi, ayrıca memleketinde de kurban kesmekle yükümlü müdür? 109

X. UMRE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

127. Umre yapmak üzere ihrama girip Mekke'ye gelen kişi sağlık sorunları sebebiyle umresini erteleyebilir mi? 113
128. Tavaf veya sa'yden herhangi biri yapılmadan umre tamamlanmış olur mu? 113

129. Kişi, umre tavafı ve sa'yi arasında veya sa'yini yaptıktan sonra ihramdan çıkmadan önce nâfile tavaf yapabilir mi? 114
130. Bir umreyi tamamlamadan ikinci bir umre için ihrama giren kişiye ne gerekir? 114
131. Hac veya umre için Mekke'de bulunanlar, umre yaptıktan sonra kalan günlerde yeni bir umre yapmayı mı yoksa bunun yerine nâfile tavafı mı tercih etmelidirler?..... 115
132. Başkası adına umre yapılabilir mi? 115
133. Kurban bayramı günlerinde umre yapılabilir mi?..... 116

XI. HACDA VEKÂLET VE VASIYET

134. Vekâlet yoluyla haccın geçerli olmasının şartları nelerdir? 119
135. Hacca gitmemiş bir kimse, başkasının yerine vekil (bedel) olarak hacca gidebilir mi? 120
136. Bir kimse aynı yıl içinde hem kendisi için asaleten hem de başkası için vekâleten hac yapabilir mi? 121
137. Hacca görevli gidip masrafları ilgili kurum tarafından karşılanan görevli, aynı zamanda başkası adına vekâleten hac yapabilir mi?... 121
138. Vekâleten hac yaptırmak yerine hac parasını tasadduk etmekle hac sorumluluğu düşer mi?..... 122
139. Hacca gönderilirken vekilin, gönderen kişinin yaşadığı yerden gitmesi şart mıdır, Mekke veya Medine'de yaşayan birine vekâlet verilebilir mi?..... 122
140. Bedel hac için gelen kimse hangi hacca niyet etmelidir?..... 123
141. Arafat'tan önce komada olup ölmek üzere olan hacı adayı için bulunduğu yerden vekil tayin edilebilir mi?..... 123
142. Temettu' haccı yapmak üzere vekil olan kimse, umreyi kendisi için yaparsa ne gerekir? 123
143. Vekâleten yapılan hac veya umre ibadetinde vekilin ihlalleri sebebiyle ödenmesi gereken cezaları kim öder?..... 124
144. Bir kimse, yerine haccedilmesini vasiyet ederse ne yapılır?..... 124

145. Hac ibadeti üzerine farz olan bir kimse, bu vazifesini yapmadan vefat ederse vârisleri bu durumda ne yapmalıdırlar?..... 125
146. Kur'ada adı çıkan kimse, başkası adına vekâleten hac yapabilir mi? 125
147. Vekil olarak hacca giden kişi, kendi adına udhiyye kurbanı kesmeli midir?..... 126

XII. İHSÂR

148. İhrama girdikten sonra hacca Arafat vakfesini veya umrede tavafi iradesi dışındaki bir engelden dolayı yapamayan (muhsar) kimseye ne gerekir? 129
149. Muhsar olan kimse, ihsâr kurbanını ne zaman ve nerede keser?.... 130

XIII. KADINLARA ÖZGÜ HÂLLER

150. Kadınların âdet veya lohusalık hâllerinde yapamayacakları şeyler nelerdir?..... 133
151. Kadınlar âdetli veya lohusa iken dua edebilirler mi? 134
152. Bir kadın, âdetli veya lohusa olduğu için ihrama girmeden mikâtı geçip Mekke'ye girerse ne yapmalıdır?..... 134
153. Temettu' haccına niyet eden bir kadın, özel hâli sebebiyle umresini yapamazsa doğrudan Arafat'a çıkabilir mi?..... 135
154. Menopoza geçiş ve menopoz dönemindeki kadından gelen kanamalar, hac veya umre görevlerinin yerine getirilmesine engel olur mu?..... 136
155. Kadınların hac veya umrede âdet hâllerini geciktiren veya öne alan ilaç kullanmaları durumunda ibadetleri geçerli midir? 136
156. Âdet geciktirici hap kullandığı hâlde yine de leke gören bir kadın namaz, oruç ve tavaf gibi ibadetleri yapabilir mi? 137
157. Spiral nedeniyle âdet öncesi görülen lekelenmelerin hükmü nedir?..... 138
158. Âdetli olarak Arafat'a çıkan bir kadın, Arafat ve Müzdelife vakfelerinden sonra şeytan taşlayıp ihramdan çıkabilir mi? 138

159. Âdetli bir kadın, haccın tavaf ve sa'yini yapmadan saçlarını kısaltıp ihramdan çıkabilir mi? 138
160. Normal âdeti bittiği hâlde âdetin âzami süresi bitmeden hac veya umre vazifesini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan bir kadın, daha sonra leke görürse ne yapması gerekir?..... 139
161. Umre veya ziyaret tavafını yaptıktan sonra âdet olan kadın, bu hâliyle sa'y yaparsa ne gerekir?..... 140
162. Âdetli ya da lohusa iken umrenin tavaf ve sa'yini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan kadının ne yapması gerekir?..... 140
163. Bir kadın, umrenin sa'yini yapmadan saçını kısaltırsa kendisine ne gerekir? 140
164. Âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kadın, bu hâliyle ziyaret veya umre tavafını yapabilir mi?..... 141
165. Kafilesi Mekke'den ayrılacak olan bir kadının âdet hâli sebebiyle vedâ tavafı yapamaması durumunda ceza gerekir mi? 142
166. Tekerlekli sandalyeyle tavaf etmek durumunda olan birine yardım etmek için metâfa (tavafın yapıldığı yere) giren âdetli bir kadına ceza gerekir mi? 143
167. Bir kadın ihramlı iken elbise değiştirebilir mi? 143
168. Kadınlar ihramdan çıkmak için saçlarının ne kadarını kesmelidirler?..... 143
169. Kanaması hiç kesilmeyen bir kadının âdet durumu nedir?..... 144
170. Hamile bir kadından gelen kanın hükmü nedir? Bu esnada ibadet yapılabilir mi? 145
171. Özur sahibi kimse veya istihâze olan kadın, tavafını nasıl yapar?... 145
172. Namazın geçerliliği için vajinal akıntı sebebiyle tampon, ped vb. kullanmak gerekir mi?..... 146
173. Kadınlardan gelen beyaz ve kokusuz akıntı abdesti bozar mı? 147
174. Evli bir kadın, kocasının iznini almadan veya yanında mahremi olmadan hac veya umreye gidebilir mi?..... 147

XIV. SEFERİLİK

175. Umreye gidenler seferilik hükümleri açısından Mekke ve Medine'de namazlarını nasıl kılarlar?..... 151
176. Mekke'ye dışarıdan gelenlerin Arafat vakfesinden önce veya sonra Mekke'de buldukları süre içinde seferilik durumları nedir?..... 151

XV. DİĞER MESELELER

177. Vedâ haccı ve vedâ hutbesi nedir? 155
178. Hacc-ı ekber ve hacc-ı asğar ne demektir? 156
179. Hacca giderken helallik almanın dinî hükmü nedir?..... 156
180. Birden çok umre veya nâfile tavaf yapmak hac ibadeti yerine geçer mi? 157
181. Hac yapan kimsenin bütün günahlarının affedileceğine dair rivayetler sahih midir?..... 158
182. Kurban bayramının Suudi Arabistan'da Türkiye'den önce veya sonra başlaması hâlinde yapılan hac ibadeti geçerli olur mu?..... 159
183. Kur'a sistemi dışında hacca gidebilmek için farklı yöntemlere baş vurmak caiz midir?..... 160
184. Mekke ve Medine'de cuma namazı vaktinde ezanın hemen ardından hutbeye başlandığında cumanın ilk sünneti veya nâfile namaz kılınır mı? 160
185. Mekke ve Medine'nin kutsallığına inanarak oralardan toprak veya taş getirmenin bir sakıncası var mıdır?..... 161
186. Hac ve umre ibadetlerini yerine getirirken mal ve hizmet satın alımlarını kredi kartı ile peşin yahut taksitli olarak yapmanın dinî hükmü nedir?..... 161

XVI. MEDİNE ZİYARETİ

187. Mescid-i Nebevî'de kırk vakit namaz kılmanın hükmü nedir? 165
188. Peygamberimizin (s.a.s.) kabr-i saâdetini ziyaret etmek ve Ravza-i Mutahhara'da namaz kılmak haccın menâsikinden midir?..... 166

KAYNAKÇA..... 169

ÖN SÖZ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Her mükellef Müslümana Beyt-i Atîk'i (Kâbe'yi) ziyaret edip etrafında tavaf yapmayı emreden ve Hz. İbrâhim'in (a.s.) davetiyle dünyanın her bir köşesinden Arafat meydanına gelen Müslümanları birbiriyle buluşturan Yüce Allah'a hamd olsun! Diğer ibadet ve muâmelât konularında olduğu gibi hac ve umre ibadetinin ahkâmı ve hikmetlerini en güzel örnekliliğiyle bizlere beyan eden âlemlere rahmet Peygamber Efendimizle, âline, ashâbına ve onların yolunu takip edenlere salât ve selâm olsun!

Hac, şartlarını taşıyan Müslümanların ömürde bir kere yerine getirmekle yükümlü olduğu farz bir ibadettir. Hac ve umre ibadeti, Mekke'de birden fazla yerde yapılan ve kendine has şekil ve hükümleri bulunan uygulamalar bütünüdür. Bu hükümlerin tamamını öğrenerek hatasız bir hac ve umre yapmak, özellikle geniş halk kitleleri için zor olmaktadır. Bu sebeple hac ve umre ibadeti organize bir şekilde yapılmakta, özellikle hacı adaylarına önderlik edecek, onları hac konusunda bilgilendirecek kabile ve ekip görevlileri bu organizasyonda görev almaktadır.

Başkanlığımız, gerek hac ve umre ibadetlerini yerine getirmek isteyenlerin gerekse kabile ve ekip görevlilerinin

yararlanacağı, “Hac Rehberi”, “Haccı Anlamak”, “Umre Rehberi” başlıklı kitapları hazırlamış ve milletimizin istifadesine sunmuştur. Bu tür eserlerde karşılaşılan birçok sorunun cevabını bulmak mümkün olsa da bunları destekleyici yeni kitaplara ihtiyaç olduğu da bir gerçektir.

Din İşleri Yüksek Kurulu, hacı adayları tarafından Mekke ve Medine’de görev yapan fetva ekiplerine yönlendirilen soruları dikkate alarak “Hacla İlgili Sıkça Sorulanlar” kitapçığı hazırlamış ve bu kitapçık, hacca gidecek olan din görevlilerimizin ve hacı adaylarımızın istifadesine sunulmuştu. Son dönemlerde artan hac ve umre ziyaretlerinde söz konusu ibadetlerle ilgili gelen farklı soruları ve çeşitli nedenlerden dolayı ortaya çıkan sorunları dikkate alan Kurulumuz, ilgili konularda yeni kararlar almış ve önceki kitapçıkta bulunan soru ve cevapları gözden geçirmiştir. Böylece söz konusu kitapçığın hacmi genişlemiş; ilk baskısı 2024 yılında yapılan ve yeniden gözden geçirilerek ikinci baskısı yapılan elinizdeki bu eser ortaya çıkmıştır.

Hac ve umre konularıyla ilgili 188 fetvadan oluşan bu eser, Kurul üye, uzman ve uzman yardımcılarının uzun ve titiz çalışmaları sonunda vücut bulmuştur. Eserin, mukaddes beldelere yapılan kutlu yolculukta kabile ve ekip görevlilerimiz ile hac ve umre ibadetlerini yerine getirmek isteyen vatandaşlarımızın ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sunmasını temenni eder, bu kutsal yolculuğun tüm İslâm âlemine hayır ve bereketler getirmesini Yüce Allah’tan niyaz ederiz.

*Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı
Ankara, 2025*

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

HACCIN ŞARTLARI VE RÜKÜNLERİ

1 Hac kimlere farzdır?

Hac, İslâm'ın beş temel esasından biri olup bedenî ve malî yönü olan bir ibadettir. Hac; âkil, bâliğ ve malî yeterlilik sahibi olan Müslümanlara farzdır. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik'e göre bir kişiye haccın farz olması için yukarıdaki şartların yanında hac menâsikini yerine getirebilecek bedenî güce ve sağlığa sahip olması da şarttır. Kurulumuz da bu görüşü tercih etmektedir. (2019/4 tarih ve sayılı Kurul Kararı) Ancak hac, kendilerine sağlıklı iken farz olduktan sonra bunu edâ etmeyen ve sonrasında sağlığını kaybedenlerin vekil (bedel) göndermek suretiyle bu ibadeti vekâletle yerine getirmeleri gerekir. Bu konuda âlimler arasında görüş birliği vardır. (bk. İbn Nüceym, *el-Bahr*, 2/335; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/84; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/221-222; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/219)

Yukarıda sayılan vücup/yükümlülük şartlarını taşıyan kişinin haccı bizzat edâ etmekle yükümlü olması için yol emniyetinin olması, tutuklu olmaması, yurt dışına çıkma ya-sağının bulunmaması ve kadının iddet döneminde olmaması şarttır. Bu tür kişilerin engelin ortadan kalkmasından sonra hacca gitmeleri gerekir. Haccı bizzat yapamayacak durumda olmaları hâlinde ise vekil göndermek suretiyle hac görevini yerine getirmelidirler. Hayatta iken vekil göndermemişlerse kendi adlarına hac yaptırılmasını vasiyet etmelidirler. Vasiyet etmeden ölmüşlerse vârisleri onlar adına hac yapabilir/yap-tırabilir. (bk. Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/212; Zeylai, *Tebyîn*, 2/3-4)

Günümüzde hac farz olur olmaz hacca müracaat ettiği hâlde kurada ismi çıkmadığı için hacca gidmeden ölen kimseler, hacca gitmeye imkân bulamadıkları için borçlu olarak ölmüş olmazlar.

2 Hac ayları hangileridir, farz olan vakfe ile tavafın vakti ne zamandır?

Hac ayları, hicrî takvimdeki şevvâl ve zilkade aylarının tamamı ile zilhicce ayının ilk on günüdür. Hac için ihrama bu aylar içerisinde girilmesi gerektiğinden dolayı bu aylara hac ayları denilmiştir. Bu döneme hac ayları denmesi, hac menâsikinin bu aylardan herhangi birinde bitirilebilmesi açısından değil haccın şartı olan ihrama şevvâlden itibaren girilebilmesi bakımındandır.

Bu süre içerisinde ihrama girerek haccın iki temel rük-nünden biri olan ve sadece zilhiccenin dokuzuncu günü öğle vakti ile onuncu günü fecr-i sâdık arasında yapılabilen Arafat vakfesini yapan kimsenin haccı geçerli olur.

Haccın diğer rük-nü olan ziyaret tavafında ise asıl olan bayramın ilk üç gününde yapılmasıdır. Ancak mazeretsiz olarak bu günlerden sonra yerine getirilmesi mekruh olmakla birlikte ceza gerektirmez. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/132-133; Mâverdi, el-Hâ-vi'l-kebîr, 4/192; İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/391*)

3 Hac ibadetinin ifası için nisap miktarı mala sahip olma şartı var mıdır?

Bir insana haccın farz olması için zekât verecek konuma gelmesi şart değildir. Borcu ve aile fertlerinin nafakası kabinden her türlü ihtiyacı dışında hacca gidip gelecek kadar parası, malı, mülkü ve imkânı bulunan kimseye, haccın farz olması için gerekli olan diğer şartları da taşıyorsa hac farz

olur. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/120, 122*) Bir sahâbînin, “Hac yapmayı farz kılan şey nedir?” şeklindeki sorusuna Hz. Peygamber (s.a.s.), “Azık ve binit.” cevabını vermiştir. (*Tirmizî, Hac, 4 [813]; İbn Mâce, Menâsik, 6 [2896]*) Dolayısıyla bir kimsenin aslî ihtiyaçları, varsa borcu ve bakmakla yükümlü olduğu insanların nafakası dışında hacca gidip geleceği sürede kendisine yetecek kadar yeme, içme ve barınma giderleriyle yol parasına sahip olması durumunda kendisine hac yapmak farz olur. Ayrıca nisap miktarı mala sahip olması gerekmez.

4 Çocuklarını bırakacak güvenli bir yeri olmayan kimsenin hacca gitmesi farz mıdır?

Kendisine hac farz olan kimse, çocuklarını bırakacak hiçbir güvenli yer bulamaması hâlinde bu imkânı elde edinceye kadar hacca gitmekle mükellef olmaz. Böyle bir kimse, imkân bulduğu ilk fırsatta gecikmeden bu görevini yerine getirmelidir.

5 Evlenme çağında bekâr çocuğu bulunan kişi hacca gitmeyi erteleyebilir mi?

Sağlık ve servet yönünden haccetme imkânına sahip, hür, akıl sağlığı yerinde ve bulûğ çağına erişmiş Müslümanların ömürlerinde bir defa haccetmeleri farzdır. (*Mevsılî, el-İhtiyâr, 1/139-140*) Bu şartları taşıyan kişinin, imkân elde edince geciktirmeden bu farzı yerine getirmesi gerekir.

Bu itibarla kişinin evlenme çağında bekâr çocuğu da bulursa bu şartları taşıması hâlinde haccetmesi farzdır. Hacca gitmeyip de hac parasını çocuğunu evlendirmek için kullanırsa hac yükümlülüğü üzerinden kalkmaz.

6 İmkân bulup Kâbe'yi gören veya umre yapan kişiye hac farz olur mu?

Haccın farz olması için hac günlerinde bu ibadetin ifa edileceği yerlerde bulunma imkânına sahip olmak gerekir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/120*) Bu iki şarttan biri eksik olursa kişiye hac farz olmaz. Dolayısıyla haccın rükünlerini yerine getirme imkânı bulamayan kişilere haccın edâsı farz olmaz. Hac erkânının yapıldığı günlerde değil de başka bir vakitte Mekke'de bulunan bir kimse hac günleri başlamadan oradan ayrılmak zorunda kalır ve hac vaktinde tekrar gitme imkânı bulamazsa sırf Mekke'de bulunmuş olmasından dolayı kendisine hac farz olmaz. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/583-584*) Kâbe'yi gören veya umre yapan kimse eğer hac günlerine kadar orada kalma imkân ve fırsatı bulursa orada kalır ve haccını yapar.

7 Borçlanarak hacca gitmek doğru mudur?

Bir Müslümanın hac ibadetiyle yükümlü olması için sağlık ve servet yönünden haccetme imkânına sahip, hür, akıl sağlığı yerinde ve bulûğ çağına erişmiş olması gerekir. (*Mevsîlî, el-İhtiyâr, 1/140*) Bu itibarla maddî yönden haccetme imkânına sahip olmayan kişilerin borçlanarak hacca gitmeleri gerekmez. Ancak borçlanarak hacca gitmeleri hâlinde hac ibadeti geçerli olur ve kendilerinden hac sorumluluğu da düşer.

Diğer taraftan haccın farz olması için gerekli şartları taşıdığı hâlde hac mevsiminde hazır parası bulunmayan ve borç aldığı takdirde bunu daha sonra ödeme gücüne sahip olan kişilerin, bu görevi bir an önce ifa etmeleri için borç alarak hacca gitmeleri uygun olur.

8 Bankada vadeli hesapta bekletilen para ile hac yapılır mı?

İslâm dini, kişilerin meşru işlerle uğraşmalarını ve geçimlerini helal yollardan elde etmelerini emreder. İbadetler de helal kazanç ile ifa edilmelidir. Bankada vadeli hesapta bekleyen paranın aslı helal ise bu para ile hacca gidilebilir. Ancak bu yolla elde edilen faiz gelirlerinin sevap beklemeksizin fakirlere veya hayır kurumlarına dağıtılması ve tövbe edilmesi gerekir.

9 Haram yollardan elde edilen kazanç ile hac yapılır mı?

İslâm dini, kişilerin meşru işlerle uğraşmalarını ve geçimlerini helal yollardan sağlamalarını emreder; haram yollara tevessül etmelerini ise yasaklar. Bu nedenle kişinin meşru olmayan bir yolla elde ettiği parayı kullanması haram olduğu gibi onu ibadet için kullanması da haramdır. (*İbn Âbidîn, Red-dü'l-muhtâr, 2/456; Nevevî, el-Mecmû', 7/62*) Dolayısıyla hac ibadeti, helal mal ile edâ edilmelidir.

10 Hacca görevli olarak giden kişinin hac borcu düşer mi?

Görevli olarak hacca giden kimse, ister zengin ister fakir olsun yaptığı hac kendi adına geçerlidir. Yaptığı görev karşılığında ücret alması bunu değiştirmez. Eğer kendisine hac daha önceden farz olmuş idiyse farz olan haccı edâ etmiş olur. Kendisine daha önce hac farz olmamışsa haccın farz olması için şart olan “yol (imkân) bulma” şartı gerçekleştiği için farz haccı edâ etmiştir. Daha sonra maddî açıdan hacca gidecek güce sahip olsa bile yeniden hacca gitmesi gerekmez. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/120*)

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

EDÂSI BAKIMINDAN HAC ÇEŞİTLERİ

---

11 İfrad haccı ne demektir ve nasıl yapılır?

İfrad haccı, aynı yılın hac mevsimi içinde umre yapılmaksızın edâ edilen haccdır. İfrad haccı yapmak isteyen kişi, hac mevsimi içinde; Mekke'de ikamet ediyorsa bulunduğu yerde, mikât dışından geliyorsa mikâtta sadece hacca niyet ederek ihrama girer. Mekke'ye varınca kudüm tavafını yapar, ihramdan çıkmaz. Arafat ve Müzdelife vakfelerini yapıp bayram günü Akabe cemresine taş atar, sonra tıraş olup ihramdan çıkar. Daha sonra ziyaret tavafını ve sa'yi yapar, cemrelere taş atar. İfrad haccı yapan kimsenin kurban kesmesi gerekmez. (Zeylâi, Tebyîn, 2/32)

---

12 Temettu' haccı ne demektir ve nasıl yapılır?

Temettu' haccı, aynı yılın hac mevsiminde önce umre yapıp ihramdan çıktıktan sonra yeniden hac için ihrama girilerek yapılan haccdır. Temettu' haccı yapmak isteyen kişi, mikâtta veya daha öncesinde umreye niyet ederek ihrama girer, Mekke'ye vardıktan sonra umre yapar. Sonra tıraş olup ihramdan çıkar. Böylece umresi tamamlanmış olur. Arefeden önce hac için ihrama girer. Haccını edâ ettikten sonra ihramdan çıkar. Temettu' haccı yapanların şükür kurbanı kesmesi vaciptir. (Mergînânî, el-Hidâye, 1/153)

---

13 Kırân haccı ne demektir ve nasıl yapılır?

Kırân haccı, aynı yılın hac mevsiminde umre ve haccın ikisine birden niyet edilip ihrama girilerek tek ihramla yapılan

hacdir. Kırân haccı yapmak isteyen kişi, mikâta varınca veya daha varmadan umre ve haccın her ikisine birden niyet ederek ihrama girer. Umreyi yaptıktan sonra ihramdan çıkmayıp aynı ihramla haccı da edâ eder, sonra ihramdan çıkar. Kırân haccı yapanların şükür kurbanı kesmesi vaciptir. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/152 vd.; Aynî, el-Binâye, 4/245*)

14 Kudüm tavafını yapan kişi, ifrad haccını temettu' veya kırâna çevirebilir mi?

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlerin de içinde bulunduğu çoğunluğa göre ifrad haccına niyet eden ve kudüm tavafını yapan kişi, bu haccını temettu' veya kırâna dönüştüremez.

Hanbelî mezhebine göre ise bu durumdaki kişi, haccını temettu' veya kırâna dönüştürebilir. (*İbn Kudâme, el-Muknî, 112; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-müctehid, 2/98-99*)

15 Temettu' haccı için umreye niyet eden kişi, haccını kırâna dönüştürebilir mi?

Hanefî mezhebine göre umre için ihrama giren kişi, tavafın en az dört şavtını yapmadan hacca da niyet ederse haccı kırâna dönüşmüş olur. Ancak dört şavt yaptıktan sonra hacca da niyet ederse niyeti geçersiz olup haccı temettu' olarak devam eder. (*Zeylaî, Tebyîn, 2/74*)

Şâfiî mezhebine göre umre niyetiyle ihrama giren bir kimse, henüz tavafa başlamadan hacca da niyet edebilir ve bu durumda yaptığı hac kırân haccına dönüşür. Ancak bir adım bile olsa tavafa başlamışsa bu durumda ayrıca hac için niyet edemez. Ettiği takdirde bu niyeti geçersiz olur. (*Remlî, Nihâyetü'l-muhtâc, 3/323*)

Mâlikî mezhebine göre ise temettu' haccına niyet eden kişi, ihramdan çıkmadan önce niyetini değiştirip kırân haccına dönüştürebilir. (*Karâfî, ez-Zahîre, 3/289*)

16 Kırân haccına niyet eden kişi, tavaf ve sa'y yapmadan niyetini değiştirip temettu' haccına dönüştürebilir mi?

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre kırân haccına niyet eden kişi, bu haccını temettu' haccına dönüştüremez. Hanbelî mezhebine göre ise dönüştürebilir. (*İbn Kudâme, el-Mukni', 112; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-müctehid, 2/98-99*)

17 Hac ayları içinde umre yaptıktan sonra mikât sınırlarının dışına çıkan kimse, tekrar hac için ihrama girerse bu kişi ifrad mı yoksa temettu' haccı mı yapmış olur?

Hanefî mezhebine göre hac ayları içinde hedy kurbanını (temettu' veya kırân kurbanı) yanında getirmemiş veya kurban bedelini ilgili kuruma ödememiş kimsenin umre yapıp ihramdan çıktıktan sonra mikât sınırları dışındaki ailesinin yaşadığı yere dönmesi durumunda temettu' niyeti iptal olur. (*bk. İbn Nüceym, el-Bahr, 2/397*) Bu kimse, tekrar hac için ihrama girdiğinde ifrad haccı yapmış olur; dolayısıyla hedy kurbanı kesmesi gerekmez. Ancak hedy kurban bedelini ilgili kuruma teslim etmişse veya dönüşte yeni bir umre yapmışsa temettu' haccı yapmış olur.

Hac mevsimi içinde umre yaptıktan sonra ailesinin yaşadığı yere dönmeyip Medine gibi mikât sınırı dışındaki bir yere çıkarak tekrar hac için ihrama giren kişi, İmam Ebû Hanîfe'ye göre temettu', Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise ifrad haccı yapmış sayılır. Bu durumda olan kişi, İmam Ebû

Hanîfe'ye göre kurban kesmekle sorumlu iken İmameyn'e göre sorumlu değildir. (*Aynî, el-Binâye, 4/320-321; Zeylâi, Tebyîn, 2/50*) Şâfiî mezhebine göre ise temettu' umresinden sonra mikât mahallinin dışına çıkarak oradan hac için ihrama giren kimse, her hâlükârda ifrad haccı yapmış olur. (*Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/289-290; Dimyâtî, Hâşiyetü İ'ânetü't-tâlibin, 2/332*)

18 Temettu' haccı yapacak kişinin, umreyi yapıp ihramdan çıktıktan sonra hac ihramına girinceye kadar başka bir umre yapması caiz midir?

Temettu' haccı yapan kişinin, hacdan önce yaptığı ilk umreden sonra umre yapamayacağını söyleyen fakihler varsa da bazı Hanefî eserlerinde, kurban bayramı günleri dışındaki diğer günlerde umre yapmanın caiz olduğu hükmüne istinaden temettu' haccı yapan bir kişinin, ihramdan çıktıktan sonra nâfile tavaf yapabileceği gibi umre de yapabileceği belirtilmektedir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/537*)

19 Temettu' veya kırân haccına niyet eden bir kimse, kurban kesme imkânına sahip olduğu hâlde bunun yerine oruç tutabilir mi?

Temettu' veya kırân haccına niyet eden bir kimse, kurban kesme imkânına sahip olduğu hâlde bunun yerine oruç tutamaz. Kurban kesme imkânı bulamayıp oruç tutmuş olan kimse ise "eyyâm-ı nahr" denilen kurban kesme günlerinde bu imkânı elde ederse ayrıca kurban kesmesi gerekir. Eyyâm-ı nahr'dan veya saç tıraşı olduktan sonra bu imkânı elde ederse orucu yeterli olup kurban kesmesi gerekmez. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/174*)

20 Kırân haccına niyet eden bir kimsenin, umre yaptıktan sonra ikinci bir umre yapmasının hükmü nedir?

Kırân haccına niyet eden bir kimsenin, umre yaptıktan sonra ikinci bir umre yapması caiz değildir. Bu kimse, haccını tamamladıktan sonra umre yapabilir. Kırân haccına niyet eden bir kişinin umre (tavaf ve sa'y) yaptıktan sonra ikinci bir umre yapması hâlinde Hanefî mezhebine göre ceza olarak dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Ayrıca bu umrenin iade edilmesine gerek yoktur. Kırân haccı yapan kimse, ikinci umreye sadece niyet etmiş ise bu umresini iptal eder ve hacdan sonra kazâ eder. Bu kimseye de umresini iptal ettiği için dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (bk. *İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/587*)

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise kırân haccı yapan kimsenin hac menâsikini tamamlamadan başka bir umre için ihrama girmesi geçerli değildir. Bu nedenle ikinci bir ihrama giren kişiye kazâ ve ceza gerekmez. (*İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/269; Nevevî, el-Mecmû', 7/143; Hattâb, Mevâhib, 3/48*)

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

İHRAM VE MİKÂT

21 İhram ne demektir?

İhram, hac ve umre ibadetini yapmaya niyet etmek ve telbiye getirmektir. Hanefîlere göre niyet ve telbiye, ihramın rûknüdür. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise niyet, ihramın rûknü olup telbiye getirmek sünnettir. Dolayısıyla bu mezheplere göre hac veya umreye niyet eden fakat telbiye getirmeyen kişi ihrama girmiş sayılır. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/135; İbn Cüzey, el-Kavânîn, 87; İbn Kudâme, el-Kâfi, 1/483; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/233*) Niyette esas olan, kalben yapılması olmakla birlikte dil ile söylemek evlâdır. Telbiyeyi zaman zaman tekrarlamak ise sünnettir. (*İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, 2/434; Şeyhîzâde, Mecma'u'l-enhur, 1/267-268, 270*) İhrama giren kimseye sair zamanlarda mübah olan bazı fiilleri yapmak, ihramlı olduğu müddetçe yasak hâle gelir. Bunlara ihram yasakları denir.

İhrama girdikten sonra erkekler için elbise giyme yasağı başladığından erkeklerin izâr ve ridâ denilen ihram örtülerine bürünmeleri gerekir. Kadınların ihrama girdikten sonra bürünmesi gereken özel bir kıyafet bulunmayıp sadece yüzlerini açık tutmaları yeterlidir.

22 İhrama girerken, ihramlyken veya ihramdan çıkmak için gusletmenin hükmü nedir?

Hac veya umre ihramına girmek için gusül abdesti almak sünnettir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/480; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/233*) İhramlı kimsenin ihramlı bulunduğu sürece gusül abdesti almasında bir sakınca yoktur. (*Şâfiî, el-Ümm, 2/158-159;*

İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/274) İhramdan çıkmak için ise gusül abdesti almak gerekmez. Ancak kişi, ihramdan çıktıktan sonra ter, kötü koku vb. insanı rahatsız edici durumlardan dolayı gusül abdesti veya duş alabilir.

23 İhram namazının hükmü nedir?

İhrama girecek kişinin iki rek'at ihram namazı kılması sünnettir. Şayet kerahet vakti ise ihram namazı kılınmamalıdır. Mikât mahallinde kılınmaması hâlinde Mekke'ye geldikten sonra da kılınabilir. Bunun için maddî bir ceza gerekmez. İçinde bulunulan vaktin namazını kılmak da bu iki rek'at namazın yerine geçer. Bu namazın ilk rek'atında Fâtîha'dan sonra "Kâfirûn", ikinci rek'atında ise "İhlâs" sûrelerinin okunması faziletlidir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/223)

24 İhramsız olarak Mekke'ye girmenin hükmü nedir?

Hanefî mezhebine göre ne maksatla olursa olsun, Şâfiî mezhebine göre ise hac veya umre yapmak amacıyla Harem bölgesine girmek isteyen kişinin, mikâttan ihramlı geçmesi gerekir. Hac veya umreye giderken sebebi ne olursa olsun ihrama girmeksizin mikât sınırından geçen kişi, henüz hac menâsikinden birine başlamadan önce geri dönüp âfâkîler için olan bir mikât mahallinden ihrama girerek tekrar içeri girerse bir ceza gerekmez. Geri dönmezse Hanefîlere göre bulunduğu yerden ihrama girer ve bir koyun veya keçi kurban eder. (*Kâsânî, Bedâ'i*, 2/164-165; *Nevevî, el-Mecmû'*, 7/10-14) Buna "ceza hedyi" denir. Bu tür kurbanlar, Harem sınırları içinde kesilmek kaydıyla kurban bayramı günlerinde kesilebileceği gibi diğer günlerde de kesilebilir. (*Mergînânî, el-Hidâye*, 1/181; *Nevevî, el-Mecmû'*, 7/499)

25 Âfâkiler Cidde'de ihrama girebilir mi?

Mikâtın dışında kalan belde ve ülkelerde oturanlara “âfâkî” denir. Âfâkîlerden hac veya umre yapmak maksadıyla Hicaz’a gidenler için geldiği bölge veya ülkeye göre ihrama girme yerleri, bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından belirlenmiştir. “Mikât” denilen bu yerler beş tanedir. İbn Abbas’ın (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s.), Medineliler için Zülhuleyfeyi, Şamlılar için Cuhfe’yi, Necidliler için Karnül-menâzil’i ve Yemenliler için Yelemlem’i mikât olarak belirledi. Bunlar, belirtilen bölge veya ülke yönünden gelen diğer belde yolcuları için de mikâttır.” (*Buhârî, Hac, 7-13 [1524-1531]; Cezâû’s-sayd, 18 [1845]; Müslim, Hac, 11-18 [1181-1183]*) Başka bir hadiste buna Iraklılar için “Zâtürk” ilave edilmiştir. (*Ebû Dâvûd, Menâsik, 8 [1739]; Nesâî, Menâsikü’l-hac, 19 [2653]*) Eğer hac veya umre yolcusunun yolu bu noktalardan geçmiyorsa yolcu, buraların hizalarında ihrama girer.

Cidde, ulemânın cumhuruna göre Hill’den (mikât içinden) sayılmaktadır. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/476*) Buna göre âfâkîler, Cidde’de ihrama giremez. İster deniz yoluyla ister hava yolu ile gelsinler kuzey ve batı istikametinden gelenler Cuhfe hizasını geçmeden ihrama girmelidirler.

26 Her umre için mikâta gitmek gerekir mi?

Bir kimsenin umresini tamamladıktan sonra yeni bir umre yapabilmek için tekrar mikât mahalline gitmesi gerekmez; Harem bölgesi hudutları dışına (Hill bölgesine) çıkarak orada ihrama girmesi gerekir. Bu konuda en çok bilinen ve daha faziletli olan yer, Hz. Âişe Mescidi’nin bulunduğu Ten’im’dir. (*Kâsânî, Bedâ’i, 2/167*)

27 Harem sınırları içerisindeki kişinin Hill bölgesine gitmeden bulunduğu yerden umre için ihrama girmesinin hükmü nedir?

Mekkeli olsun ya da olmasın Mekke'de bulunan kişiler, umre yapmak istediklerinde Harem bölgesi hudutları dışına -yani Hill bölgesine- çıkarak oradan ihrama girerler. Bu konuda en çok bilinen yer, Hz. Âişe Mescidi'nin bulunduğu Ten'im'dir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/167*) Kişi şayet bu kuralı ihlal ederek Harem bölgesinden ihrama girer ve tavafa başlarsa Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre başlamış olduğu bu umreyi tamamlar ve ceza olarak bir dem (koyun veya keçi kesmek) keser. Ancak tavafa başlamadan önce hatasının farkına varıp Hill bölgesine gider ve oradan ihrama niyet edip telbiye getirirse dem kesme sorumluluğu ortadan kalkar. (*İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/248; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/229; İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, 2/478-479; Ali el-Kârî, Fethu bâbi'l-'inâye, 3/172*)

Mâlikîlere göre kişi, Hill bölgesine gitmeden Harem bölgesinden ihrama girmiş ve tavaf ile sa'y yapıp tıraş olmuşsa yaptığı tavaf ve sa'yi geçersiz sayılır. Bu kişi, ayrıca umresini tamamlamadan tıraş olmak suretiyle ihram yasağı işlediği için kendisine fidye gerekir. Fidyeye hususunda bir dem, üç gün oruç veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini yerine getirmelidir. Bu kişinin ayrıca Hill bölgesine çıkıp ardından tavaf ve sa'yini iade ederek umresini tamamlaması gerekir. (*Haraşî, Şerhu Muhtasarı Halîl, 2/393; Dirdâr, eş-Şerhu'l-kebîr, 2/23; İliş, Minehü'l-celîl, 2/226*)

28 Harem bölgesinde bulunanların hac için Arafat'ta ihrama girmeleri caiz midir?

Arafat, Harem sınırları dışında olup Hill bölgesinde yer almaktadır. Mekkeli olsun veya olmasın Harem bölgesinde

bulunanlar, hac için ihrama Harem bölgesinde girerler. Harem bölgesindeki kimseler, Harem’de değil de Hill bölgesinde ihrama girerlerse Hanefî ve Şâfiîlere göre ceza olarak bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/478-479; Nevevî, el-Mecmû’, 7/196*) Ancak Arafat vakfesini yapmadan önce Mekke’ye dönüp Harem sınırları içinde ihrama girecek olurlarsa ceza düşer. (*Kâsânî, Bedâ’i, 2/167; Nevevî, el-Mecmû’, 7/196*) Mâlikî ve Hanbelîlere göre ise Harem bölgesinde bulunanların, hac için ihrama Harem bölgesinde girmeleri esas olsa da Hill bölgesinde girmeleri hâlinde bir ceza gerekmez. (*İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/246-247; Hattâb, Mevâhib, 3/26*)

Buna göre Harem bölgesinde ihrama girme imkânı bulmadan Arafat’a çıkan kimseler, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin içtihadıyla amel edebilirler.

29 Ten’im, Arafat, Cidde gibi Hill bölgesine çıkan kimsenin tekrar Harem bölgesine dönmesi hâlinde ihrama girmesi gerekir mi?

Harem sınırları içerisinde bulunan bir kimse, herhangi bir sebeple Ten’im, Arafat, Cidde gibi Hill bölgesine çıkıp tekrar Harem bölgesine dönmesi hâlinde hac veya umre yapma kastı olmadıkça ihrama girmek zorunda değildir. Zira Hill bölgesinde bulunan kimseler, eğer hac veya umre yapma niyetleri yoksa ihramsız bir şekilde Harem bölgesine girebilirler. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/478*)

30

Hac ve umre niyetiyle Mekke'de bulunup mikât dışında kalan Tâif gibi yakın bir yere gidenlerin, Harem'e dönerken tekrar ihrama girmeleri gerekir mi?

Hanefî mezhebine göre Harem sınırları içerisinde bulunan bir kimsenin, herhangi bir sebeple mikât sınırları dışına çıkıp tekrar Harem bölgesine dönmesi hâlinde her hâlükârda ihrama girmesi gerekir. (*Serahsî, el-Mebsût, 4/167; Aynî, el-Binâye, 4/162*) Şâfiî mezhebine göre bir kimsenin hac veya umre yapma niyeti olmadıkça mikât yerlerini ihramlı geçmesi zorunlu değildir. (*Râfîî, el-'Azîz, 3/388; Nevevî, Ravzatü't-tâlibîn, 3/39, 77*) Mâlikî mezhebine göre ise kısa süreliğine mikât sınırları dışına çıkıp tekrar Harem'e dönmek isteyenlerin, gittikleri yerin Tâif gibi Mekke'ye yakın olması şartıyla Harem bölgesine dönerken ihrama girmeleri zorunlu değildir. (*Hattâb, Mevâhib, 3/41; Meyyâre, ed-Dürri's-semîn, 505-506*)

Mekke'de bulunup mikât dışında kalan Tâif gibi yakın bir yere gidenler için esas olan, Harem bölgesine dönüşte ihrama girmeleridir. Ancak bu durumdaki kimseler, ihtiyaç hâlinde mikât sınırını ihramsız geçmeyi caiz görenlerin görüşüyle de amel edebilirler.

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

İHRAM YASAKLARI VE CEZALARI

31 İhramlı kimsenin dikilmiş elbise veya iç çamaşırı giymesi durumunda ne yapması gerekir?

İhramlı kimsenin bir gündüz veya bir gece süresince dikilmiş elbise veya iç çamaşırı giymesi durumunda dem yani küçükbaş hayvan kurban etmesi gerekir. Giyim süresi bir gündüz veya bir geceden az olursa sadaka-i fitr verir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488)

Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerine göre elbise giyen kişi, süresine bakılmaksızın dem, üç gün oruç ve altı fakire sadaka vermekten birisini seçmekte muhayyerdir. Cezanın gerekmesi için bir günün veya gecenin geçmesi gerekmez. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/383; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/358; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/429-430)

32 Harem bölgesine (Mekke'ye) ihramlı olarak girmelerine izin verilmeyen kimselerin, mikât mahallinde elbiselerini çıkarmadan hac veya umreye niyetlenip Harem bölgesine elbise ile girmeleri hâlinde kendilerine ne gerekir?

Mekke'ye ihramlı girmelerine izin verilmeyen şoför vb. kimselerin, mikât mahallinde elbiselerini çıkarmadan hac veya umre yapmak amacıyla niyet edip telbiye getirerek Harem bölgesine girmeleri durumunda ihram yasağı işlediklerinin farkında olarak bir an önce elbiselerini çıkarıp ihram örtülerine bürünmeleri gerekir. Ancak niyet ve telbiye ile ihrama girdikten sonra bir gündüz veya gece elbiseli olarak

kalmışlarsa Hanefî mezhebine göre ceza olarak dem (koyun veya keçi kesmek), bundan daha az bir süre kalmışlarsa bir fitre miktarı sadaka vermeleri gerekir. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/161*) Şâfiî mezhebine göre ise cezanın gerekmesi için belirli bir sürenin geçmesi şart olmayıp bu durumdaki kişi ceza olarak bir dem, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini yerine getirir. (*Nevevî, el-Mecmû', 7/383; Remlî, Nihâyetü'l-muhtâc, 3/358*)

33 Umre ihramına girdiği hâlde tavaf ve sa'y yapmadan elbise giyen kişinin ne yapması gerekir?

Umre ihramına girdiği hâlde henüz tavaf ve sa'y yapmadan bir gündüz veya gece süresince elbise giyen kişinin, öncelikle elbisesini çıkartıp ihram bezlerine bürünerek tavaf ve sa'yini yapması gerekir. Ancak ihramlı iken bir gündüz veya gece süresince elbise giymiş olduğu için küçükbaş hayvan kurban eder, daha az bir süre giymiş ise sadaka verir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/488*)

Şâfiî mezhebine göre ise cezanın gerekmesi için bir günün veya gecenin geçmesi gerekmediğinden bu kişi küçükbaş hayvan kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (*Nevevî, el-Mecmû', 7/383; Remlî, Nihâyetü'l-muhtâc, 3/358; Dimyâtî, Hâşiyetü İ'ânetü't-tâlibîn, 2/365; İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/429-430*)

34 İhrama girmiş olan bir kişi hasta olduğu için tavaf ve sa'y yapmadan bir gün süreyle elbise giyerse ne yapması gerekir?

İhrama girdikten sonra hasta olduğu için en az bir gündüz veya bir gece elbise giyen kişi, iyileşir iyileşmez tekrar ihram bezlerine bürünerek tavaf ve sa'yini yapar. Bu durumdaki kişi bir küçükbaş hayvan kesmek, üç gün oruç tutmak veya altı

fakire sadaka vermek seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Mevsûlî, *el-İhtiyâr*, 1/164; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/294; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/300) Giyim süresi bir gündüz veya bir geceden az olursa bir sadaka-i fitr verir veya bir gün oruç tutar. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488; Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 472-473)

35 Hac için ihrama girdikten sonra henüz birinci tahallül gerçekleşmeden elbise giyen kimseye ne gerekir?

Hac için ihrama girdikten sonra henüz birinci tahallül gerçekleşmeden bir gündüz veya gece süresince elbise giyen kimse, öncelikle elbiselerini çıkarıp ihram örtülerine bürünmelidir. İhramlıyken elbise giydiği için de ceza ödemesi gerekir.

Hanefî mezhebine göre bir gündüz veya gece süresince hastalık vb. özür olmaksızın elbise giyen kimseye ceza olarak dem (koyun veya keçi kesmek); daha az bir süre giyen kişiye ise sadaka gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488) Şâfiî ve Mâlikî mezhebine göre ise bu durumdaki kimse, süreye bakılmaksızın ceza olarak bir dem, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/383; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/429-430)

36 İhramdan çıkma aşamasına geldiği hâlde saç tıraşı olmadan elbise giyen kişiye ne gerekir?

İhramdan çıkmak için saç tıraşı olmak gerekir. İhramdan çıkma aşamasına geldiği hâlde saç tıraşı olmadan elbise giyen kişi, ihram yasağı işlemiş olur. Eğer elbise giymesi bir gündüz veya bir gece devam etmişse dem (koyun veya keçi kesmek); giyim süresi bir gün veya bir geceden az olursa bir fitre miktarı sadaka vermesi gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/488)

Şâfiî mezhebine göre küçükbaş hayvan kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakire miktarı sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (*Nevevî, el-Mecmû', 7/367-368, 383; İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/429*)

37 İhramlı erkeğin varis çorabı giymesinin hükmü nedir?

Mazereti olan ihramlı kimsenin giydiği varis çorabı, normal bir çorap gibi ayağa giyiliyorsa giysi olarak değerlendirileceğinden ceza gerektirir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye, 1/242*) Çünkü mazeretli olmak, bu çorabı giymeyi mübah kılsa da cezayı düşürmez. (*İbn Nüceym, el-Bahr, 3/7*) Hanefî mezhebine göre bu durumda olan kimse, giyim süresi bir gündüz veya gece sürerse dem (koyun veya keçi kesmek), üç gün oruç tutma veya altı fakire birer fitre miktarı sadaka verme seçeneklerinden birini tercih ederek fidye öder. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/159; Zeylâi, Tebyîn, 2/56*) Bu süreden az giyilmesi durumunda ise bir fitre miktarı sadaka verme veya bir gün oruç tutma seçeneklerinden birini tercih edebilir. (*İbn Âbidîn, Reddû'l-muh-târ, 2/488; Mekkî, İrşâdü's-sârî, 472-473*)

Şayet varis çorabı tam bir çorap gibi giyilmeyip ayağın veya bacağın bir kısmını örtüyorsa sargı hükmünde olacağından herhangi bir ceza gerektirmez. Çünkü ihramlı bir kimsenin baş ve yüzü dışındaki bir yere sardığı sargı, giysi kapsamında değerlendirilmez. (*Serahsî, el-Mebsût, 4/127-128; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, 3/31*)

38 İhramlı erkeğin korse giymesinin hükmü nedir?

İhramlı kimsenin giydiği korse normal bir iç çamaşırı gibi olup bu şekilde kullanılıyorsa giysi olarak değerlendirileceğinden ceza gerektirir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye, 1/242*) Böyle bir korse şayet bir mazerete binaen giyilmiş ise cezada muhayyerlik

hakkı olur. Bu durumda Hanefilere göre giyim süresi bir gündüz veya gece sürerse dem (koyun veya keçi kesmek), üç gün oruç tutma veya altı fakire birer fitre miktarı sadaka verme seçeneklerinden biri tercih edilerek ceza ödenir. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/159; Zeylâî, Tebyîn, 2/56*) Bu süreden az giyilmesi durumunda ise bir fitre miktarı sadaka verme veya bir gün oruç tutma seçeneklerinden biri tercih edilir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/488; Mekkî, İrşâdü's-sârî, 472-473*)

Şayet korse, tam bir iç çamaşırı gibi olmayıp bele sarılarak kullanılıyorsa sargı hükmünde olacağından herhangi bir ceza gerektirmez. Çünkü ihramlı bir kimsenin baş ve yüzü dışındaki bir yere sardığı sargı, giysi olarak değerlendirilmez. (*Serahsî, el-Mebsût, 4/127-128; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, 3/31*)

39 Basur vb. rahatsızlığı olan ihramlı erkeğin hasta bezi kullanmasının hükmü nedir?

Bir mazereti olan ihramlı kimse hasta bezi kullanabilir. Ancak hasta bezi iç çamaşırı gibi giysi hâline sokulmuş ise ceza gerektirir. Çünkü mazeretli olmak, hasta bezi kullanmayı mübah kılsa da cezayı düşürmez. (*İbn Nüceym, el-Bahr, 3/7*) Bu durumdaki kimse, giyim süresi bir gündüz veya gece sürerse dem (koyun veya keçi kesmek), üç gün oruç tutma veya altı fakire birer fitre miktarı sadaka verme seçeneklerinden birini tercih ederek ceza öder. (*Mevsâlî, el-İhtiyâr, 1/164; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/309-310*) Bu süreden az giyilmesi durumunda ise bir fitre miktarı sadaka veya bir gün oruç tutma seçeneklerinden birini tercih edebilir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/488; Mekkî, İrşâdü's-sârî, 472-473*) Şayet hasta bezi, iç çamaşırı gibi giysi hâline sokulmamış olup yapııştırılıyor veya sarılıyorsa sargı hükmünde olacağından herhangi bir ceza gerektirmez.

40 İhramlının üzerine nevresim veya battaniye gibi bir şey alması/örtmesi ceza gerektirir mi?

İhrama giren kimseye sair zamanlarda mübah olan bazı fiilleri yapmak, ihramlı olduğu müddetçe yasak hâle gelir. Bunlardan biri de elbise giymektir. Giyimle ilgili yasaklar, sırf erkekler içindir. Kadınların ise ihrama girdikten sonra bürünmesi gereken özel bir kıyafet yoktur; ancak yüzleri açık olmalıdır.

Vücutun baş ve yüz dışındaki bir yerinin nevresim veya battaniye gibi giysi olarak kullanılmayan bir şeyle örtülmesi, elbise giymek anlamına gelmediğinden ihram yasakları kapsamında değerlendirilmez. (bk. *Kâsânî, Bedâ'i, 2/184; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/293*)

Bu itibarla yüzü ve başı örtmeden nevresim, battaniye vb. bir şey ile ayaklar da dâhil olmak üzere vücudu örtmek herhangi bir ceza gerektirmez.

41 İhramlının gözlük, saat, kemer, toka vb. aksesuarlar takması veya atel, bandaj gibi sargı malzemeleri kullanması ceza gerektirir mi?

Erkeklerin elbise giymeleri, başlarını veya yüzlerini örtmeleri, kadınların ise yüzlerini örtmeleri, ceza gerektiren ihram yasaklarından. (İbn Nüceym, *el-Bahr, 3/8-9; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/547*)

Vücutun baş ve yüz dışındaki herhangi bir yerinin mazeretsiz olarak sargı ile sarılması mekruh olmakla birlikte ceza gerektirmez. (Serahsî, *el-Mebsût, 4/127-128; el-Fetâva'l-Hindiyye, 1/242*) Baş veya yüzde giyme ve örtme işlevi taşımayan bir şey kullanılması da ceza gerektiren durumlardan değildir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/185; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/488*)

Buna göre ihramlı kimsenin gözlük, saat, kemer, toka vb. aksesuarları takması veya baş ve yüz dışındaki bir yerinde atel, bandaj gibi sargı malzemeleri kullanması ihram yasağı kapsamına girmediğinden herhangi bir ceza gerektirmez.

42 İhramlyken başa tutturulan şemsiye kullanmak bir ceza gerektirir mi?

Hz. Peygamber (s.a.s.), ihramlı erkeğin başını örtmesini yasaklamıştır. (*Buhârî, Hac, 21 [1543]*) Fakihler, söz konusu yasağın takke, sarık, şal, şapka vb. başı örten eşyalar hakkında geçerli olduğunu; çadır ve şemsiye gibi başa temas etmeyen veya kova vb. giysi özelliği olmayan eşya hakkında ise geçerli olmadığını ifade etmişlerdir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/185*)

Buna göre ihramlyken başa tutturulan şemsiye, mûtat giysi veya örtü özelliği taşımadığından bir ceza gerektirmez.

43 İhramlı kimsenin tıbbi maske takması ceza gerektirir mi?

Günümüzde hac ve umre ibadetleri esnasında bulaşıcı hastalıklar veya enfeksiyona sebep olabilecek toz, gaz vb. zararlı şeylerden korunmak gibi nedenlerle tıbbi maske takılmaktadır. Ayrıca ihramlı olarak görev yapan sağlık çalışanlarının da bu tür maske kullandıkları bilinmektedir. Tıbbi maske takmanın, ihram yasağı kapsamına girip girmediği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır.

Mûtat giysilerle erkeklerin başlarını örtmesinin ihram yasağı oluşturduğunda, fukaha arasında ittifak vardır. İhramlı erkek ve kadınların mûtat giysilerle yüzlerini örtmesi de Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre ihram yasakları kapsamındadır. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/136; İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, 2/547; İliş, Minehu'l-celîl, 2/303*) Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise

yüzün örtülmesi, kadınlar için ihram yasağı olup erkekler için ihram yasağı değildir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/268; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/300-302) Hanefilere göre ihramlı kimsenin mûtat bir giysi ile bir gündüz veya bir gece süresince yüzünü örtmesi durumunda ceza olarak dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Şayet bu süre, bir gündüz veya bir geceden az olursa sadaka-i fitr verilir. Ayrıca yüzün dörtte birinden azının örtülmesi durumunda bir fitre miktarı sadaka verilmesi yeterli olur. (İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/547) Mâlikî, Şâfîi ve Hanbelî mezheplerine göre bu ihram yasağını işleyen kişi, süresine bakılmaksızın dem, üç gün oruç ve altı fakire sadaka vermekten birisini seçmekte muhayerdir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/250; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/300-301; İliş, *Minehu'l-celîl*, 2/303)

Yukarıda belirtilen hükümler, mûtat giysilerle yüzün veya başın örtülmesine dairdir. Fukahâ, mûtat giysi olmayan şeyleri ise ihram yasağı kapsamında görmemiştir. Örneğin fakihlere göre mûtat giysi olmadığından, başın üst tarafından terek yapılarak yüze sarkıtılan örtü (sedl) (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/302; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/547; İliş, *Minehu'l-celîl*, 2/301-302; *Bâcûrî*, *Hâşiye*, 2/453) veya başın üzerinde taşınan kova, kasa vb. şeyler ihram yasağı ihlali oluşturmamakta ve herhangi bir ceza gerektirmemektedir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/185; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/547; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/300; İliş, *Minehu'l-celîl*, 2/304) İhramlı erkek ve kadınlar tarafından takılan tıbbi maske de mûtat giysi olmadığından ihram yasağı ihlali oluşturmadığı gibi ceza da gerektirmez.

44 İhramlı kimse, arkası kayışlı terlik giyebilir mi?

İhramlı erkeğin topuk ve aşık kemiklerinin açık olması, ayakların üst kısmının da tam örtülmemesi gerekir. Buna göre sandalet gibi ayakların üzerini tam kapatmayan ve arkası kayışlı terlik giyebilir.

Diğer taraftan ayakkabı giyen ihramlı erkek, ihram yasağı işlemiş olur. Cezası da giyme süresine göre değişir. Bir gündüz veya geceden az giymiş ise sadaka, bir gündüz veya gece giymiş ise dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/490*)

45 İhramlının saç kremi vb. şeyleri kullanmasının hükmü nedir?

İhramlı kimsenin vücuduna, saç, sakal gibi bir uzvunun tamamına süslenmek ya da güzel görünmek için krem, yağ, jöle, saç kremi, briyantın sürmesi ya da kına, saç boyası ve benzeri şeylerle boyaması durumunda kendisine dem (koyun veya keçi kesmek); bir uzvun tamamına değil de bir kısmına bunu uygulaması hâlinde de bir fitre miktarı sadaka vermesi gerekir. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/161*)

Şâfiî mezhebine göre kına için herhangi bir ceza gerekmezse de diğerleri için ceza gerekir ve bu durumdaki kişi bir dem (koyun veya keçi kesmek), üç gün oruç veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (*Nevevî, el-Mecmû', 7/383*)

Tedavi için sürülen ilaç, merhem, krem ve yağlar için ise bir şey gerekmez.

46 İhramlı kimse, banyo yaparken ve çamaşır yıkarken sabun veya deterjan kullanabilir mi?

İhramlı kimsenin, ihramlı bulunduğu sürece koku kullanması caiz değildir. Bu kimsenin bir uzvuna tamamen veya bir uzvu miktarı olacak şekilde değişik yerlerine kokulu bir şey sürmesi durumunda dem (koyun veya keçi kesmek); bir uzvudan daha az kısmına bunu uygulaması hâlinde ise bir fitre miktarı sadaka vermesi gerekir. Kokulu sabun, deterjan

veya ıslak mendil gibi imalatında esans kullanılan temizlik malzemeleri, koku sürünmekten ziyade temizlik amacıyla kullanılmaktadır. Bu nedenle kokusuz temizlik malzemeleri kullanılması tavsiye edilmekle birlikte söz konusu kokulu temizlik maddelerinin kokulanma amacı olmaksızın ihramlı iken kullanılması ceza gerektirmez.

47 İhramlının tırnak kesmesinin veya kopmak üzere olan bir tırnağı koparmasının hükmü nedir?

İhramlı kişinin tırnaklarını kesmesi yasaktır. Şayet tırnağını keserse ceza gerekir; cezası ise kestiği miktara göre değişir. Şöyle ki; Hanefî mezhebine göre bir defada (aynı anda ve aynı yerde) bütün tırnakları veya bir elin yahut bir ayağın tırnaklarının tamamını kesme durumunda bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Bir elin veya ayağın tırnaklarının tamamı kesilmeyip bir kısmı kesilirse kesilen her bir tırnak için sadaka verilir. El ve ayaklardan her birinin tırnaklarının tamamı, ayrı ayrı yerlerde ve zamanlarda kesilirse her biri için ayrı ceza gerekir. Eğer verilmesi gereken sadaka toplamı, bir koyun veya keçi bedelini aşarsa her tırnak için bir sadaka yerine tamamı için dem de kesilebilir. Tırnağın kendiliğinden kopması veya kırılan tırnakların koparılması ya da kesilip atılması bir ceza gerektirmez. (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/77; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/162)

Şâfiî mezhebine göre ise bir veya iki tırnak kesilmesi hâlinde kesilen her bir tırnak için fitre miktarının dörtte birinden az olmamak kaydıyla sadaka gerekir. Bir defada (aynı anda ve aynı yerde) üç veya daha fazla tırnak kesilmesi hâlinde ise bir dem (koyun veya keçi kesmek), üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden biri tercih edilebilir. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/297)

Öte yandan tırnak eti, deri vb. parçaların koparılması ceza gerektirmez.

48 İhramlı iken saç tıraşı olan veya kasık ya da koltuk altlarındaki tüyleri temizleyen kişiye ne gerekir?

Hanefî mezhebine göre ihramlı iken saç veya sakalın en az dörtte birini tıraş eden, koltuk altlarından en az birini ya da kasıklardaki tüylerin tamamını temizleyen kişiye ceza olarak dem (bir koyun veya keçi kesmek) gerekir. Bunlardan daha azının tıraş edilmesi durumunda bir sadaka verilmesi yeterlidir. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/161-162*)

Şâfiî mezhebine göre ise en az üç kılın tıraş edilmesi hâlinde kişi dem, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (*Nevevî, el-Mecmû', 7/247, 367-368, 371, 376; İbn Kudâme, el-Muğnî, 5/381-382*)

49 İhramlının vücudundan kendiliğinden düşen saç veya kıllar için ceza gerekir mi?

İhramlının vücudundan kendiliğinden düşen saç veya kıllar için herhangi bir şey gerekmez. (*bk. İbn Nüceym, el-Bahr, 3/9; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/549*) Ancak tıraş olur veya vücudundan kılları koparırsa tıraş ettiği ya da kopardığı miktara göre ceza ödemesi gerekir.

50 Hac için ihrama girdikten sonra hac menâsikinden hiçbirini yapmadan saç tıraşı olan kimsenin ne yapması gerekir?

Hac için ihrama girdikten sonra hac menâsikinden hiçbirini yapmadan tıraş olan kişi, tıraş olmakla ihramdan çıkmış olmaz; ihram yasağı işlemiş olur. Böyle bir kimse, saçının tamamını veya en az dörtte birini tıraş etmişse dem (koyun

veya keçi kesmek); daha azını tıraş etmişse sadaka-i fitr gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/549) İhrama girdikten sonra diğer hac veya umre görevlerine başlasın veya başlamasın vakti gelmeden önce yapılan bütün tıraşlar bu hükme tâbidir. Şâfiî mezhebine göre ise saçından en az üç kıl koparmış veya tıraş etmişse dem, üç gün oruç veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/367-368, 371, 376; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/429)

51 İhramlı iken sakal tıraşı olan kişinin ne yapması gerekir?

Hanefî mezhebine göre ihramlı iken sakalın en az dörtte birini tıraş eden kişiye ceza olarak dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/549) Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerine göre böyle bir kişi, dem, üç gün oruç ve altı fakire sadaka vermekten birisini seçmekte muhayyerdir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/247, 367-368, 372; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/429-430)

52 Hacda kurban kesmeden önce saç tıraşı olana ceza gerekir mi?

Hacda Akabe cemresine taş atmak, kurban kesmek ve saç tıraşı olmak arasında sırayı gözetmenin hükmü ihtilafıdır. Bu sıraya uymak, İmam Ebû Hanîfe'ye göre vaciptir; dolayısıyla sıralamanın bozulması dem (koyun veya keçi kesmek) gerektirir. İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve diğer mezhep imamlarına göre ise sünnettir. Bu sıraya uyulmaması hâlinde herhangi bir ceza gerekmez. (Mevsûlî, *el-İhtiyâr*, 1/154) Günümüzdeki zorluklar dikkate alındığında bu görüşle amel etmenin uygun olacağı söylenebilir.

53 Umre tavafını yapıp sa'yini yapmadan saç tıraşı olup ihramdan çıkan kişinin ne yapması gerekir?

Hanefî mezhebine göre umre yapmak üzere niyet edip ihrama giren ve umre tavafını yaptıktan sonra sa'y yapmadan tıraş olan kişi, ihramdan çıkmış olur. Bu durumda umrenin sa'yini yapar; ancak tertibi terk ettiği için kendisine dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/163; Mer-gînânî, el-Hidâye, 1/163; Mekkî, İrşâdü's-sârî, 248*)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise sa'y, umrenin rükünlerinden biri olduğu için kişi sa'y yapmadan tıraş olmakla ihramdan çıkmış olmaz; ihram yasağı işlemiş olur. Bu durumda yapması gereken, şayet elbise giymişse tekrar ihram bezlerine bürünerek umrenin sa'yini yapmak ve ondan sonra tıraş olarak ihramdan çıkmaktır. Ayrıca bu kişi, sa'yi tamamlamadan önce tıraş olduğu ve elbise giydiği için kendisine iki ceza gerekir. Ceza konusunda ise iki dem, altı gün oruç veya on iki fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (*İbn Rüşd, Bidâyetü'l-müctehid, 2/130*)

54 Tavaf yapmadan saç tıraşı olan ihramlı kimsenin ne yapması gerekir?

Tavaf yapmadan saç tıraşı olan kimse, ihramdan çıkmış olmaz; ihram yasağı işlemiş olur. Böyle bir kimse, işlediği ihram yasağı (tırnak kesmek, elbise giymek, tıraş olmak, koku sürünmek, cinsel ilişki vb.) hangi cezayı gerektiriyorsa onu öder. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/162*) Ayrıca elbise giymişse bunları çıkarıp ihram bezlerine bürünür, tavaf ve sa'yini yapması gerekir.

55 Tavaf yapmaksızın sa'y yapan ve saç tıraşı olan kimsenin ne yapması gerekir?

Henüz tavaf yapmadan sa'y yapan ve tıraş olan kimsenin sa'yi geçerli değildir. Zira sa'yin geçerli olabilmesi için muteber bir tavaftan sonra yapılmış olması gerekir. (*Kâsânî, Bedâ'î, 2/134*) Dolayısıyla bu durumdaki kişi, ihramdan çıkmış olmaz; ihram yasağı işlemiş olur. Böyle bir kimse önce tavafını yapar, sonra sa'yini tekrarlar, daha sonra ihramdan çıkar. Ayrıca ihramdan çıkma vakti gelmeden tıraş olarak ihram yasağı işlediğinden dolayı da kendisine dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/162*)

Şâfiî mezhebine göre küçükbaş hayvan kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (*Nevevî, el-Mecmû', 7/247, 367-368*)

Öte yandan bu süreç içerisinde ihlal edilen diğer ihram yasakları için de ayrıca ceza ödenir.

56 Hastalık gibi bir özür nedeniyle saçını, sakalını veya vücudundan herhangi bir yerini tıraş eden ihramlı kimseye ne gerekir?

Saç veya sakalın dörtte birini ya da daha fazlasını veya ense, kasık yahut koltuk altlarındaki tüylerin tamamını tıraş eden ihramlı kimseye Hanefilere göre dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Saç veya sakalın dörtte birinden daha azını ya da ense, kasık veya koltuk altlarındaki tüylerin bir kısmını yahut bacak, göğüs ve diğer uzuvların tamamını tıraş eden ihramlı kişiye ise bir fitre miktarı sadaka verme yeterli olur. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/549-550; Mekkî, İrşâdü's-sârî, 461-464*)

Diğer taraftan mazereti olan ihramlı kimse, saçını, sakalını veya vücudunun herhangi bir yerini tıraş edebilir. Ancak ihramlı kimsenin tıraş olması ceza gerektirir. Çünkü mazeretli

olmak, tıraş olmayı mübah kılsa da cezayı düşürmez. (İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/9-10; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/549) Ceza konusunda ise muhayyerlik hakkından yararlanabilir. (*Mergînânî*, *el-Hidâye*, 1/159; *Zeylâi*, *Tebyîn*, 2/56)

Bu itibarla hastalık gibi bir özür nedeniyle saç veya sakalın en az dörtte birini ya da ense, kasık veya koltuk altlarındaki tüylerin tamamını tıraş eden ihramlı kimse, Hanefilere göre dem (koyun veya keçi kesmek), üç gün oruç tutma veya altı fakire bir fitre miktarı sadaka verme seçeneklerinden birini tercih ederek fidye öder. Saç veya sakalın dörtte birinden daha azını ya da ense, kasık veya koltuk altlarındaki tüylerin bir kısmını yahut bacak, göğüs ve diğer uzuvların tamamını tıraş eden ihramlı kişi ise bir fitre miktarı sadaka verme ya da bir gün oruç tutma seçeneklerinden birini tercih edebilir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/549-550, 557-558; *Mekkî*, *İrşâdü's-sârî*, 461-464, 472-473)

57 Umrenin tavaf ve sa'yini yapıp saç tıraş olmayı unutan kimse ne yapmalıdır?

Umre için ihrama girip tavaf ve sa'y yaptıktan sonra tıraş olmayı unutan kişinin, hatırladığı anda hemen tıraş olması gerekir. Şayet bu süre içinde ihlal ettiği ihram yasakları varsa ihlal edilen yasağın durumuna göre gerekli olan cezayı öder.

58 Tavaf ve sa'yi yapıp saç tıraş olmayı geciktiren kişiye herhangi bir ceza gerekir mi?

Tavaf ve sa'yi yapıp tıraş olmayı geciktiren kişinin ihramlılık hâli devam eder. Dolayısıyla tıraş oluncaya kadar geçen süre içinde ihram yasakları da devam eder. Kişi bu süre zarfında herhangi bir ihram yasağını çiğnemezse bir ceza gerekmez. Fakat bir ihlal söz konusu ise ihlalin türü ve miktarına göre gerekli olan cezayı öder.

59 İhramlı bir kimse, ihramdan çıkma aşamasına gelen bir kimseyi saç tıraşı edebilir mi?

Hac veya umrede ihramdan çıkacak aşamasına gelen bir kimse, kendisi saç tıraşı olup ihramdan çıkmadan ihramlı ya da ihramsız başka birisini tıraş edebilir ve bundan dolayı bir ceza gerekmez. Fakat henüz ihramdan çıkma aşamasına gelmeyen bir kimsenin, ister ihramlı ister ihramsız olsun başka birini tıraş etmesi caiz değildir. Şayet tıraş ederse kendisine bir fitre miktarı sadaka gerekir. Tıraş ettiği kişi, ihramdan çıkma aşamasına gelmemiş ise ona da dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/158*)

Şâfiî mezhebine göre ihramdan çıkma aşamasına henüz gelmemiş olan bir kimse, ihramsız kimseleri tıraş ettiği takdirde bir şey gerekmez. Fakat ihramlı bir kimseyi tıraş ederse fidye ödemesi gerekir. Eğer tıraş edilen kişi kendisinden talep etmişse fidyeyi tıraş edilen şahıs öder. Fidyeye hususunda bir dem, üç gün oruç veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden biri yerine getirilmelidir. (*Nevevî, el-Mecmû', 7/344-345; İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/432*)

60 Vakti geldiğinde sakal tıraşı ile ihramdan çıkılır mı?

İhramdan çıkmak için saç tıraşı olmak gerekir. Bunu yapmadan önce sakalın tıraş edilmesiyle kişi ihramdan çıkmış olmaz; sakalın tamamının veya en az dörtte birinin tıraş edilmesi hâlinde dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/549*)

Şâfiî mezhebine göre böyle bir kimse, küçükbaş hayvan kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (*Nevevî, el-Mecmû', 7/367, 368, 372; İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/435*)

61 Hac ve umre için Mekke ve Medine’de bulunan eşlerin cinsel ilişkide bulunmalarının hükmü nedir?

İhramlı olmamak kaydıyla veya âdet hâli dışında eşlerin Mekke ve Medine’de cinsel ilişkide bulunmalarında dinen bir sakınca yoktur. Bununla birlikte hac için ihrama giren kişinin, birinci tahallül (saç tıraşı olup ihramdan çıkma) gerçekleşse de farz olan tavaf (ziyaret tavafı) yapılan kadar devam eden cinsel ilişki yasağına riayet etmesi gerekir. Aksi takdirde ceza olarak bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/553*)

62 Umrede ihramlı iken cinsel ilişkide bulunan eşlere ne gerekir?

Hanefî mezhebine göre umrede ihramlıyken tavafın ilk dört şavtı yapılmadan cinsel ilişkide bulunmak, umreyi ifsad eder. Bu kimseler, ihramdan çıkmadan ifsat ettikleri umrelerini tamamlar; daha sonra umrelerini kazâ eder; ceza olarak da kendilerine ayrı ayrı dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (*İbn Nüceym, el-Bahr, 3/19; Haddâd, el-Cevhera, 1/171*) Tavafın ilk dört şavtından sonra henüz tıraş olup ihramdan çıkmadan önce cinsel ilişkide bulunan eşlerin ise umresi geçerli olur. Ancak ceza olarak her birisine ayrı ayrı bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (*el-Fetâva'l-Hindiyye, 1/245*)

63 Temettu' haccına niyet eden kimsenin, umre ihramından çıktıktan sonra hac için ihrama girinceye kadarki sürede eşyle cinsel ilişkide bulunmasının hükmü nedir?

Temettu' haccı yapmak üzere umre ihramına niyet eden kimsenin, umresini yapıp ihramdan çıktıktan sonra hac için ihrama girinceye kadarki sürede eşyle cinsel ilişkide bulunmasında bir sakınca yoktur.

64 Birinci tahallülden sonra henüz ziyaret tavafı yapmadan cinsel ilişkide bulunan kimseye ne gerekir?

Birinci tahallül (turaş olup ihramdan çıkma) gerçekleşikten sonra Hanefilere göre ziyaret tavafını yapmadan veya dört şavtını tamamlamadan cinsel ilişkide bulunan kimseye dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/161; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/518*) Şâfiî mezhebine göre ise birinci tahallülden sonra ziyaret tavafını tamamen bitirmeden cinsel ilişkide bulunan kimse, ceza olarak dem, üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih eder. (*Remlî, Nihâyetül-muhtâc, 3/358; Heytemî, Tuhfe, 4/197; Buceyrimî, Tuhfe, 2/466*)

65 Kırân haccına niyet etmiş olan kimse, ihram yasağı işlediği takdirde ceza miktarı değişir mi?

Kırân haccı yapan bir kimseye ihram yasaklarından birini işlemesi hâlinde Hanefî mezhebine göre biri umrenin, diğeri de haccın ihramı için iki ceza gerekir. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/171*) Şâfiîlere göre tek ceza yeterlidir. (*Şîrbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/291*)

66 Kırân haccına niyet eden bir kimse, ihram yasağı işlerse kendisine ne gerekir?

Kırân haccı için ihrama giren kimse, ihram yasaklarından herhangi birini işlemesi hâlinde Hanefilere göre birisi hac, diğeri umre ihramının ihlalinden dolayı iki ceza öder. Mesela bir kimse, bir gündüz veya gece elbise giyerek ihram yasağı işlese ceza olarak iki dem (iki koyun veya iki keçi kesmek) gerekir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/219; Mergînânî, el-Hidâye, 1/171; Serahsî, el-Mebsût, 4/119; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, 3/10*)

Şâfiî mezhebine göre ise kırân haccı için ihrama giren kişinin ihram yasağı işlemesi hâlinde tek bir ceza ödemesi yeterlidir. Bu durumdaki kişi, ceza olarak bir dem (koyun veya keçi kesmek), üç gün oruç tutma veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih edebilir. (Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/291; Mâverdî, el-Hâvi'l-kebir, 4/319)

Bunun yanında kırân haccına niyet eden kişi, umrenin tavaf ve sa'yini yaptıktan sonra saçını tıraş etmekle ihramdan çıkmış olmaz; ihram yasağı işlemiş olur. Zira Hanbelîler dışındaki üç mezhebe göre kırâna niyet eden kişi, bu haccını temettu' haccına dönüştüremez. (bk. İbn Rüşd, Bidâyetü'l-müctehid, 2/98-99)

67 Unutma veya bilgisizlik sebebiyle ihram yasaklarını ihlal etmenin hükmü nedir?

Unutma veya bilgisizlik sebebiyle ihlal edilen ihram yasaklarının ceza gerektirip gerektirmediği mezhepler arasında ihtilaf konusudur. Hanefî ve Mâlikîler, gerek unutarak gerek bilgisizliği sebebiyle ihram yasağını işleyen kişiye ceza gerekeceğini ifade etmişlerdir. (Sahnûn, el-Müdevvene, 1/442, 463; Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/165; Sâvî, Bulğatü's-sâlik, 2/59; İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, 2/543)

Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise avlanma, saç ve tırnak kesme gibi yok etme (itlaf) türü yasaklarda unutma ve bilgisizlik mazeret sayılmaz. Buna mukabil elbise giyme, koku sürünme gibi yararlanma (tereffüh) türü yasaklarda ise bu durumlar mazeret kabul edilir. Bu iki mezhebe göre ihramlı kişi, unuttuğu veya hükmünü bilmediği için elbise giyinir ya da koku sürünürse ceza ödemesi gerekmez. (İbn Kudâme, el-Muğni, 3/435-436; el-Kâfi, 1/496-497; Kalyûbî, Hâşiye, 2/168-171)

68 İhram yasaklarının ihlali sebebiyle verilmesi gereken sadakaların Harem dışında ödenmesi caiz midir?

Hanefî mezhebine göre ihram yasaklarının ihlali sebebiyle verilmesi gereken sadakaların Harem'de ödenmesi daha faziletli olmakla birlikte Harem dışında ödenmesi de caizdir. (İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/558) Şâfiî mezhebine göre ise bu sadakaların Harem bölgesinde ödenmesi zorunludur. (*Dimyâtî, Hâşiyetü İ'ânetü't-tâlibîn*, 2/368-370)

69 İhrama giren çocuğun ihram yasaklarını ihlal etmesi durumunda ceza gerekir mi?

İhrama girmiş çocuğu ile hac veya umre yapan velî, çocuğunun ihram yasaklarını işlememesi için hassasiyet göstermelidir. Buna rağmen çocuğun ihram yasaklarından birini çiğnemesi hâlinde cezanın gerekli olup olmadığı fakihler arasında tartışılmıştır. Hanefîlere göre çocuğun işlediği ihram yasakları cezayı gerektirmez. (İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/543) Şâfiîlere göre ise velîsinin izniyle ihrama giren çocuğun işlediği ihram yasakları için velîsinin onun adına ceza ödemesi gerekir. (*Neveî, el-Mecmû'*, 7/39; *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/119-120)

70 Aynı yasağı birden fazla işleyen ihramlı bir kimseye ne gerekir?

Aynı ihram yasağının aynı mekân ve zamanda birden fazla işlenmesi hâlinde tek bir ceza yeterlidir. Farklı mekân ve zamanda işlenmesi hâlinde ise İmam Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Şâfiîlere göre her bir ihlal için ayrı ayrı ceza gerekir. İmam Muhammed'e göre aynı ihram yasağının farklı mekân ve zamanda da olsa birden fazla ihlal edilmesi hâlinde henüz bir ceza ödenmediyse bütün ihlaller için tek bir ceza yeterlidir. (*Kâsânî, Bedâ'i*, 2/188-190, 217-218; *Zeylaî, Tebyîn*, 2/55-56; *Aynû, el-Binâye*, 4/341-342; *Zekeriyâ el-Ensârî, Esne'l-metâlib*, 1/523)

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

ARAFAT VE MÜZDELİFE VAKFESİ

---

71 Arafat vakfesi cuma gününe denk geldiğinde hacıların Arafat'ta cuma namazı kılmaları gerekir mi?

Arafat vakfesi cuma gününe denk geldiğinde orada bulunan hacıların cuma namazı kılmaları gerekmez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), Vedâ haccında arefe günü cumaya denk geldiği hâlde Arafat'ta cuma namazı kılmamıştır. (bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/257 [5622]; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/55; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/502, 8/89)

---

72 Hac için ihrama girdiği hâlde Arafat'a çıkmayan kimsenin (fevât) ne yapması gerekir?

Hac için ihrama girdikten sonra arefe günü zeval vak-tinden bayramın birinci günü fecr-i sâdık arasında Arafat'ta vakfe yapmayan kimse, o sene haccı kaçırmış (fevât) olur. Zira vakfe, haccın rüknüdür. (*Mergînânî*, *el-Hidâye*, 1/177; *İbn Âbidîn*, *Reddül-muhtâr*, 2/527) Bu durumdaki kimse, umre (tavaf, sa'y ve saç tıraşı) yaparak ihramdan çıkar. Ancak kırân haccı için ihrama girip umre yapmadan fevât durumu oluşursa önce umrenin tavaf ve sa'yı yapılır; daha sonra ikinci defa tavaf ve sa'y yapıp saç tıraş edilerek ihramdan çıkılır. (*Kâsânî*, *Bedâ'i*, 2/220-221; *İbn Nüceym*, *el-Bahr*, 2/377; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/256)

Bu durumda temettu' veya kırân haccına niyet edilmiş olsa bile şükür kurbanı kesmek gerekmez. Bununla birlikte kaçırılan haccın sonraki yıllarda kazâ edilmesi gerekir. (*Kâsânî*, *Bedâ'i*, 2/220-221; *Mergînânî*, *el-Hidâye*, 1/177)

73 Hac için yola çıkan kişinin Arafat vakfesi öncesi veya sonrasında ölmesi hâlinde ne yapılmalıdır?

Hanefî mezhebine göre:

a. Kendisine hac farz olup hacca gitme imkânı bulduğu hâlde bu ibadetini geciktiren kimsenin, kendi yerine haccedilmesini vasiyet etmesi gerekir. Haccını geciktirmiş kişi hac için yola çıkar ve Arafat vakfesinden önce vefat ederse varsa bu vasiyeti yerine getirilir.

b. Kendisine hac farz olduğu yıl hac için yola çıkan kişinin hac vasiyetinde bulunması gerekli değildir. Bu kişi, Arafat vakfesini yapamadan önce vefat etmiş ise yerine bedel hac yaptırılması da gerekmez. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/604*) Bu kişiden hac yükümlülüğü düşer.

c. Arafat vakfesini yaptıktan sonra ziyaret tavafını yapmadan vefat eden kişi, hac ibadetini yerine getirmiş sayılır. Eğer bu kimse, haccının tamamlanmasını vasiyet etmişse, ziyaret tavafı ve yerine getiremediği diğer menâsik için vasiyetine binaen bir bedene (deve veya sığır) kurban edilir. (*İbn Nüceym, el-Bahr, 2/373; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/467, 604*)

Şâfiî mezhebindeki bir görüşe göre Arafat vakfesinden önce veya sonra vefat eden kişinin yerine hemen birisi tayin edilir ve bu kimse ihrama girerek onun adına geriye kalan hac menâsikini tamamlar. (*Nevevî, el-Mecmû', 7/135*)

74 Müzdelife vakfesi ne zaman yapılır ve asgari süresi ne kadardır?

Hanefîlere göre Müzdelife vakfesinin zamanı, kurban bayramı günü fecr-i sâdik ile güneşin doğuşu arasındaki zamandır. Bu zaman zarfında bir an bile Müzdelife'de bulunan kimsenin vakfesi geçerlidir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/136*) Şâfiî ve Hanbelîlere göre vakfenin zamanı, arefeyi bayrama bağlayan gece

yarısından itibaren başlar ve fecr-i sâdika kadar devam eder. Bu süre zarfında bir an orada bulunmakla vakfe yapılmış olur. (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/264-266; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/375-377) Mâlikîlere göre ise vakfenin zamanı, arefe günü güneşin batmasından itibaren başlar (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/114-115) ve güneşin doğuşuna kadar devam eder. Bu süre zarfında kısa bir müddet orada bulunmakla vakfe yapılmış olur. (*Nefrâvî, el-Fevâkihü'd-devânî*, 1/362)

Mâlikî mezhebine göre şeytan taşlamanın fecr-i sâdıktan sonra; ziyaret tavafının da şeytan taşlamadan sonra yapılması gerekir. Şeytanı taşlamadan ziyaret tavafının yapılması durumunda ise tavaf iade edilmelidir. Aksi takdirde dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (*Hattâb, Mevâhib*, 3/131; İliş, *Minehü'l-celîl*, 2/285)

Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre ise Müzdelife vakfesi, şeytan taşlama ve ziyaret tavafı gece yarısından itibaren yapılabilir. (*Nevevî, Mecmû'*, 8/125; *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/99; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/264; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/374; *Buhûtî, Keşşâfü'l-kınâ'*, 2/497) İhtiyaç durumunda bu görüşle amel edilir.

Ancak bütün mezheplere göre izdiham, yaşlılık, hastalık gibi mazeretler nedeniyle Müzdelife'den gece yarısından önce ayrılmak durumunda kalan kimselere herhangi bir ceza gerekmez. Bu durumda ziyaret tavafı, Hanefîlere göre imsaktan; Şâfiî ve Hanbelîlere göre gece yarısından sonra yapılır. (*Ali el-Kârî, Menâsikü'l-hac*, 310-311; *Nevevî, Muğni'l-muhtâc*, 2/264-265; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/437; *Haraşî, Şerhu Muhtasarı Halîl*, 2/332-333)

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

TAVAF VE SA'Y

75 Tavaf nedir ve kaç çeşit tavaf vardır?

Bir hac terimi olarak tavaf, Hacer-i Esved'in hizasından başlanarak ve Kâbe sola alınarak Beytullah'ın etrafında yedi defa dönmek demektir. Bu dönüşlerin her birine şavt denir. Tavafin, Kâbe'nin etrafında yapılması gerektiği şu âyet-i kerîmeden anlaşılmaktadır: “Ve Beyt-i Atîk'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler.” (el-Hac, 22/29)

Hükmü itibarıyla farz, vacip, sünnet ve nâfile olmak üzere dört çeşit; yapılışı itibarıyla “kudüm”, “ziyaret”, “vedâ”, “umre”, “nezir”, “nâfile” ve “tahiyye” olmak üzere yedi çeşit tavaf vardır. Hükümleri ve isimleri farklı olsa da bu tavafların hepsinin yapılışları, farzları (şartları ve rükünleri), vacipleri ve sünnetleri aynıdır. Yapılışı itibarıyla tavaf çeşitleri şunlardır:

a. Kudüm Tavafi: “Kudüm”, sözlükte bir yere gelmek veya varmak anlamına gelir. Bir hac terimi olarak, “ıfrad haccı” yapanların Mekke'ye vardıklarında yaptıkları ilk tavaftır. Bu tavafin yapılması sünnettir. İfrad haccı niyetiyle ihrama giren ancak Mekke'ye uğramadan doğrudan Arafat'a çıkan kimseler ile Arafat vakfesinden önce âdetleri kesilmeyen kadınların kudüm tavafi yapmaları gerekmez.

b. Ziyaret Tavafi: Ziyaret veya diğer adıyla ifâza tavafi, haccın rükünüdür. “Ve Beyt-i Atîk'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler.” (el-Hac, 22/29) âyetinde kastedilenin, bu tavaf olduğu hususunda fakihler arasında görüş birliği vardır. Âyette geçen “tavaf etsinler” emri genel bir ifade olduğu için Mekkeli olan ve olmayan her hacı adayının mutlaka bu tavafi yapması gerekir. Ziyaret tavafinin geçerli olması için Arafat vakfesinin yapılmış olması ve belirlenmiş olan vaktinde yapılması şarttır.

Ziyaret tavafının vakti, kurban bayramının ilk günü; Hanefî ve Mâlikî mezhebine göre fecr-i sâdıkn doğması ile Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise gece yarısından sonra başlar. Ancak bu tavafın bayramın birinci günü Akabe cemresi taşlanıp, kurban kesip, tıraş olduktan sonra yapılması daha faziletlidir. Cumhura göre ziyaret tavafının son vakti için bir sınırlama yoktur. Ömrün sonuna kadar yapılabilir. Tavaf etmeden memleketine dönen kişi, sonradan geri döner ve tavafını yaparsa ziyaret tavafı farzı yerine gelmiş olur ve bu gecikmeden dolayı da herhangi bir ceza gerekmez. (*Mâverdî, el-Hâvi'l-kebîr*, 4/192; *Kâsânî, Bedâ'i*, 2/132; *İbn Kudâme, el-Muğnî*, 3/408; *Ali el-Kârî, Fethu bâbi'l-inâye*, 3/85) Fakat ziyaret tavafını yapıncaya kadar cinsel ilişki yasağı devam eder.

c. Vedâ Tavafı: Âfâkî (mikât sınırları dışından gelen) hacıların Mekke'den ayrılmadan yapmaları gereken son tavaftır. Buna "sader (ayrılma) tavafı" da denir. Vedâ tavafı, haccın aslî vaciplerinden biridir. Hz. Peygamber (s.a.s.), "Sizden biri son olarak Kâbe'yi ziyaret etmeden ayrılmasın." (*Müslim, Hac*, 379 [1327-1328]; bk. *Buhârî, Hac*, 144 [1755]) buyurmuştur. Âdetli olup âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda olan veya lohusa olan kadınlar vedâ tavafı yapmazlar ve kendilerine bir şey gerekmez. (*Serahsî, el-Mebsût*, 3/195; *İbn Nüceym, el-Bahr*, 2/377)

d. Umre Tavafı: Umre tavafı, bütün mezheplere göre umrenin farzlarından biridir. Umre tavafının vakti, umre ihramına girilmesinden sonra başlar. Son vakti için bir sınır yoktur. Umre ihramında iken herhangi bir vakitte yapılabilir.

e. Nezir (Adak) Tavafı: Kâbe'yi tavaf etmeyi adayan kimşenin bu adağını yerine getirmesi vaciptir. Nezredilen tavaf belli bir zaman ile kayıtlanmış ise bu kayda uyulması gerekir.

f. Nâfile Tavaf: Mekke'de bulunulan süre içinde farz ve vacip tavaflar dışında yapılan tavaflara "nâfile (tatavvu) tavaf" denir.

Sahâbeden Abdullah b. Abbas (r.a.), tâbiünden Atâ b. Ebî Rebâh, Saîd b. Cübeyr ve Mücâhid b. Cebr'in görüşlerine göre Mekkeli olmayanların Mekke'de buldukları süre içinde Mescid-i Harâm'da nâfile namaz kılmaktan çok nâfile tavaf yapmaları daha faziletlidir. Yine Mekkeli olmayanların Mekke'de buldukları sürece nâfile umre yerine nâfile tavaf yapmayı tercih etmeleri uygun olur. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/502*)

g. Tahiyetül-mescid Tavafı: Kudüm, ziyaret, umre, vedâ ve nezir tavafı yapmak durumunda olmayan kimselerin, Mescid-i Harâm'a her gittiklerinde mescidi selâmlama olarak "tahiyyetül-mescid tavafı" yapmaları müstehaptır. Yukarıda sayılan tavaflardan birinin yapılması hâlinde bu tavaf, tahiyyetül-mescid tavafı yerine de geçer. (*İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, 2/447*)

76 Namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf yapılabilir mi?

Namaz kılmanın mekruh olduğu vakitlerde tavaf yapılabilir, bunun hiçbir sakıncası yoktur. (*Nevevî, el-Mecmû', 8/57*) Ancak Hanefilere göre bu tavafın namazını söz konusu vakitte kılmak mekruhtur. (*Mevsilî, el-İhtiyâr, 1/41*)

77 Hacer-i Esved'in selâmlanması ve öpülmesinin hikmeti nedir, bunların yapılmaması ibadete halel getirir mi?

Hacer-i Esved'i selâmlama ve öpmenin meşruiyeti, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ve ashâb-ı kirâmın uygulamalarıyla sabittir. (*Buhârî, Hac, 60 [1610-1611]; Müslim, Hac, 249-250 [1270]*)

Fıkıh âlimleri, bu uygulamalara dayanarak tavaf sırasında Hacer-i Esved'i sünnete uygun şekilde ziyaret etmenin (istilâm), ona el ile dokunup öpmenin sünnet olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. (*İbn Rüşd, Bidâyetül-müctehid, 2/107; Cezîrî, el-Mezâhibül-erbe'a, 1/592*) Hacer-i Esved'i istilâm ederken

tekbir getirilmesi de aynı gerekçe ile müstehap sayılmıştır. (Buhârî, Hac, 62 [1613])

Tavaf esnasında Hacer-i Esved'e dokunulması ve onun öpülmesi yönündeki rivayetlerden, bu taşın kutsallığı sonucunu çıkararak bu uygulamayı bizzat Hacer-i Esved'e karşı bir saygı ifadesi olarak görmek doğru değildir. Hac ibadetindeki birçok şekil ve merasim gibi bunun da Hz. İbrâhim'in (a.s.) ve Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) hatırasını canlandırma, haccı önemsemeyi ve Allah'ın bu konudaki emrine boyun eğmeyi vurgulama, kulluk ve itaat gibi ruhî ve derunî hâlleri, zahirî bazı davranışlarla ifade etme gibi sembolik ve taabbüdî bir anlam taşıdığı söylenebilir. Hacer-i Esved'le ilgili olarak Hz. Ömer'in (r.a.) "Allah'a andolsun ki senin zarar veya fayda vermeyen bir taş olduğunu biliyorum; eğer Resûlullah'ı (s.a.s.) seni istilâm ediyor görmeseydim ben de seni istilâm etmezdim." (Buhârî, Hac, 57 [1605]; Müslim, Hac, 248-251 [1270]) şeklindeki sözü de bu yaklaşımı desteklemektedir.

Tavaf mahalli تنها olur ve Hacer-i Esved'e yaklaşmak mümkünse öpülür; öpme imkânı bulunamaması hâlinde bu sünnet uzaktan eller kaldırılıp "Bismillâhi Allâhü ekber" denilerek selâmlamakla yerine getirilmiş olur. (İbn Âbidîn, Red-dü'l-muhtâr, 2/493) İzdiham olması hâlinde Hacer-i Esved'i öpmek için başkalarına eziyet etmek, kadın erkek sıkışık hâlde bulunmak caiz değildir. Hacer-i Esved'e dokunamamak hiçbir surette tavafta bir eksikliğe sebep olmaz.

78 Hac ve umre görevlerini yaparken belli duaları okumanın hükmü nedir?

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen veya Hz. Peygamber (s.a.s.) ile sahâbeden rivayet edilegelen duaları okumak, yerinde ve daha uygun olsa da bu duaları aynen okumak zorunlu değildir. Arzu edenler, bu dualardan yararlanabileceği gibi önceden bildiği ve devam etmekte olduğu duaları da okuyabilirler. Arapça okumayı

bilmediği için kitaplarda yer alan duaları telaffuz edemeyen veya telaffuzda güçlük çekenler, okumak istedikleri duanın tercümesini de okuyabilirler. Esasen kişinin Yüce Yaratıcı'ya gönlünü açıp yakarmasında en güzel yol, içinden geldiği gibi dua etmesidir.

79 Bütün tavaflarda remel ve ıztıbâ' yapılmalı mıdır?

Remel, erkeklerin tavafın ilk üç şavtında hızlı adımlarla çalimli bir şekilde yürümesi; ıztıbâ' ise tavaf esnasında sağ omuz ve kolu açık bırakmak demektir. Remel ve ıztıbâ', sadece ardından sa'y yapılacak tavaflarda sünnettir. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/138; Nevevî, el-Mecmû', 8/14*)

Remel, bu tür tavafın ilk üç şavtında, ıztıbâ' ise bütün şavtlarında yapılır. Tavaf namazı kılarken ıztıbâ' yapmak mekruhtur. Hanefîlere göre sa'y esnasında ıztıbâ' yapılmazken (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/147; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/481, 495*) Şâfiîlere göre yapılabilir. (*Remlî, Nihâyetü'l-muhtâc, 3/287*) Remel ve ıztıbâ'nın terk edilmesi durumunda herhangi bir ceza gerekmez.

80 Tavaf namazını kılmanın hükmü nedir, terk edilmesi hâlinde ceza gerekir mi?

İster farz isterse nâfile olsun her tavaftan sonra iki rek'at tavaf namazı kılmak, Hanefî ve Mâlikîlere göre vacip; Şâfiî ve Hanbelîlere göre sünnettir. (*Serahsî, el-Mebsût, 4/12; Râfî, el-'Azîz, 3/396; İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/348; Hattâb, Mevâhib, 3/111*) Bu namazın kılınmaması hâlinde Mâlikîlere göre dem (koyun veya keçi kesmek) gerekirken (*Karâfî, ez-Zahîre, 3/242*) diğer mezheplere göre herhangi bir ceza gerekmez. (*Aynî, el-Binâye, 4/201*)

Şâfiî ve Hanbelîlere göre tavaftan sonra kılınan farz namaz, tavaf namazının yerine geçerken Hanefî ve Mâlikîlere göre tavaf namazının müstakil olarak kılınması gerekir. (*Nevevî, el-Mecmû', 8/52; İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/348; el-Fetâva'l-Hindiyeye, 1/226; Sahnûn, el-Müdevvene, 1/426*)

Öte yandan tavaf namazının Makâm-ı İbrâhim’de kılınması efdal olmakla birlikte tavaf edenlere eziyet vermemek bakımından Mescid-i Harâm’ın içinde müsait bir yerde kılınması daha uygundur. Buna da imkân bulunamazsa tavaf namazı Harem’in dışında da kılınabilir.

81 Tavaf namazı nerede kılınır?

Tavaf namazının Makâm-ı İbrâhim’de kılınması efdal olmakla birlikte tavaf edenlere eziyet vermemek bakımından imkân nispetinde Mescid-i Harâm’ın içinde uygun bir yerde kılınması da mümkündür. (*Kâsânî, Bedâ’i, 2/148*) Buna imkân bulunamazsa bu namaz, Mescid-i Harâm’ın dışında da kılınabilir. Bu itibarla tavaf namazını Makâm-ı İbrâhim’de kılmaya çalışarak tavaf edenlere engel teşkil etmekten sakınılmalıdır.

82 Tavaf namazını kılmadan birkaç defa tavaf yapmak doğru olur mu?

Tavaf namazı, Hanefîlere göre vaciptir. Ancak bu namaz, tavafın vacibi olmadığı için kılınmaması tavafın sıhhatine mâni değildir. Peş peşe birden fazla tavaf yapan kimsenin, her bir tavafın arkasından iki rek’at tavaf namazı kılması gerekir. Tavaf namazı kılmadan iki tavafı peş peşe yapmak, Hanefîlere göre mekruhtur. (*İbn Nüceym, el-Bahr, 2/356*) Şâfiîlere göre ise bunun bir sakıncası yoktur. (*Nevevî, el-Mecmû’, 8/54*)

83 Namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf namazı kılınabilir mi?

Hanefî mezhebine göre tavaf yapıldıktan sonra kerahet vakti değilse ara vermeden tavaf namazı kılmak efdaldır. Mekruh vakitlerde ise daha sonraya tehir edilir. (*Haddâd, el-Cevhera, 1/70*) Şâfiî mezhebine göre tavaf namazının kerahet vaktinde kılınmasında hiçbir sakınca yoktur. (*Nevevî, el-Mecmû’, 8/57*)

84 Sabah namazından sonra tavaf namazı kılınır mı?

Hanefî mezhebine göre namaz kılınması mekruh olan vakitlerde tavaf namazı kılmak mekruhtur. Dolayısıyla sabah namazından sonra tavaf namazı kılmak mekruhtur. Tavaf namazını kılmak için güneş doğduktan sonra kerahet vaktinin çıkması beklenmelidir. (*Serahsî, el-Mebsût, 1/150; Mergînânî, el-Hidâye, 1/42*) Diğer mezheplere göre her an tavaf namazı kılınabilir. Hanefî olanlar, bu konuda diğer mezheplerin görüşüyle amel edebilirler.

85 Başkası adına nâfile tavaf yapılabilir mi?

Bir kimse, nâfile tavafa başlarken bu tavafı başkası adına yapmaya niyet edebilir. Ancak kişinin kendi adına nâfile tavaf yaparak sevabını dilediği kimselere bağışlaması, âlimler tarafından daha uygun görülmüştür. (*bk. İbn Nüceym, el-Bahr, 3/63-64; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/595-596*)

86 Tavaf esnasında abdesti bozulan kişinin ne yapması gerekir?

Tavafi abdestli yapmak, Hanefilere göre vacip, diğer mezheplere göre farzdır. Tavaf esnasında abdesti bozulan kişi, Hanefî ve Şâfiîlere göre abdest alarak tavafına kaldığı yerden devam edebileceği gibi tavafını baştan başlayarak yeniden de yapabilir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/497-498; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/243*)

87 Mescitte uyuyan kişi uandıktan sonra abdest almadan tavaf yapılabilir mi?

Uykunun abdesti bozmasındaki ölçü, yere sağlam bir surette oturup oturmamaktır. Buna göre yatarak veya sağlam bir şekilde makadını yere koymadan bir şeye dayanarak uyumak abdesti bozar. Ancak kişi, uyku ile uyanıklık arasında olursa veya makadını sağlam bir şekilde yere koyarak uyursa abdesti

bozulmaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/12; *İbn Âbidîn*, *Reddül-muhtâr*, 1/141-143) Dolayısıyla bu durumdaki kişi tavaf yapabilir.

88

Tavafın abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak yapılması hâlinde hangi ceza gerekir?

Hükmü itibarıyla tavaf; farz, vacip, sünnet ve nâfile kısımlarına ayrılır. Ziyaret ve umre tavafı farz iken nezir ve vedâ tavafı vaciptir. Kudüm tavafı sünnet, nâfile ve tahiyeye tavafı ise menduptur.

Hükümlerine bakılmaksızın tavafların tamamında abdestli olmak, Hanefilere göre vacip, diğer mezheplere göre farzdır. Dolayısıyla Hanefiler dışındaki mezheplere göre abdestsiz yapılan bütün tavaflar geçersiz olduğundan nâfile dışındaki tavaflar yeniden yapılmalıdır. (*Kâsânî*, *Bedâ'i*, 2/129; *Şirbînî*, *Muğni'l-muhtâc*, 2/243; *Tetâî*, *Cevâhirü'd-dürer*, 3/258; *Hattâb*, *Mevâhib*, 3/68; *Haraşî*, *Şerhu Muhtasarı Halîl*, 2/314; *İbn Kudâme*, *eş-Şerhu'l-kebir*, 3/398; *İbn Müflih*, *el-Mübdî*, 3/200; *Merdâvî*, *İnsâf*, 9/114)

Hanefilere göre ise herhangi bir sebepten dolayı tavafı abdestsiz yapan kişi, Mekke'den ayrılmamışsa tavafını iade eder. (*Kâsânî*, *Bedâ'i*, 2/130; *Mevsîlî*, *el-İhtiyâr*, 1/162) Tavaf esnasında abdesti bozulan kişi ise abdest alarak kaldığı yerden tavafa devam eder; dilerse tavafı baştan başlayarak yeniden yapar. (*İbn Âbidîn*, *Reddül-muhtâr*, 2/497-498)

Hanefilere göre cünüp, âdetli veya abdestsiz olarak yapılan tavaflar iade edilmelidir. İade edilmediği takdirde ceza olarak:

a. Ziyaret tavafının tamamını veya çoğunu cünüp ya da âdetli olarak yapan kimseye bedene (deve veya sığır kesmek); üç veya daha az şavtını bu şekilde yapan kimseye dem (koyun veya keçi kesmek); yine ziyaret tavafının çoğunu abdestsiz yapan kimseye dem; üç veya daha az şavtını abdestsiz yapan kimseye ise her bir şavt için bir sadaka gerekir. (*Kâsânî*, *Bedâ'i*, 2/129; *İbn Nüceym*, *el-Bahr*, 3/24; *İbn Âbidîn*, *Reddül-muhtâr*, 2/550, 551)

b. Umre tavafının tamamını veya bir kısmını abdestsiz, cünüp veya âdetliyen yapan kimseye dem gerekir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/129-130; Mevsulî, el-İhtiyâr, 1/162; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/550, 551*) Ancak Hanefilerdeki diğer bir görüşe göre umre tavafının üç veya daha az şavtı abdestsiz olarak yapılırsa her şavt için bir sadaka gerekir. (*İbn Nüceym, el-Bahr, 3/24; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/551*)

c. Vedâ ve nezir tavaflarının tamamını veya çoğunu cünüp ya da âdetliyen yapan kimseye dem; üç veya daha az şavtını bu şekilde yapana ise her bir şavt için sadaka gerekir. Bu tavafların tamamını veya bir kısmını abdestsiz yapan kimse her şavt için bir sadaka verir.

d. Kudüm ve nâfile tavaflar cünüp veya âdetli olarak yapılırsa dem, abdestsiz olarak yapılırsa her şavt için bir sadaka gerekir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/550, 556; Mekkî, İrşâdüs-sârî, 497-498*) Ancak diğer bir görüşe göre kudüm ve nâfile tavaflar abdestsiz olarak yapılırsa tek bir sadaka gerekir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/130; Mergînânî, el-Hidâye, 1/161; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, 3/49-50; İbn Nüceym, el-Bahr, 3/21; Bilmen, İlmihâl, 390*)

Abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak yapılan ziyaret, umre, nezir, vedâ, kudüm ve nâfile tavafları, şartlarına riayet edilerek iade edilirse yukarıda zikredilen cezalar düşer. (*Mevsulî, el-İhtiyâr, 1/162*)

89 Abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak kudüm veya nâfile tavaf yapmanın hükmü nedir?

Hanefî mezhebine göre tavafın abdestli yapılması vaciptir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/129*) Kudüm veya nâfile tavafın cünüp veya âdetli olarak yapılması hâlinde dem (koyun veya keçi kesmek), abdestsiz yapılması durumunda ise her şavt için bir sadaka gerekir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/550, 556; Mekkî, İrşâdüs-sârî, 497-498*) Ancak diğer bir görüşe göre kudüm ve nâfile tavaflar

abdestsiz olarak yapılırsa tek bir sadaka gerekir. (*Kâsânî, Bedâ'î, 2/130; Mergînânî, el-Hidâye, 1/161; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, 3/49-50; İbn Nüceym, el-Bahr, 3/21; Bilmen, İlmihâl, 390*) Cünüp, âdetli veya abdestsiz olarak yapılan tavaf daha sonra iade edilirse ceza düşer. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/162*)

Şâfiî mezhebine göre ise hadesten tahâret, tavafın sıhhat şartı olduğundan cünüp, âdetli veya abdestsiz yapılan bütün tavaflar geçersiz olup nâfile dışındaki tavaflar yeniden yapılmalıdır. (*Mâverdî, el-Hâvi'l-kebîr, 4/144; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/243*)

90 Umre tavafını abdestsiz, cünüp veya âdetli yapan kişinin ne yapması gerekir?

Hanefilere göre tavafın abdestli olarak yapılması vaciptir. Umre tavafının tamamını veya bir kısmını, hatta bir şavtını cünüp, abdestsiz, lohusa veya âdetli olarak yapmak dem gerektirir. Ancak abdestli olarak yeniden tavaf yapılması hâlinde ceza ortadan kalkar. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/162*) Hanefilerdeki diğer bir görüşe göre umre tavafının üç veya daha az şavtı abdestsiz olarak yapılırsa her şavt için bir sadaka gerekir. (*İbn Nüceym, el-Bahr, 3/24; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/551*) Şâfiî mezhebine göre ise abdestsiz yapılan tavaf geçersiz olup bu şekilde yapılan tavaf mutlaka iade edilmelidir. (*Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/243*)

91 Umre tavafını yaparken abdesti bozulan, fakat abdestinin hangi şavtta bozulduğunu bilmeden hem tavafı hem de sa'yi tamamlayan kimsenin ne yapması gerekir?

Tavafın abdestli olarak yapılması ve sa'yin de muteber bir tavaftan sonra yapılmış olması gerekir. Abdestsizliğin hangi şavtta meydana geldiği bilinmediğinde abdestsizlik hâli ilk şavta hamledilir. Bu durumda kişi, abdest alarak tavaf ve sa'yi

iade eder. Tavafı iade etmediği takdirde Hanefîlere göre dem; küçükbaş hayvan kesmesi gerekir. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/163; Mevsulî, el-İhtiyâr, 1/162*) Şâfiî mezhebine göre ise abdestsiz yapılan tavaf geçersiz olduğundan dolayı tavafın ve sa'yin iadesi gerekir. (*Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/243*) Ancak abdestli olarak tavafı yaptıktan sonra abdesti bozulup o şekilde sa'y yapmışsa yapılan sa'y geçerlidir. Zira sa'yde abdestli olmak sünnettir.

92 Tavaf esnasında veya tavaf tamamlandıktan sonra abdesti hakkında şüphe duyan kimsenin durumu nedir?

Bir kimse, abdest aldığından emin olduğu hâlde abdestini bozup bozmadığı konusunda şüpheye düşerse o kimse abdestli sayılır. Ancak abdestini bozduğunu bildiği hâlde sonradan abdest alıp almadığından şüphe eden kimse abdestsiz sayılır. Çünkü kesin olarak bilinen bir şey, şüphe ile ortadan kalkmaz. (*Serahsî, el-Mebsût, 1/86; Mevsulî, el-İhtiyâr, 1/11; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 1/150; Nevevî, el-Mecmû', 2/63*) Buna göre abdest aldığından emin olup tavaf esnasında veya tavaf tamamlandıktan sonra abdesti hakkında şüphe duyan kimsenin tavafı geçerlidir.

93 Cünüp, âdetli veya abdestsiz olarak yapılan bir tavaftan sonra sa'y yapan kimsenin ne yapması gerekir?

Sa'y, müstakil bir ibadet olmayıp öncesinde yapılan tavafa bağlı bir ibadettir. Bu itibarla sa'y, ancak geçerli/muteber bir tavaftan sonra yapılabilir. Dolayısıyla haccın sa'yi, ancak hac için ihrama girdikten sonra yapılan geçerli bir tavafın akabinde yapılabilir. Umrenin sa'yi de umre için ihrama girdikten sonra yapılan geçerli bir tavafın akabinde yapılır. Sa'y, geçersiz bir tavaftan sonra yapılmışsa hem tavaf hem de

sa'yin yeniden yapılması gerekir. (Mevsûlî, *el-İhtiyâr*, 1/163; İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 89; Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/14)

Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre tavafın geçerli olabilmesi için yedi şavtında abdestli olarak yapılması şarttır. (İbn Cüzey, *el-Kavânîn*, 89; Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/14)

Hanefilere göre tavafın geçerli olabilmesi için asgari dört şavtının yapılmış olması gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/517-518) Ayrıca Hanefilere göre hadesten tahâret, tavafın vaciplerindedir. Dolayısıyla bu mezhebe göre abdestsiz, cünüp, hayız veya nifas hâlinde yapılan tavaflar iade edilmediği takdirde ceza gerektirse de geçerlidir. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/129; Zeylâî, *Tebyîn*, 2/60)

Bu itibarla tavafını abdestsiz, cünüp, hayız veya nifas hâlinde yapan kimse, öncelikle şartlarına uygun olarak tavafı ve sa'yi iade etmelidir. Bu durumda herhangi bir ceza gerekmez. Tavafı iade etmemesi hâlinde ise gereken cezayı öder.

Bununla birlikte bir kimse, tavafını abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak yaptıktan sonra tavafı iade edip sa'yi iade etmezse bir ceza gerekmez. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/129, 135; *Mergînânî*, *el-Hidâye*, 1/163; Zeylâî, *Tebyîn*, 2/60; Aynî, *el-Binâye*, 4/362; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/518; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/247; İbn Nüceym, *el-Bahr*, 3/23-24; *Mekkî*, *İrşâdü's-sârî*, 490)

94 Bir mazereti olmadığı hâlde tekerlekli sandalyeye binerek tavaf ve sa'y yapan kimsenin tavaf ve sa'yi geçerli midir?

Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre, gücü yeten kimsenin tavafı ve sa'yi yürüyerek yapması vaciptir. Buna göre gücü yettiği hâlde tavaf ve sa'yi tekerlekli sandalye ile yapmak, dem (koyun veya keçi kesmek) gerektirir. Hasta, yürüyemeyecek kadar yaşlı ve özürlü olanlar, tekerlekli sandalye ile tavaf ve sa'y yapabilirler. (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/468-469)

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise tavaf ve sa'yi yürüyerek yapmak sünnettir. Gücü yettiği hâlde tavaf ve sa'yi tekerlekli sandalye ile yapmak mekruh ise de ceza gerekmez. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/75)

95 Umre veya ziyaret tavafı esnasında eli, burnu veya başka bir yeri kanayan bir Hanefî, o esnada Şâfiî mezhebini taklit edebilir mi?

Hanefî mezhebine mensup olan bir kişinin tavaf esnasında bir yerinin kanaması hâlinde abdesti bozulur. Bu durumda yapması gereken şey, tekrar abdest alıp kaldığı yerden veya baştan başlayarak tavafını tamamlamaktır. Şayet umre veya ziyaret tavafına abdestsiz olarak devam edecek olursa kendisine bir dem; küçükbaş hayvan kesmesi gerekir; abdest alıp tavafı yeniden yaparsa ceza düşer.

Hastalık, yaşlılık veya aşırı izdiham gibi sebeplerle yeniden abdest almanın zor olduğu durumlarda Hanefî olan kimse, Şâfiî mezhebini taklit ederek tavafına devam edebilir.

96 Harem-i Şerif'e girip çıkarken veya tavaf yaparken eli bir kadına değen kimsenin abdesti bozulur mu?

Hanefî mezhebine göre kadın ve erkeklerin birbirlerine ellerinin değmesinden dolayı abdestleri bozulmaz. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/10*) Şâfiî mezhebine göre ise bu durumda abdest bozulur. Ancak Şâfiî olanlar, bu konuda Hanefî mezhebini taklit edebilirler.

97 Tavaf ve sa'y yaparken beden veya elbisenin necâsetten temiz olması şart mıdır?

Hanefî mezhebine göre necâsetten tahâret, tavaf ve sa'yin sünnetlerindedir. Bu sebeple necâsetten tahârete riayet edilmeden yapılan tavaf ve sa'y geçerli olup ceza gerektirmese de bu şekilde yapılması mekruhtur. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/129*;

Mevsulî, el-İhtiyâr, 1/163; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/469) Şâfiî mezhebine göre ise tavafta necâsetten tahâret şart olduğundan, bedeninde veya elbisesinde necâset bulunan kimsenin yaptığı tavaf geçersizdir. (Şâfiî, el-Ümm, 2/196; Nevevî, el-Mecmû', 8/14-15) Sa'yde ise Şâfiî mezhebine göre de necâsetten tahâret şart olmadığı için beden veya elbisede necâsetin bulunması, sa'yin geçerliliğine engel değildir. (Nevevî, el-Mecmû', 8/74)

98 Tavafta avret mahalli açılan kimseye ne gerekir?

Hanefî mezhebine göre avret mahallinin örtülmesi (setr-i avret), tavafta vaciplerindedir. Bu nedenle tavaf esnasında örtülmesi gereken bir uzvunun dörtte biri veya daha fazlası, namazın bir rüknü yerine gelecek kadar (üç defa “sübhânel-lâhî'l-azîm” diyecek kadar) açılan kimseye dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Ancak bu tavaf, Mekke'den ayrılmadan şartlarına uygun olarak iade edilmelidir; iade edilirse ceza düşer. Söz konusu tavaf nâfile ise -iade edilmesi daha uygun olmakla birlikte- Mekke'den ayrılmadan iade edilmemesi hâlinde bir fitre miktarı sadaka verilmesi gerekir. (Kâsânî, Bedâ'i, 2/129-130; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 1/409, 2/469)

Şâfiî mezhebine göre ise tavafta setr-i avret, namazda olduğu gibi şarttır. Dolayısıyla avret mahalli açık olarak yapılan tavaf geçersizdir. Şayet tavaf esnasında kişinin avret mahalli açılacak olursa derhâl açılan yerini örter ve tavafta devam eder. Bu kişinin söz konusu tavafta baştan yapması müstehap olur. (Nevevî, Ravzatü't-tâlibîn, 3/79; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/243; Zekeriyâ el-Ensârî, Esne'l-metâlib, 1/477)

99 Tavafta sa'y yaparken kaç şavt yaptığını unutan kimsenin ne yapması gerekir?

Kaç şavt yaptığını karar veremeyen kimse, mesela “Altı şavt mı, yedi şavt mı yaptım?” diye tereddüt ederse az olan

sayıyı esas alarak tavafını veya sa'yini tamamlar. (*Kâsânî, Bedâ'i, 1/166; İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/344; Remlî, Ğāyetül-beyân, 169*) Hanefî mezhebine göre eğer bu tereddüt hac veya umre tavafında söz konusu olmuşsa bu tavafların yeniden yapılması gerekir. Ancak kişi, bu konularda sık sık şüpheye düşen biriye emin olduğu asgari sayıyı esas alır. (*İbn Nuceym, el-Bahr, 2/356; İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, 2/95, 496-497*) Tavaf ve sa'yi tamamladıktan sonra şavtların sayısında ortaya çıkacak tereddüde ise itibar edilmez.

100 Tavafın şavtlarının eksik yapılması durumunda ne gerekir?

Hanefilere göre ziyaret ve umre tavafının ilk dört şavtı farz, kalan üç şavtı ise vaciptir. Dolayısıyla ilk dört şavtı yapmayan kimsenin tavafı geçersizdir. Tavafın üç veya daha az şavtını terk edene ise dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (*Merğînânî, el-Hidâye, 1/162*)

Vedâ, nezir veya başlanan kudüm tavaflarında şavtların tamamlanmaması veya çoğunun terk edilmesi hâlinde dem gerekir. Bu tavaflarda üç veya daha az şavtı terk edilmişse terk edilen her bir şavt için bir fitir sadakası verilmesi gerekir. Hanefilerdeki diğer bir görüşe göre ise kudüm veya nâfile tavaflarda üç veya daha az şavtın terk edilmesi hâlinde hepsi için tek bir sadaka verilir. (*İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, 2/496; Mekkî, İrşâdü's-sârî, 496-499*) Bütün tavaflarda eksik kalan şavtlar daha sonra usulüne uygun olarak yapılırsa ilgili cezalar düşer.

Diğer üç mezhepte ise farz/vacip tavafı yedi şavta tamamlamak farzdır. Aksi takdirde yapılan tavaf geçersiz olup mutlaka iade edilmelidir. (*İbn Cüzey, el-Kavânîn, 89; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/245-246*) Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre şavtları eksik yapılan nâfile tavafın yeniden yapılması gerekmez; yapılan şavtların sevabı alınır. (*Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 6/242; İbn Müflih, el-Fürû', 5/119*)

101 Tavaf esnasında tekerlekli sandalye vb. araçlar üzerinde uyuyan kimsenin tavafı geçerli midir?

Yatarak veya sağlam bir şekilde makadını yere koymadan bir şeye dayanarak uyumak abdesti bozar. Zira uykunun abdesti bozmasındaki ölçü, yere sağlam bir surette oturup oturmamaktır. Ancak kişi uyku ile uyanıklık arasında olursa veya makadını sağlam bir şekilde yere koyarak uyursa abdesti bozulmaz. (*el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1/12; *İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr*, 1/141-143) Dolayısıyla kişinin tekerlekli sandalye vb. araçlar üzerinde belirtilen şekilde uyuması abdesti bozmayacağından yaptığı tavaf geçerli olur.

Öte yandan bir araç üzerinde abdestin bozulacağı şekilde uyuması hâlinde Hanefî mezhebine göre yapılan tavaf geçerli olmakla birlikte ceza gerektirir. Söz konusu tavaf iade edilirse ceza düşer. Diğer mezheplerde ise abdest, tavafin sıhhat şartı olduğu için abdesti bozacak şekilde uyuyan kimsenin tavafı geçerli olmaz. (*İbn Rüşd, Bidâyetü'l-müctehid*, 2/108-109; *Şirbînî, Muğni'l-muhtâc*, 2/243)

102 Tavafta geri geri yürünmesi durumunda ne gerekir?

Tavafin tamamı veya çoğu geri geri yürüyerek yapılırsa iade edilmelidir. İade edilmezse Hanefîlere göre bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. Şâfiî mezhebine göre ise bu şekilde yapılan tavaf geçerli olmaz; yeniden yapılması gerekir. (*Remlî, Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/280) Bazı şavtlarda böyle yapılırsa bu şavtların iadesi yeterlidir. (*Dimyâtî, Hâşiyetü'l-ânetü't-tâlibîn*, 2/336)

103 Tavaf iade edilirken ihramlı olmak şart mıdır?

Hanefîlere göre abdestsiz, cünüp ya da âdetli olarak yapılan veya üç ya da daha az şavtı eksik olup iade edilen tavaflarda kişi ihramdan çıkmamışsa tavafı ihramlı olarak iade eder; ihramdan

çıkılmış ise iade için yeniden ihrama girmesi gerekmez. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/163; Zeylâi, Tebyîn, 2/60; Aynî, el-Binâye, 4/362*)

Umre tavafı geçersiz olarak yapıldığında, saç tıraşı olmakla ihramdan çıkılmış olmaz. Bu nedenle tavaf ve sa'y yeniden yapılırken ihramlı olarak edâ edilir. (*bk. İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/517-518; İbn Cüzey, el-Kavânîn, 89; Zekeriyâ el-Ensârî, Esne'l-metâlib, 1/478*) Ancak saç tıraşı olmakla ihram yasağı işlenmiş olduğundan ceza gerekir.

104 Tavaf ve sa'yi peş peşe yapmak şart mıdır?

Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre sa'yin tavafın ardından ara vermeden yapılması sünnettir. Aynı şekilde tavaf veya sa'yin şavtlarının peş peşe yapılması (muvâlât) da sünnettir. Namaz kılmak, abdesti tazelemek gibi durumlar ise muvâlâtı bozmaz. (*Serahsî, el-Mebsût, 4/48; Kâsânî, Bedâ'i, 2/130; Nevevî, el-Mecmû', 8/47-48; Kalyûbî, Hâşiye, 2/132-137*)

Öte yandan yaşlılık, hastalık, izdiham gibi bir mazeret olmaksızın tavafın ve sa'yin şavtları arasında uzun süre fasıla verilmesi mekruh olmakla birlikte bu şekilde yapılan tavaf ve sa'y geçerlidir.

105 Sa'yin şavtlarını eksik yapan kişiye ne gerekir?

Safa ile Merve arasında bir defa gitmeye "şavt" denir. Bir sa'y için dört defa Safa'dan Merve'ye, üç defa da Merve'den Safa'ya gitmek gerekir. Hanefî mezhebine göre sa'yin ilk dört şavtını yapmak farz, yediye tamamlamak ise vaciptir. Son üç şavtı terk eden kişinin, kalan şavtları tamamlaması lazımdır. Tamamlanmayan her şavt için "bir fitre miktarı sadaka" verilmesi gerekir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/134; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/553*)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise yedi şavta tamamlamak rükündür. Bir şavt eksik olsa sa'y geçerli olmaz. (*Mâverdi, el-Hâvi'l-kebîr, 4/155; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-müctehid, 2/110-111; İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/350-351*)

106 Temettu' haccı yapan kişi, umresini tamamlayıp ihramdan çıktıktan sonra hac ihramına girmeden nâfile bir tavafın ardından haccın sa'yini yapabilir mi?

Temettu' haccı yapanlar, mikâtta sadece umreye niyet ettikleri için umrenin sa'yini tamamlayınca saç tıraşı olup ihramdan çıkarlar. Tekrar hac için ihrama girinceye kadar Mekke'de ihramsız kalırlar. Zilhicce ayının sekizinci (terviye) günü veya isterlerse daha önce hac için tekrar ihrama girerler.

Hac için ihrama girdikten sonra yapacakları nâfile bir tavafı takiben isterlerse haccın sa'yini Arafat'a çıkmadan önce yapabilirler. Bu takdirde ziyaret tavafından sonra sa'y yapmaları gerekmez. Ancak bu kişiler, hac için ihrama girmeyip ihramsız bir şekilde yaptıkları nâfile tavaflardan sonra sa'y yapamazlar. Yaptıkları takdirde bu sa'y, haccın sa'yi yerine geçmeyeceğinden bu kişilerin ziyaret tavafından sonra yeniden sa'y yapmaları gerekir. (*Haddâd, el-Cevhera, 1/165; Heyet, İlmihâl I: İman ve İbadetler, 536*)

107 Sa'y esnasında abdesti bozulan kişi ne yapmalıdır?

Sa'y abdestli olarak yapmak, sa'yin sünnetlerindedir. Bilerek abdestsiz yapmak ise mekruhtur. Bununla birlikte tavafı abdestli olarak yaptıktan sonra sa'y esnasında abdesti bozulan kişinin bu hâliyle sa'yini tamamlaması durumunda sa'y geçerli olur. (*el-Fetâva'l-Hindiyye, 1/247*)

108 Sa'yden sonra kılınması gereken bir namaz var mıdır?

Hac ve umre sa'yinden sonra kılınması gereken bir namaz yoktur.

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

ZİYARET TAVAFI

---

109 İhramdan çıkmadan önce ziyaret tavafı yapılabilir mi?

Ziyaret tavafının vakti, Hanefî ve Mâlikî mezhebine göre kurban bayramının ilk günü fecr-i sâdıkla birlikte; Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise gece yarısından sonra başlar. Bu tavafın bayramın birinci günü ihramdan çıktıktan sonra yapılması daha faziletlidir. Bununla birlikte vakti girdikten sonra ziyaret tavafı, ihramdan çıkmadan yapılacaksa ihram örtüleriyle; sonrasında yapılacaksa normal elbiselerle edâ edilir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/132; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/470; Mâ-verdî, el-Hâvi'l-kebîr, 4/192; İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/391*)

---

110 Ziyaret tavafı ihramsız yapılabilir mi?

Ziyaret tavafı (farz olan tavaf), ihramlı olarak yapılabileceği gibi ihramsız olarak da yapılabilir.

---

111 Arafat vakfesini yaptıktan sonra ziyaret tavafını yapamayacak duruma gelen kişiye ne gerekir?

Ziyaret tavafı, haccın rükünlerinden olup yapılmadıkça kişi haccını tamamlamış ve tamamen ihramdan çıkmış sayılmaz. Hacca gidip Arafat'ta vakfe yaptığı hâlde bir sağlık problemi ile karşı karşıya kalanların, öncelikli olarak farz olan bu tavafı tekerlekli sandalye veya sedye üzerinde de olsa yapmaya gayret etmeleri gerekir. Ziyaret tavafının son vakti için bir sınırlama yoktur. Ömrün sonuna kadar yapılabilir. Dolayısıyla tavaf etmeden memleketine dönen kişi, sonradan geri döner

ve tavafını yaparsa ziyaret tavafı farzı yerine gelmiş olur ve bu gecikmeden dolayı da cumhura göre herhangi bir ceza gerekmez. (*Mâverdi, el-Hâvi'l-kebîr, 4/192; Kâsânî, Bedâ'i, 2/132; İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/391; Ali el-Kârî, Fethu bâbi'l-'inâye, 3/85*) Fakat ziyaret tavafını yapıncaya kadar ihramdan tamamen çıkmış olmayacağından, cinsel ilişki yasağı devam eder.

Bazı âlimlere göre ise Arafat vakfesinden sonra müzmin yatalak hasta olan kişiler, hiçbir şekilde tavaf yapamayıp bu şekilde ülkelerine dönmek zorunda kalmışlarsa artık tavafı bizzat yapma imkânı kalmadığı ve zaruret durumu ortaya çıktığı için bir başkasına vekâlet vererek tavafı ve haccın geriye kalan menâsikini yaptırırlar. Böylece ihramdan tamamen çıkmış ve haclarını tamamlamış olurlar. (*bk. Remlî, Fetâvâ, 2/93*)

112 İzdiham, yaşlılık, hastalık gibi nedenlerden dolayı ziyaret tavafının bayramın ilk üç günü sonrasına ertelenmesi caiz midir?

Ziyaret tavafının vakti, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre Müzdelife vakfesinden sonra gece yarısından itibaren; Hanefî ve Mâlikî mezhebine göre ise fecr-i sâdıkın doğmasıyla başlar. Ebû Hanîfe'ye göre ziyaret tavafının bayramın ilk üç gününde yapılması vacip olduğundan mazeretsiz olarak bu günlerden sonraya ertelenmesi dem (koyun veya keçi kesmek) gerektirir. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed de dâhil fakihlerin çoğunluğuna göre ise ziyaret tavafının bayramın ilk üç gününden sonrasına ertelenmesi caiz olup bu durumda herhangi bir ceza gerekmez. (*Mâverdi, el-Hâvi'l-kebîr, 4/192; Kâsânî, Bedâ'i, 2/132; İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/391*) Fakat saç tıraşı olup ihramdan çıkma (birinci tahallül) gerçekleşmiş olsa da ziyaret tavafı yapılana kadar cinsel ilişki yasağının devam ettiği unutulmamalıdır.

Sonuç olarak aşırı izdiham, yaşlılık, hastalık gibi nedenlerden dolayı ziyaret tavafının bayramın ilk üç günü sonrasında ertelenmesi herhangi bir ceza gerektirmez.

113 Ziyaret tavafının hemen ardından vedâ tavafı yapmak caiz midir?

Vedâ tavafı, âfâkî (mikât sınırları dışından gelen) hacıların Mekke'den ayrılmadan yapmaları gereken son tavaftır. Buna sader (ayrılma) tavafı da denir. Bu tavaf, Hanefî ve Şâfiîlere göre vacip, Mâlikîlere göre ise müstehaptır. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/148; Mevâk, et-Tâc, 4/90; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/280*)

Hanefî mezhebine göre ziyaret tavafından sonra yapılan her nâfile tavaf, vedâ tavafı yerine geçer. Vedâ tavafının Mekke'den ayrılma gününde yapılması ise müstehaptır. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/523*)

Şâfiî mezhebine göre hac görevlerini tamamladıktan sonra Mekke'den ayrılmak isteyen kişinin vedâ tavafını yapması hâlinde namaz kılma, dua etme veya yol hazırlığı yapma gibi bir durum dışında Mekke'den hemen ayrılması gerekir. Şayet bu kişi, herhangi bir ihtiyaç olmadan bir müddet daha Mekke'de kalırsa vedâ tavafını iade eder. (*Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/280*) İhtiyaç hâlinde Hanefî mezhebinin görüşüyle amel edilmesi yerinde olur.

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

ŞEY TAN TAŞLAMA

---

114 Şeytan taşlama günlerinde atılacak taşlar nereden toplanır?

Bayramın birinci günü Akabe cemresine atılacak yedi taşın Müzdelife'den toplanması müstehaptır. Diğer günlerde ise atılacak taşların toplanacağı özel bir yer yoktur. Kişi, bu günlerde atacağı taşları dilediği yerden toplayabilir. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/137; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/515; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/379)

---

115 Abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak yapılan şeytan taşlama geçerli midir?

Abdestsiz, cünüp veya âdetli olarak yapılan şeytan taşlama geçerlidir; herhangi bir ceza gerekmez. (*Kâsânî*, *Bedâ'i*, 2/127)

---

116 Akabe cemresi, bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan önce taşlanabilir mi?

Akabe cemresini taşlamanın zamanı, Hanefî mezhebine göre bayramın birinci günü fecr-i sâdıktan itibaren başlar, ikinci gün fecr-i sâdık kadar devam eder. Buna göre fecr-i sâdıktan önce yapılan taşlama geçerli olmayıp vakti içerisinde iadesi gerekir. Taşlar bu zaman diliminde atılmazsa dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e göre vaktinde atılamayan taşlar, bayram sonuna kadar kazâ olarak atılabilir ve bundan dolayı ceza da gerekmez. (*Serahsî*, *el-Mebsût*, 4/64)

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise Akabe cemresine taş atma, arefe gününü bayramın birinci gününe bağlayan gece yarısından itibaren başlar, aynı gün güneşin batışına kadar devam eder. Bu zaman diliminde atılması gereken taşlar bayramın dördüncü günü güneş batıncaya kadar atılsa geçerli olur ve herhangi bir ceza da gerekmez. (*Remlî, Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/307-308) Günümüzde organizasyon gereklilikleri, yaşanan izdiham ve diğer zorluklar sebebi ile bu görüşle amel edilebilir.

117 Kurban bayramı gecesini, gece yarısından önce şeytan taşlamak geçerli midir?

Şeytan taşlama vakti, Hanefî ve Mâlikîlere göre bayramın birinci günü fecr-i sâdıktan; Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise arefe gününü bayrama bağlayan gece yarısından itibaren başlar. (*Kâsânî, Bedâ'i*, 2/137; *İbn Abdilber, el-Kâfi*, 1/374, 410; *Büceyrimî, Tuhfe*, 2/445; *Buhûtî, Keşşâfü'l-kınâ'*, 1/1001) Buna göre bayram gecesini, gece yarısından önce şeytan taşlamak, hiçbir mezhebe göre sahih/geçerli değildir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr*, 2/515; *Dimyâtî, Hâşiyetü İ'ânetü't-tâlibîn*, 2/326; *Haraşî, Şerhu Muhtasarı Halîl*, 2/336-337; *İbn Kudâme, el-Muknî'*, 128) Bu itibarla vaktinden evvel atılan taşların, en geç bayramın dördüncü günü güneş batıncaya kadar iade edilmesi gerekir. Şayet iade edilmezse ceza gerekir. (*Serahsî, el-Mebsût*, 4/65; *Şirbînî, Muğni'l-muhtâc*, 2/278-279)

118 Şeytan taşlama, kurban kesme, saç tıraşı olma ve ziyaret tavafını yapma görevleri arasındaki tertibin hükmü nedir?

İmam Âzam Ebû Hanîfe'ye göre Akabe cemresine taş atma, kurban kesme ve saç tıraşı olma arasındaki sıralama vaciptir. Bu üç nüsük arasındaki tertibe uymayan kimseye dem (koyun

veya keçi kesmek) gerekir. Ziyaret tavafının bu üç nüsükten sonra yapılması ise sünnet olup aksi durum ceza gerektirmez. (İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/470, 517; *Mekkî, İrsâdü's-sârî*, 257)

Mâlikî mezhebine göre ise Akabe cemresine taş atmanın, saç tıraşı olma ve ziyaret tavafından önce yapılması vaciptir. Kurban kesme, saç tıraşı olma ve ziyaret tavafını yapma görevleri arasındaki tertip ise menduptur. Dolayısıyla Mâlikîlere göre vacip olan tertibin ihlalinde dem (koyun veya keçi kesmek) gerekirken mendup olan tertibin ihlalinde ceza gerekmez. (*Saîdî, Hâşiyetü'l-adevî*, 1/544)

Hanefîlerden Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ile Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise taş atma, kurban kesme, saç tıraşı olma ve ziyaret tavafını yapma arasındaki tertip sünnet olduğundan bu tertibe uymayan kimseye herhangi bir ceza gerekmez. (*Serahsî, el-Mebsût*, 4/41-42; *Mâverdî, el-Hâvi'l-kebîr*, 4/186; *İbn Kudâme, el-Muğnî*, 3/395) Günümüzde fetva ve uygulama bu yöndedir.

119 Mazereti nedeniyle şeytan taşlamayı tamamlamadan Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kimsenin ne yapması gerekir?

Hastalık, yaşlılık, kötürüm olmak, çok zayıf olup izdihamdan zarar göreceği durumda olmak gibi mazereti nedeniyle şeytan taşlamayı tamamlamadan Mekke'den ayrılmak mecburiyetinde olmak ve benzeri durumlar meşru mazerettir. Bu tür mazereti olan kişiler taşlarını vekâleten başkalarına atabilirler. Vekil olanlar, önce kendi taşlarını, daha sonra vekil olduğu kimselerin taşlarını atarlar. (*Nevevî, el-Mecmû'*, 8/243-245)

120 Müzdelife vakfesini yaptıktan sonra mazeret sebebiyle Akabe cemresine taş atmadan saç tıraşı olan kişi ihramdan çıkmış sayılır mı?

Hacda asıl olan, Müzdelife vakfesinden sonra Akabe cemresine yedi taş atılması ve ardından saç tıraşı olunup ihramdan çıkılmasıdır. Bununla birlikte bir kimse, mazereti sebebiyle Akabe cemresine taş atmadan konakladığı yere gelerek burada fecr-i sâdıktan sonra tıraş olup ihramdan çıkmışsa herhangi bir ceza ödemesi gerekmez. Bu şekilde birinci tahallül gerçekleşmiş, cinsellikle ilgili yasaklar hariç diğer ihram yasakları kalkmış olur. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/157*) Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), taşlamadan önce saç tıraşı olarak sıralamayı ihlal eden ve bundan sonra taşlama yapıp yapamayacağını soran bir kişiye, bunda bir sakınca olmadığını beyan etmiştir. (*Müslim, Hac, 327-333 [1306]*)

121 Vaktinde atılmayan taşların kazâsı nasıl yapılır?

Şeytan taşlamada, her günün taşının kendi vakti içinde atılması esastır. Ancak herhangi bir sebeple vaktinde atılmayan taşların taş atma süresi içinde kazâ edilmesi vaciptir. Taş atma süresi, bayramın dördüncü günü, güneşin batması ile son bulur.

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre vaktinde atılmayan taşlar, şeytan taşlama günleri içinde kazâ edilse bile cezası düşmez. Mazeretsiz olarak şeytan taşlamayı tamamen terk etmek veya bir günde atılması gereken taşların yarıdan çoğunu atmamak, İmam Ebû Hanîfe'ye göre dem (koyun veya keçi kesmek) gerektirir. Bir veya daha çok günün taşının atılması terk edilse bile hepsi için bir dem yeterlidir. Her gün için atılması gereken taşların yarıdan fazlası atılmış ise eksik bırakılan her bir taş için sadaka gerekir. İmam Ebû Yûsuf ve

İmam Muhammed'e göre taş atma süresi içinde kazâ edildiği takdirde cezası düşer. (*Serahsî, el-Mebsût, 4/64-65*)

Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise vaktinde atılmayan taşlar, bayramın dördüncü günü güneş batmadan önce atıldığı takdirde kazâ değil edâ sayılır. Bu gecikmeden dolayı ceza da gerekmez. (*Remlî, Nihâyetü'l-muhtâc, 3/307-308*)

122 Şeytan taşlamayı terk eden veya eksik bırakan kimse, taşlarını dördüncü günü atacak olursa o gün için de taş atması gerekir mi?

Bayramın ilk üç gününde şeytan taşlamayı terk eden veya eksik bırakan kimse, vaktinde atmadığı taşları dördüncü gün atmalıdır. Hanefîlere göre bayramın dördüncü günü fecr-i sâdıktan, Şâfiîlere göre ise bayramın üçüncü günü güneş battıktan sonra Mina'da bulunan kimseye, bayramın dördüncü günü her üç cemreyi de taşlamak vacip olur. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/138; Nevevî, el-Mecmû', 8/283*) Dolayısıyla dördüncü günü daha önce atmadığı taşları atmak üzere Mina'ya giden kişinin dördüncü gün için de her üç cemreye taş atması gerekir. Aksi hâlde terk edilen veya eksik bırakılan taşlar için ceza ödenmelidir.

Öte yandan dördüncü günü taş atma vakti, İmam Ebû Hanîfe'ye göre fecr-i sâdıktan; İmameyn'e ve Şâfiîlere göre zeval vaktinden sonra başlar; güneşin batmasıyla son bulur. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/138; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/276*)

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

KURBAN

123 Hacda kurban ne zaman kesilir?

Hanefî mezhebine göre kurban, bayramın ilk üç gününde kesilir. Daha önce kesilemez. Tehir edilerek daha sonra kesilmesi durumunda, İmam Ebû Hanîfe'ye göre ceza olarak ayrıca bir dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. İmam Muhammed ve İmam Ebû Yûsuf'a göre tehirden dolayı ceza gerekmez. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/616*)

Şâfiî mezhebine göre temettu' kurbanı, umreyi tamandıktan sonra hac için ihrama girmeden önce kesilebilir. Bu kurbanın kesiminin son vakti yoktur. Ancak kurban bayramı günlerinde kesilmesi daha faziletlidir. (*Nevevî, el-Mecmû', 7/183-184*)

Nâfile olarak kesilen kurbanın, Hanefîlere göre kurban bayramı günlerinde kesilmesi efdal olmakla birlikte daha önce de kesilebilir. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/181; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/616*) Bunların dışındaki adak ve ceza kurbanları, bunları vacip kılan sebebin oluşmasından sonra ister bayram günlerinde isterse diğer günlerde kesilebilir. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/181; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/616*)

Şâfiîlere göre ceza kurbanı, sebebin oluşmasından itibaren hem bayram günlerinde hem de başka zamanlarda kesilebilirken adak ve tatavvu (mendup) kurbanları, ancak bayram günlerinde kesilebilir. (*Nevevî, el-Mecmû', 7/498-500*)

Şâfiîlere göre fevât (ihrama girdiği hâlde Arafat vakfesine yetişemeyen kişinin ertesi yıl haccedip kesmesi gereken) kurbanı, haccın kazâ edildiği yılda kesilir. Hanefîlere göre ise

fevât dolayısıyla kurban kesmek gerekmez. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/499; *Mergînânî, el-Hidâye*, 1/177)

Muhsar, ihrama girdikten sonra iradesi dışında gerçekleşen bir engel dolayısıyla umrede tavafı veya hacda Arafat vakfesini yapamayan kimsedir. Bu kişi, o sene hac yapamacağına kanaat getirdikten sonra hemen kurban keser ve ihramdan çıkar. Ancak Hanefîlerden İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ihsâr hedyi denilen bu kurban ancak bayramın ilk üç gününde kesilir. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'ye göre bayramdan önce de kesilebilir. İhsâr kurbanının Harem bölgesinde kesilmesi Hanefîlere göre gerekli iken Şâfiîlere göre gerekli değildir. (*Mergînânî, el-Hidâye*, 1/175-176)

124 Hacca giden kişinin hacla ilgili kurbanları memleketinde kesilebilir mi?

Temettu' veya kırân haccına niyet eden hacıların, Cenâb-ı Hak kendilerine aynı mevsimde hac ve umreyi nasip ettiği için şükür olarak kesecekleri hayvanları Harem dâhilinde kesmeleri gerekir. (*el-Bakara*, 2/196; *el-Mâide*, 5/95) Bu kurbanın, kurban bayramında kesilen udhiyye kurbanı ile ilgisi olmadığından dolayı Harem bölgesi dışında kesilmesi geçerli değildir. (*Mergînânî, el-Hidâye*, 1/150) Aynı şekilde hac ve umre ile ilgili ceza kurbanlarının da Harem bölgesinde kesilmeleri gerekir.

125 Ergenlik çağına girmemiş çocuk temettu' veya kırân haccına niyet etmesi durumunda kurban (hedy) kesmekle yükümlü olur mu?

Temettu' veya kırân haccı sebebiyle kesilen şükür kurbanının vacip olması için kişinin akıllı ve ergen olması gerekir. (*Mekkî, İrşâdü's-sârî*, 369) Bu nedenle ergenlik çağına girmemiş çocuk, temettu' veya kırân haccına niyet etmesi durumunda

kurban (hedy) kesmekle yükümlü olmadığı gibi velîsinin de çocuk için hedy kesmesi gerekmez.

126 Hac ibadetini yapan kişi, ayrıca memleketinde de kurban kesmekle yükümlü müdür?

Hac için ihramda olan kişi, Mekke'de seferî ise kendisine udhiyye (kurban bayram günlerinde kesilen) kurbanının vacip olmadığı konusunda ittifak vardır. Seferî olmaması hâlinde ise udhiyye kurbanının vacip olup olmadığı konusunda Hanefî fakihleri arasında ihtilaf vardır.

Tercih edilen görüşe göre haccetmekte olan kimse, ister seferî olsun ister olmasın udhiyye kurbanı kesmekle yükümlü olmaz. (bk. *Haddâd, el-Cevhera*, 2/186-187; *İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr*, 6/315) Ancak yolcu hükmünde bulunan kimsenin tek başına veya mukîmlerle birlikte kurban kesmesine bir engel de yoktur.

Şâfiî mezhebine göre ise udhiyye kurbanı, seferî olsun olmasın, hacda bulunsun bulunmasın imkân bulan herkes için sünnet-i müekkededir. (*Nevevî, el-Mecmû'*, 8/383)

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

UMRE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

---

127 Umre yapmak üzere ihrama girip Mekke'ye gelen kişi sağlık sorunları sebebiyle umresini erteleyebilir mi?

Umre yapmak üzere ihrama giren fakat umre yapacak kadar kendini sağlıklı hissetmeyen kişi, sağlığına kavuşuncaya kadar ihramlı olarak bekler; iyileşince tavaf ve sa'yini yaparak tıraş olup ihramdan çıkar. Tavaf ve sa'yini ertelemesinden ötürü de bir ceza gerekmez. Ancak bu bekleme süresi içinde ihram yasaklarına riayet etmesi gerekir.

---

128 Tavaf veya sa'yden herhangi biri yapılmadan umre tamamlanmış olur mu?

Tavaf, İslâm âlimlerinin tamamına göre umrenin farzıdır. Dolayısıyla tavaf terk edilirse umre bâtil olur ve yeniden yapılması gerekir.

Sa'y ise Hanefî mezhebine göre umrenin vacibidir. Kişinin iradesi dışında gerçekleşen bir özür olmaksızın sa'y terk edilirse -umre geçerli olmakla birlikte- dem gerekir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/227; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/544*) Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre ise sa'y, umrenin rüknü olduğundan umrenin tamamlanması için tavafla birlikte sa'yin de mutlaka yapılması gerekir. (*Nevevî, Ravzatü't-tâlibîn, 3/119; Büceyrimî, Tuhfe, 2/460; Hattâb, Mevâhib, 3/13*)

129 Kişi, umre tavafı ve sa'yini yaptıktan sonra ihramdan çıkmadan önce nâfile tavaf yapabilir mi?

Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre umrenin tavaf ve sa'yini ara vermeden yapmak ve hemen saç tıraşı olup ihramdan çıkmak sünnettir. (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/48; Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/130; Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/47-48; Kalyûbî, *Hâşiye*, 2/132-137) Dolayısıyla umre ibadetinde, tavaf, sa'y ve saç tıraşının peş peşe yapılmasına dikkat etmek ve arada başka bir ibadet veya işle meşgul olmamak uygun olur. Bununla birlikte kişinin, umre tavafı ve sa'yini yaptıktan sonra saç tıraşı olup ihramdan çıkmadan önce nâfile tavaf yapması ibadetinin geçerliliğine engel teşkil etmez.

Öte yandan umre ihramından çıkmadan nâfile tavaf yapmak isteyen kimsenin, ihram yasaklarına riayet etmesi gerekir. Ayrıca bu kişi umre tavafından ayrı olarak nâfile tavafı için de tavaf namazı kılmayı ihmal etmemelidir.

130 Bir umreyi tamamlamadan ikinci bir umre için ihrama giren kişiye ne gerekir?

Hanefî mezhebine göre başladığı bir umreyi tamamlamadan ikinci bir umre için ihrama giren kimse, henüz ilk umresinin sa'yini yapmadan önce ikinci bir umre için ihrama girerse ikinci umresini iptal ederek öncelikle ilk umresinin sa'yini yapıp saç tıraşı olarak ihramdan çıkar. Daha sonra ise iptal ettiği umreyi kazâ eder. İkinci umreyi iptal ettiği için dem gerekir. (İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/587)

İlk umresinin tavafını ve sa'yini yaptıktan sonra henüz saç tıraşı olmadan önce ikinci bir umre için ihrama girerse bu durumda ikinci umresini de tamamlaması gerekir. Ancak iki umreyi birleştirdiği için dem gerekir. İkinci umreyi

tamamlamadan önce saç tıraşı olmuşsa bu durumda biri ihram yasağını çiğnediği, diğeri de iki umreyi birleştirdiği için iki dem icap eder. (İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/587)

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise bu durumdaki kişinin iki ihramından sadece biri geçerli olur. Dolayısıyla bu kişi sadece bir umre yapar. Kendisine kazâ ve fidye de gerekmez. (İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/269; Nevevî, el-Mecmû', 7/143; Hattâb, Mevâhib, 3/48)

131 Hac veya umre için Mekke'de bulunanlar, umre yaptıktan sonra kalan günlerde yeni bir umre yapmayı mı yoksa bunun yerine nâfile tavafı mı tercih etmelidirler?

Temettu' haccı yapan kimselerin umre yaptıktan sonra hac ihramına girinceye kadarki süre içinde, Arafat vakfesinden önce tekrar umre yapmaları caizdir. Ancak bu kimseler için efdal olan, umre yapmak değil tavaf yapmaktır. Umre mevsi-minde umreye gidenlerin de Harem hudutları dışına çıkarak ikinci, üçüncü... umre yapmaları caiz ise de tavaf yapmaları daha faziletlidir.

132 Başkası adına umre yapılabilir mi?

Hanefîlere göre kişi kendi adına yaptığı umrenin sevabını başkasına bağışlayabilir. Bununla birlikte başkası adına yapılan umre de geçerlidir. (Kâsânî, Bedâ'i, 2/215; İbn Nüceym, el-Bahr, 3/63) Mâlikîlere göre başkası yerine umre yapmak caiz olmakla birlikte mekruhtur. (Hattâb, Mevâhib, 3/3) Şâfiîlere göre ise umre yapmak farz olduğundan, umre yapmadan ölen ya da yaşlılık, müzmin hastalık gibi sebeplerle umre yapamayan kimse adına onun malından umre yapılması gerekir. (Râfiû, el-'Azîz, 3/300; Nevevî, el-Mecmû', 7/101; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/219)

Ayrıca Şâfiilere göre başkası adına nâfile hac yapmak caiz olduğu gibi nâfile umre yapmak da caizdir. (*Mâverdî, el-Hâvi'l-kebîr, 4/20; Zekerıyyâ el-Ensârî, Esne'l-metâlib, 1/457*)

133 Kurban bayramı günlerinde umre yapılabilir mi?

Haccın, ancak hac aylarında yapılabilmesine karşılık umre için belirlenmiş herhangi bir zaman yoktur. Arefe ve bayram günleri (teşrik tekbirlerinin getirildiği beş gün) dışında her zaman umre yapılabilir. Arefe günü sabahından bayramın dördüncü günü güneş batıncaya kadarki süre içinde ise umre yapmak tahrîmen mekruhtur. Çünkü bu günler, hac menâsinin yapıldığı günlerdir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/227*)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre hac yapmaya niyetli olmayanlar, teşrik günleri dâhil yılın her gününde umre yapabilirler. (*Nevevî, el-Mecmû', 7/147-148; Karâfî, ez-Zahîre, 3/374*)

Mâlikî mezhebine göre hac yapmaya niyetli olanlar, bayramın dördüncü günü güneş batıncaya kadar; Şâfiî mezhebine göre ise vedâ tavafı dışında haccın bütün menâsiki tamamlanmadıkça umre yapamazlar. (*Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, 3/21-25*)

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

HACDA VEKÂLET VE VASİYET

134 Vekâlet yoluyla haccın geçerli olmasının şartları nelerdir?

Haccın vücup/yükümlülük şartlarını taşıdığı hâlde bizzat haccı edâ etme imkânı olmayan kişinin yerine vekil göndermesi gerekir. (bk. Zeylâî, Tebyîn, 2/3-4) Hayatta iken vekil göndermemiş bu tür kişilerin, ölümünden sonra kendi adına hac yaptırılmasını vasiyet etmeleri gerekir. Vasiyet etmeden ölmüşlerse vârisleri onlar adına hac yapabilir/yaptırabilir. (Kâsânî, Bedâ'i, 2/212)

Vekâlet yoluyla haccın geçerli olması için bulunması gereken şartlar şunlardır:

- a. Adına haccedilecek (vekil gönderen) kişiye hac farz olmuş olmalıdır.
- b. Adına haccedilecek kişi, üzerine hac farz olduktan sonra vefat etmiş veya bizzat haccetmekten devamlı bir şekilde âciz olmalıdır.
- c. Vekil, Müslüman, akıl sağlığı yerinde ve ergenlik çağına ulaşmış olmalıdır.
- d. Vekilin hac masrafı, gönderen tarafından karşılanmalıdır.
- e. Vekil için hac masrafları haricinde bir ücret şart koşulmamalıdır.
- f. Adına haccedilen kişi, kendisi için haccetmesini vekilden istemiş olmalıdır. İzin veya vasiyeti olmadan bir kimse adına başkası tarafından yapılan hac ile o kimse üzerindeki hac sorumluluğu düşmez. Ancak mirasçının, mûrisi adına yaptığı

hac bu hükmün dışındadır. Ölmüş bulunan mûrisin vasiyeti bulunmasa bile vârisin onun adına yaptığı hac geçerlidir.

g. Vekil, haccı bizzat kendisi yapmalıdır.

h. Vekil, ihrama girerken sadece gönderen adına niyet etmelidir.

i. Vekil, gönderenin istediği haccı yapmalıdır.

j. Vekil, gönderen adına yapılacak menâsiki tamamlamadıkça kendi adına umre yapmamalıdır. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/212-215; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/600*)

k. Vekil, müvekkilin yaşadığı yerden yola çıkmalıdır. Eğer kişi, hac yolculuğu esnasında ölürse ve vasiyet de etmişse İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre vekil, müvekkelin vefat ettiği yerden de gönderilebilir. Ancak yerine hacedilmesini vasiyet eden kişinin miras bıraktığı malının üçte biri, yaşadığı yerden giderek hac yapmaya yetmiyorsa istihsânen terekenin üçte birinin yettiği yerden hac yaptırılır. (*Mevsilî, el-İhtiyâr, 1/170-172*)

135

Hacca gitmemiş bir kimse, başkasının yerine vekil (bedel) olarak hacca gidebilir mi?

Daha önce hac yapmamış bir kişi, vekil (bedel) olarak hacca gidebilir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), ölen yakınları veya yaşlı büyükleri yerine hac yapıp yapamayacaklarını soran kişilere onların yerine hac yapabileceklerini belirtmesi ve vekil olarak gidecek kimsenin daha önce hac yapmış olması şartından bahsetmemesi, bu hükmü desteklemektedir. (*Buhârî, Hac, 1 [1513]; Cezâ'û's-sayd, 22 [1852]; Eymân, 30 [6699]; Müslim, Hac, 407 [1334]*) Bununla birlikte hacca vekil olarak gönderilecek kimsenin, tecrübe edinmiş olması açısından daha önce hac yapmış bir kimse olmasını tercih etmek daha uygundur.

Şâfiîlere göre ise daha önce hacca gitmemiş birisinin vekil olarak hacca gitmesi caiz değildir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/213*)

136 Bir kimse aynı yıl içinde hem kendisi için asaleten hem de başkası için vekâleten hac yapabilir mi?

Bir sene içerisinde sadece bir hac yapılabilir ve bir hac, iki kişi adına geçerli olmaz. Dolayısıyla bir kimsenin aynı yıl kendi adına asaleten, başkası adına da vekâleten hac yapması geçerli değildir. Başkasından vekâlet alan kişi, kendisi için de hacca niyet ettiğinde, müvekkilinin emrinden çıktığı için vekâlet geçersiz hâle gelmiştir; kendisi için hac yapmış olur. Bu durumda müvekkilinden aldığı parayı iade etmesi gerekir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/213-214*)

137 Hacca görevli gidip masrafları ilgili kurum tarafından karşılanan görevli, aynı zamanda başkası adına vekâleten hac yapabilir mi?

Hac, hem bedenî hem de malî bir ibadettir. Vekil (bedel) tarafından yapılan hac ile vekil gönderen kişinin üzerine farz olan hac borcunun ödenmiş sayılabilmesi için vekilin hac masraflarının, kendisini vekil gönderen kişi tarafından karşılanması gerekir. Eğer bir kimse birisini hac yapması için vekil tayin etse fakat vekil masraflarını kendi parasından karşılasa bu hac, vekâlet verenin değil masrafını karşılayan vekilin kendisinin olur; başkasının üzerindeki farz hac yerine gelmiş olmaz. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/213*) Ayrıca vekil olarak hacca giden kimsenin, vekil gönderenden hac masrafları dışında bir ücret almasının caiz olmadığı, hac masrafları için aldığı parayı hac boyunca harcadıktan sonra geri kalan miktarı kendisini gönderene iade etmesi gerektiği hususu, fıkıh kaynaklarında açıkça belirtilmektedir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/600*)

Bu itibarla hac masrafı ve harcırahı, Diyanet İşleri Başkanlığı ya da herhangi bir şirket tarafından karşılanmak suretiyle hacca görevli giden bir kimsenin, başkaları adına hac yapması caiz değildir. Ancak görevli kimse, farz haccı edâ etmeden ölmüş olan veya vekâlet vermesi şartıyla hacca gidememe özrü süreklilik arz eden anne, babası gibi yakınlarının yerine ücret almaksızın hac yapabilir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/213; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/599*)

138 Vekâleten hac yaptırmak yerine hac parasını tasadduk etmekle hac sorumluluğu düşer mi?

Üzerine hac farz olduktan sonra hac ibadetini yapamayacak derecede sağlığı bozulan veya aşırı yaşlılık nedeniyle kendisi hacca gidemeyecek durumda olan kimseler, kendi yerine haccetmesi için masraflarını karşılayarak vekil göndermelidirler. Bu kişiler, vekil göndermek yerine hac parasını fakirlere sadaka olarak vermekle veya bir hayır kurumuna yardım yapmakla hac yükümlülüğünü yerine getirmiş sayılmazlar. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/178*)

139 Hacca gönderilirken vekilin, gönderen kişinin yaşadığı yerden gitmesi şart mıdır, Mekke veya Medine'de yaşayan birine vekâlet verilebilir mi?

Vekil olarak hacca giden kimsenin, müvekkilin yaşadığı yerden gitmesi gerekir. Dolayısıyla vekil gönderen kişi, yer belirlemeden vekâlet vermiş veya vasiyet etmiş ise vekilin onun yaşadığı yerden hacca gitmesi gerekir. Eğer kişi, hac yolculuğu esnasında ölürse ve vasiyet de etmişse İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre vekil, müvekkilin vefat ettiği yerden de gönderilebilir. Ancak yerine haccedilmesini vasiyet eden kişinin miras bıraktığı malının üçte biri, yaşadığı

yerden giderek hac yapmaya yetmiyorsa istihsânen terekenin üçte birinin yettiği yerden hac yaptırılır. (*Mevsulî, el-İhtiyâr, 1/170-172*) Mekke veya Medine'den vekil tutulması konusu da bu çerçevede değerlendirilmelidir.

140 Bedel hac için gelen kimse hangi hacca niyet etmelidir?

Vekil, gönderen kişinin (müvekkilin) belirlediği hacca niyet etmelidir. Müvekkil, hac çeşitlerinden birini belirtmeksizin sadece “hac yapmasını” söylemiş ise vekil ifrad haccına niyet etmelidir; “Dilediğini yap.” diyerek serbest bırakmış ise dilediğine niyet edebilir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/597-600*)

141 Arafat'tan önce komada olup ölmek üzere olan hacı adayı için bulunduğu yerden vekil tayin edilebilir mi?

İyileşme ve komadan çıkma ümidi kalmamış hastalar adına vârisleri bulunduğu yerden vekil tayin edebilir.

142 Temettu' hacı yapmak üzere vekil olan kimse, umreyi kendisi için yaparsa ne gerekir?

Vekil olarak gönderilen kişi, önce müvekkilin verdiği görevi yapmalı, gönderenin şartlarına muhalefet etmemelidir. Muhalefet etmesi hâlinde haccına devam eder ve dönüşte aldığı parayı iade eder; hacı da kendi adına yapmış olur. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/212-215*) Temettu' hacı, umre ile haccın birlikte yapıldığı bir ibadet olduğuna göre vekil umreyi kendi adına yaparsa artık bu hacı kendisi için yapmış olur; müvekkilin parasını iade etmesi gerekir. Ancak vekil olan kişi, hac menâsikini tamamladıktan sonra ilave masrafları kendisi karşılaması şartıyla dilerse kendi adına umre yapabilir.

143 Vekâleten yapılan hac veya umre ibadetinde vekilin ihlalleri sebebiyle ödenmesi gereken cezaları kim öder?

Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre vekil, hac veya umre vazifelerini edâ esnasında dem (koyun veya keçi kesmek), bedene (deve veya sığır kesmek) veya sadaka gerektiren bir yasağı ihlal ederse söz konusu cezaların bedelini kendisi öder. Zira ceza gerektiren yasakları bizzat kendisi ihlal etmiştir, bunun müvekkille (yerine haccedilen) bir ilgisi yoktur.

Diğer taraftan ihsâr (ihrama girildikten sonra irade dışı gerçekleşen bir engel dolayısıyla umrede tavafı veya hacda Arafat vakfesinin yapılamaması) nedeniyle kesilecek olan kurban, adına haccedilecek kişinin (müvekkilin) malından karşılanır. Zira ihsârda vekilin herhangi bir kusur ya da ihmali yoktur. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/215; Aynî, el-Binâye, 4/476; Zekeriyâyâ el-Ensârî, Esne'l-metâlib, 1/456; Uceylî, Hâşiyetü'l-cemel, 2/393-394*)

144 Bir kimse, yerine haccedilmesini vasiyet ederse ne yapılır?

Yerine hac yapılmasını vasiyet eden kişinin, cenaze masrafı ve varsa borçları çıkarıldıktan sonra kalan malının üçte biri hacca bedel göndermeye yeterli ise vasiyetin yerine getirilmesi gerekir. Eğer vasiyetin yerine getirilmesi kalan malın üçte birini aşılırsa aşan kısım vârislerin rızasına bağlıdır. Vârislerin tamamının rızası var ise vasiyet yerine getirilir. Vârislerin tamamının rızası yok ise eksik kısım dileyen vârisler tarafından tamamlanarak vasiyet yerine getirilebilir. (*bk. İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/605-610*)

Kalan malın üçte biri vasiyet eden kişinin bulunduğu yerden bedel göndermeye yetmiyorsa ve eksik vârisler tarafından da tamamlanmıyorsa bu miktarın yettiği yerden bedel

gönderilir. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/172*) Vasiyet, bedel gönderilerek yerine getirilemiyorsa vasiyet edilen mal mirasçılara paylaş-tırılmayıp ölen kişi adına tasadduk edilir. (*Serahsî, el-Mebsût, 27/146, 4/157; el-Fetâva'l-Hindiyye, 1/260; İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, 6/666*)

145 Hac ibadeti üzerine farz olan bir kimse, bu vazifesini yapmadan vefat ederse, vârisleri bu durumda ne yapmalıdırlar?

Zengin olup da hacca gidemedi ölen bir kimse, bıraktığı maldan kendi yerine hac yapılmasını vasiyet etse ve terekenin (ölenin bıraktığı mal) üçte biri bunun için yeterli ise vârisleri tarafından bu vasiyet yerine getirilir. (*İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, 2/605, 606, 609, 610*) Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), haccetmeyi adayıp da haccedemeden ölen kadının yerine haccetmek isteyen kızına izin vermiştir. (*Buhârî, Cezâü's-sayd, 22 [1852]*) Böyle bir vasiyette bulunmamışsa vârislerinden herhangi birisi kendi malından onun adına hac yapabilir. Bu durumda ölenin hac borcunun düşmesi umulur. (*Semerkandî, Tuhfe, 1/426; Kâsânî, Bedâ'i, 2/213*)

146 Kur'ada adı çıkan kimse, başkası adına vekâleten hac yapabilir mi?

Hac ibadeti, sağlık, malî imkân ve yol emniyeti yönünden haccetme imkânına sahip, hür, akıl sağlığı yerinde ve bulûğ çağına erişmiş Müslümanlara farzdır. Bu şartları taşıyanların, imkân bulduklarında geciktirmeden bu farzı yerine getirmeleri gerekir.

Kur'ada adı çıkan kimsenin, kendisi için resmî işlem yaptırıp başkası adına vekâleten hac yapması doğru değildir. Zira bu, gerçekliğe aykırıdır ve insanları yanıltmadır. Oysa

Müslümanın her hâl ve şartta dürüstlükten ayrılmaması, toplumu yanıltıcı tutum ve tavırlardan uzak durması gerekir. Dolayısıyla bu tür yollara tevessül edilmemeli ve kur'ada adı çıkan kimse, kendi adına hacca gitmelidir.

147 Vekil olarak hacca giden kişi, kendi adına udhiyye kurbanı kesmeli midir?

Mekke dışından hacca gelen kimseler, ister kendi adlarına isterlerse vekil olarak hac yapıyor olsunlar udhiyye kurbanı dediğimiz kurban bayramına mahsus kurbanı kesmekle mükellef değildirler. (*Kâsânî, Bedâ'i, 5/63*) Ancak nâfile olarak udhiyye kurbanı kesmek isteyen hacılar, bu kurbanı Mekke'de kesebileceği gibi memleketlerinde de kestirebilirler.

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

İHSÂR

İhrama girdikten sonra hacda Arafat vakfesini veya umrede tavafı iradesi dışındaki bir engelden dolayı yapamayan (muhsar) kimseye ne gerekir?

Muhsar, ihrama girdikten sonra iradesi dışında gerçekleşen bir engel dolayısıyla hacda Arafat vakfesini veya umrede tavafı yapamayan kimsedir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/590; el-Fetâva'l-Hindiyye, 1/255*) Bu durumdaki kişi, Hanefîlere göre hac veya umre yapamayacağına kanaat getirdikten sonra kurbanını keser ve ihramdan çıkmış olur. Henüz ihsâr hedyi kesilmeden ihramdan çıkılması veya ihram yasaklarının ihlal edilmesi durumunda ceza gerekir. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/175; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/592*) Şâfiîlere göre ise kurban kesmenin yanında ihramdan çıkmaya niyet edilmesi ve saç tıraşı olunması gerekir. (*Zekerîyyâ el-Ensârî, Esne'l-metâlib, 1/52; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/316*)

Ayrıca Hanefîlere göre ihsâr sebebiyle yapılamayan hac veya umre, daha sonra kazâ edilmelidir. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/176*) Hac için ihrama girenler, bir hac ve bir umre; kırân haccı için ihrama girenler, bir hac ve iki umre; umre için ihrama girenler sadece bir umre kazâ ederler. (*Serahsî, el-Mebsût, 4/109*) Şâfiîlere göre ise hangi ibadet için ihrama girilmişse yalnızca onun kazâsı gerekir. Ancak nâfile hac veya umrenin kazâ edilmesi gerekmez. (*Mâverdi, el-Hâvi'l-kebir, 4/352; Kalyûbî, Hâşiye, 2/189*)

149 Muhsar olan kimse, ihsâr kurbanını ne zaman ve nerede keser?

Muhsar, ihrama girdikten sonra iradesi dışında gerçekleşen bir engel dolayısıyla umrede tavafı veya hacda Arafat vakfesini yapamayan kimsedir. Bu durumdaki kişi, o sene hac yapamayacağına kanaat getirdikten sonra hemen kurbanını keser ve ihramdan çıkar. Hanefîlere göre bu durumda ihramdan çıkmak için kurbanın kesilmesi yeterli iken Şâfiîlere göre kurbanın kesilmesi yanında, kişinin ihramdan çıkmaya niyet etmesi ve saç tıraşı olması gerekir.

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'ye göre ihsâr kurbanı, bayramdan önce de kesilebilir. Hanefîlere göre ihsâr kurbanının Harem bölgesinde kesilmesi zorunluymuşken Şâfiîlere göre muhsar kalınan yerde de kesilebilir. (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/129-130; Aynî, *el-Binâye*, 4/447-450; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/316)

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

KADINLARA ÖZGÜ HÂLLER

Âdet veya lohusalık hâlindeki kadınlar için bazı özel hükümler vardır. Bu dönemlerinde bulunan kadınlar:

a) Cinsel ilişkide bulunamazlar. Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de, "Sana kadınların âdet dönemi hakkında soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir hâldir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın..." (*el-Bakara, 2/222*) buyrulmaktadır. Dolayısıyla kadınlar âdet ve lohusalık hâllerinde cinsel ilişkide bulunamayacağı gibi bu dönemlerindeki kadınla cinsel ilişki kurmak da haramdır.

b) Namaz kılamaz ve oruç tutamazlar. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), bu durumdaki kadınların oruç tutmayacaklarını ve namaz kılmayacaklarını bildirmiştir. (*Buhârî, Hayız, 6 [304]*) Âdet ve lohusalık hâlindeki kadınların, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde namaz kılmadıkları ve oruç tutmadıkları konusunda sahâbenin ittifakı vardır. Bu konuda müçtehitler de görüş birliği içindedir. Bu hâllerde kılınmayan namazlar, daha sonra kazâ edilmez; tutulmayan Ramazan oruçları ise kazâ edilir. Hz. Âişe (r.anhâ), âdet hâlinde kılınamayan namazların kazâ edilip edilemeyeceğini soran bir kadına "Resûlullah zamanında âdet döneminden sonra bize oruçları kazâ etmemiz emredilir, namazları kazâ etmemiz ise emredilmezdi." (*Müslim, Hayız, 67-69 [335]; bk. Buhârî, Hayız, 20 [321]*) cevabını vermiştir.

c) Kâbe'yi tavaf edemezler. Hz. Peygamber (s.a.s.), âdet hâli sebebi ile hac yapamayacağından endişe ederek ağlayan Hz. Âişe'ye (r.anhâ), "Kâbe'yi tavaf etmek dışında, haccedenlerin yaptığı her şeyi yap." (*Buhârî, Hayız, 1 [294]*) buyurmuştur.

d) Gereksizlikçe cami ve mescitlere giremezler. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/13; Mevâk, et-Tâc, 1/552; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 1/279*)

e) Âdet ve lohusalık hâlindeki kadınların Kur'ân-ı Kerîm'e dokunmaları ve onu okumaları konusunda ise İslâm bilgileri farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

151 Kadınlar âdetli veya lohusa iken dua edebilirler mi?

Kadınlar âdet veya lohusalık hâllerinde iken dua edebilirler; zikir ve dua anlamı taşıyan âyet-i kerîmeleri okuyabilirler. Bunun yanında kelime-i şehâdet, kelime-i tevhid, istiğfar, salavât-ı şerife getirebilirler. Tefsir, hadis ve fıkıh eserlerini okuyup inceleyebilirler. (*bk. İbn Nüceym, el-Bahr, 1/209-211; Ali el-Kârî, Fethu bâbi'l-'inâye, 1/143-144; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 1/292-293; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 1/290*)

152 Bir kadın, âdetli veya lohusa olduğu için ihrama girmeden mikâtı geçip Mekke'ye girerse ne yapmalıdır?

Hanefî mezhebine göre ne maksatla olursa olsun, Şâfiî mezhebine göre ise hac veya umre yapmak amacıyla Harrem bölgesine girmek isteyen kişinin, mikât yerinden ihramlı geçmesi gerekir. Hac veya umreye giderken sebebi ne olursa olsun ihrama girmeksizin mikât sınırından geçen kişi, henüz hac veya umre vazifelerinden birine başlamadan önce geri dönüp âfâkîler için olan bir mikât mahallinden ihrama girerek tekrar içeri girerse bir ceza gerekmez. Geri dönmezse bulunduğu yerden ihrama girer ve bu davranışı sebebiyle ceza

olarak bir dem; küçükbaş hayvan kurban eder. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/164-165; Nevevî, el-Mecmû', 7/10-15*)

Âdetli veya lohusa olmak, ihrama girmeye engel değildir. Dolayısıyla bu hâlde olan bir kadının mikât sınırlarını geçmeden, ihram namazı kılmaksızın niyet ve telbiye getirmek suretiyle ihrama girmesi gerekir. Âdetli bir kadın, tavaf dışındaki bütün hac vazifelerinde diğer hacıların bağlı olduğu hükümlere tâbidir. (*Buhârî, Hayız, 1 [294]; Müslim, Hac, 119-120 [1211]*)

153

Temettu' haccına niyet eden bir kadın, özel hâli sebebiyle umresini yapamazsa doğrudan Arafat'a çıkabilir mi?

Hanefî mezhebine göre temettu' haccı yapmak üzere umre ihramına girdikten sonra âdet gördüğü için umre tavafını yapamayan ve Arafat'a çıkma zamanına kadar temizlenemeyen kadın, saçını kesmeden umresini kalben iptal eder ve yeni bir niyet ve telbiye (ihrama girenlerin lebbeyk şeklinde başlayan zikir cümlelerini söylemesi) ile hac için ihrama girerek Arafat'a çıkar. Bu şekilde hareket eden kadın, ifrad haccı yapmış olduğu için şükür kurbanı kesmesi gerekmez. İptal ettiği umreyi haccını tamamladıktan sonra kazâ eder. Bundan dolayı da ceza olarak bir dem; küçükbaş hayvan kurban edilmesi gerekir. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/160-161*)

Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Vedâ haccında Hz. Âişe (r.anhâ), Mekke'ye vardıktan sonra umreyi yapmadan âdet olmuştu. Hac zamanına kadar da temizlenemeyeceği için Hz. Peygamber (s.a.s.) ona, umre ihramını iptal etmesini ve Arafat'a çıkılacağında hac için ihrama girmesini söyledi. Hz. Âişe'ye (r.anhâ) hacdan sonra yapamadığı umreyi kazâ ettirip bir de kurban kestirdi. (*Buhârî, Hayız, 1, 15 [294, 316]; Müslim, Hac, 111-120 [1211]*)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre bu durumdaki bir kadın, umresini iptal etmez, kırân haccına niyet eder ve vakfesini yapmak üzere Arafat'a gider. Arafat dönüşünde hac ve umre niyetiyle bir tavaf ve bir sa'y yapar. Ayrıca kırân haccı için kurban keser. (Nevevî, *el-Mecmû'*, 7/170-171)

154 Menopoza geçiş ve menopoz dönemindeki kadından gelen kanamalar, hac veya umre görevlerinin yerine getirilmesine engel olur mu?

Uzmanların belirttiğine göre menopoz sürecine giren kadın, kesintisiz bir yıl âdet görmez ise menopoza girmiş demektir. Buna göre henüz menopoza girmemiş bir kadın, hac ve umre sırasında kanama gördüğünde âdet hükümlerine göre amel eder. Menopoza girmiş bir kadından gelen ise özür kanı olarak kabul edilmektedir. Bu durumda olan kadının, bir kadın doğum uzmanına muayene olup kanamasının âdet kanı mı yoksa özür kanı mı olduğunu tespit ettirmesi uygun olacaktır.

155 Kadınların hac veya umrede âdet hâllerini geciktiren veya öne alan ilaç kullanmaları durumunda ibadetleri geçerli midir?

İslâmî gelenekte kadınların hac, umre vb. ibadetleri her-kesle birlikte zamanında yerine getirme düşüncesiyle âdet görmeyi engelleyici bir yola başvurma şeklinde yapageldikleri bir uygulama bilinmemektedir.

Âdet geciktirici olarak kullanılan ilaçlar, çoğu zaman âdet düzensizliklerini de beraberinde getirebilir. Bu itibarla kadınların, âdet düzenlerini değiştiren ilaç kullanma cihetine gitmeksizin organizasyonun alacağı tedbirler çerçevesinde hac veya umreyi tamamlamaları daha uygun olur. Bununla

birlikte âdetin ilaçla geciktirilmesi durumunda yapılan ibadetler geçerlidir.

156 Âdet geciktirici hap kullandığı hâlde yine de leke gören bir kadın namaz, oruç ve tavaf gibi ibadetleri yapabilir mi?

Âdet görme çağındaki kadınlardan gelen kanamalar kan renginde olmayıp bulanık olsa bile tercih edilen görüşe göre ister âdet günlerinin başında ister sonunda olsun âdet kanından sayılır. Kadınların âdet günleri, Hanefî mezhebine göre en az üç, en çok on gündür. İki âdet arasındaki temizlik süresi ise en az on beş gündür. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/34; Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/29*)

Âdet geciktirici ilaçlar, her zaman etkili olmayabilir. Dolayısıyla ilaç kullanılmasına rağmen âdet görmek mümkündür. Buna göre bir kadın, âdet geciktirici ilaç kullandığı hâlde bu ilaç tesirsiz kalmış ve bir önceki âdetinin bitiminden itibaren on beş gün geçtikten sonra âdet kanı renginde bir kanama gelmiş ve bu kanama en az üç gün devam etmişse âdetli sayılır. Bu durumda namaz kılınamaz, oruç tutulamaz ve umre veya ziyaret tavafı yapılamaz. Ancak söz konusu kanama on günden fazla devam etmişse mûtat olan âdetinden sonrası istihâze (özür) sayılacağından kılmadığı namazlarını ve tutamadığı oruçlarını kazâ eder, şayet tavaf yapmışsa bu tavafı geçerli olur.

Diğer yandan uzmanların ifadesine göre bu tarz ilaçların yan etkisi olarak bazen âdet dönemi dışında âdet kanaması niteliğinde olmayan lekeler görülebilmektedir. Bu durumda söz konusu lekelenmeler, fıkhen istihâze (özür) hükmünde kabul edilip buna göre hareket edilir. Özür kanı gören bir kadın ise namazını kılar, orucunu tutar.

Şu kadar var ki kadınların âdet görmesi, sağlıklı olduklarını gösteren doğal bir durumdur. Dolayısıyla herhangi bir zaruret olmadıkça ibadet gerekçesiyle de olsa bu doğallığa müdahale edilmemelidir.

157 **Spiral nedeniyle âdet öncesi ve sonrası görülen lekelenmelerin hükmü nedir?**

Bir kadın âdet döneminde mutad olarak önce leke sonra kanama görmeye başlıyorsa lekeler de âdetten sayılır. Spiral kullanan kadınlarda da mutad günlerinin öncesi ve sonrasında düzenli olarak on günü aşmayan leke görülüyorsa bu lekeler de âdetten kabul edilir.

Âdet döneminden önce veya sonra görülen lekelenmelerin âdet kanaması olmadığı biliniirse, âdet günleri sabit olan kadınların bu günlerinden önce veya sonra görecekları lekeler, âdet kanaması değil özür (istihâze) kanaması sayılır.

158 **Âdetli olarak Arafat'a çıkan bir kadın, Arafat ve Müzdelife vakfelerinden sonra şeytan taşlayıp ihramdan çıkabilir mi?**

Arafat ve Müzdelife'de vakfe yapmak, şeytan taşlamak ve ihramdan çıkmak için hadesten tahâret şartı aranmaz. Buna göre âdetli olarak Arafat'a çıkan bir kadın Arafat ve Müzdelife vakfelerinden sonra şeytan taşlayıp saçını keserek ihramdan çıkabilir.

159 **Âdetli bir kadın, haccın tavaf ve sa'yini yapmadan saçlarını kısaltıp ihramdan çıkabilir mi?**

Hacda bayramın birinci günü ihramdan çıkma aşamasına gelen kadın, âdetli de olsa saçlarını kısaltarak ihramdan çıkar.

Âdetli kadının henüz haccın tavaf ve sa'yini yapmamış olması, bu hükmü değiştirmez ve bu durumda bir şey de gerekmez.

160

Normal âdeti bittiği hâlde âdetin âzami süresi bitmeden hac veya umre vazifesini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan bir kadın, daha sonra leke görürse ne yapması gerekir?

Hanefî mezhebine göre normal (mûtat) âdet süresi geçmesine rağmen görülen lekeler, âdetin âzami süresi olan on gün içerisinde kalırsa âdetten sayılır. Dolayısıyla âdetinin bittiği kanaatiyle hac veya umre vazifelerini yapan kadının, âdetin âzami süresi olan on gün içerisinde leke görmesi hâlinde tavafın vaciplerinden olan temizlik şartına uymamış olduğu anlaşılır. Bu durumda ziyaret tavafı yapılmış ise ceza olarak bedene; büyükbaş hayvan, umre tavafı yapılmış ise dem; küçükbaş hayvan kurban edilir. Ancak temizlendikten sonra tavaf iade edilirse cezalar düşer. Eğer söz konusu lekeler âdetin âzami süresi olan on günden sonra da devam ederse bu takdirde normal âdet süresinden sonra gelen kanama/lekeler, istihâze (özür) sayılır. İstihâze hâlinde yapıldığı anlaşılan tavaf geçerli olur.

Bazı Mâlikî fakihler ise mûtat âdet kanaması kesildiği kanaatiyle gusûl alındıktan sonra gelen birkaç damla kan/lekenin sadece namaz abdestini bozacağı görüşündedir. (*Karâfi, ez-Zahîre*, 1/381-382; *Mevvâk, et-Tâc*, 1/540) Yine Hanbelî fakihlerin bir kısmına göre lekelerin âdetten sayılabilmesi için âdet kanamasına bitişik olması gerekir. (*İbn Müflih, el-Mübdi'*, 1/254) Nitekim bu tür kanama/lekelerin âdetten sayılmayacağına dair Hz. Âişe (r.anhâ) ve Hz. Ali'den (r.a.) birtakım rivayetler de bulunmaktadır. (*bk. Ebû Dâvûd, Tahâret*, 115 [307]; *İbn Mâce, Tahâret*, 127 [647]; *Abdürrrezzâk, el-Musannef*, 1/302 [1161]) İhtiyaç hâlinde bu görüşlerle de amel edilebilir.

161 Umre veya ziyaret tavafını yaptıktan sonra âdet olan kadın, bu hâliyle sa'y yaparsa ne gerekir?

Sa'yi abdestli olarak yapmak sünnettir. (Mekkî, *İrşâdü's-sârî*, 255; İmrânî, *el-Beyân*, 4/308) Tavaf, abdestli olarak edâ edildikten sonra sa'yin abdestsiz, cünüp veya âdetliyken yapılması durumunda sa'y geçerli olur. Buna göre umre veya ziyaret tavafını tamamladıktan sonra âdet kanaması başlayan kadın, âdetli olarak sa'yini yapabilir, kendisine herhangi bir ceza da gerekmez. (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/135; Karâfî, *ez-Zahîre*, 3/252; Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/74; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/355)

162 Âdetli ya da lohusa iken umrenin tavaf ve sa'yini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan kadının ne yapması gerekir?

Hadesten tahâret, tavafın vacibi olduğu için (Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/129) âdet ya da lohusa iken umrenin tavaf ve sa'yini yapıp saçını keserek ihramdan çıkan kadının bir dem; küçükbaş kurban etmesi gerekir.

Şâfiî mezhebine göre ise hadesten tahâret, tavafın geçerlilik şartıdır. Bu nedenle âdetli olarak yapılan tavaf ve sa'y geçerli olmaz. Dolayısıyla bu durumdaki kadının temizlendikten sonra tavaf ve sa'yi yeniden yapması gerekir. Ayrıca ihramdan çıkma vakti gelmeden saçını kestigi için ceza olarak bir dem; küçükbaş hayvan kurban etmesi veya üç gün oruç tutması ya da altı fakire sadaka vermesi gerekir.

163 Bir kadın, umrenin sa'yini yapmadan saçını kısaltırsa kendisine ne gerekir?

Hanefî mezhebine göre umre yapmak üzere niyet edip ihrama giren bir kadın, umre tavafını tamamladıktan sonra sa'y yapmadan ihramdan çıkmak amacıyla saçını kısaltırsa

ihramdan çıkmış olur. Bu kişinin yine de umrenin sa'yini yapması gerekir. Ancak vacip olan sa'yi saç tıraşından sonraya bıraktığı için kendisine dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. (*Mevsilî, el-İhtiyâr, 1/163; Haddâd, el-Cevhera, 1/172; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/473, 553*)

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise sa'y, umrenin rükünlerindedir. Dolayısıyla sa'y yapmadan saç kısaltmakla ihramdan çıkılmış olmaz; ihram yasağı işlenmiş olur. Bu kişi, umre sa'yini yapar ve saçını kısaltarak ihramdan çıkar. Ayrıca ihramdan çıkma vakti gelmeden önce saçını kısalttığı için kendisine ceza gerekir. Ceza konusunda ise dem, üç gün oruç veya altı fakire sadaka verme seçeneklerinden birini tercih eder. (*bk. Mâverî, el-Hâvi'l-kebir, 4/156; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 2/297, 312 İbn Rüşd, Bidâyetü'l-müctehid, 2/110, 129-130*)

164 Âdeti bitmeden Mekke'den ayrılmak zorunda kalan kadın, bu hâliyle ziyaret veya umre tavafını yapabilir mi?

Âdetliyken ihrama giren veya ihrama girdikten sonra âdet görmeye başlayan kadınlar, tavaf dışında haccın bütün vazifelerini yerine getirebilirler. Ancak tavaf edemezler. Çünkü Resûlullah (s.a.s.), Hz. Âişe'ye (r.anhâ), "Bu, Allah Teâlâ'nın, Hz. Âdem'in kızları üzerine yazdığı bir şeydir (senin elinde olan bir şey değildir). Hacıların, hacla ilgili yaptıklarını sen de yap. Ancak (âdet gördüğün sürece) Kâbe'yi tavaf etme." (*Buhârî, Hayız, 1, 7 [294, 305]; Müslim, Hac, 119-120 [1211]*) buyurmuştur.

Henüz ziyaret veya umre tavafını yapmadan âdet gören bir kadının öncelikle yapması gereken, temizleninceye kadar Mekke'de kalıp temizlendikten sonra tavafını yapmasıdır. Bu durumda ziyaret tavafını bayram günlerinden sonraya tehir etmesi bir ceza gerektirmez.

Âdeti bitene kadar Mekke'de kalma imkânı olmayan kadınlar ise Hanefî mezhebine göre tavafta tahâret farz olmayıp vacip olduğu için âdetli olarak ziyaret veya umre tavafını yapar, ancak ceza olarak ziyaret tavafı için bir büyükbaş hayvan (bedene); umre tavafı için bir küçükbaş hayvan (dem) kurban ederler. İmkân bulunca bu tavaf iade edilirse ceza da düşer. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/129; İbn Nüceym, el-Bahr, 3/24*)

Şâfiî mezhebine göre bir kadının âdetli iken yapacağı tavaf hiçbir şekilde geçerli değildir. Bu durumdaki bir kadının, tavafını temizlendikten sonra yerine getirmesi gerekir. (*Nevevî, el-Mecmû', 8/14, 17*)

Mâlîkî ve Hanbelî mezhebine ait bazı kaynaklarda belirtildiğine göre âdetli kadının temizleninceye kadar Mekke'de kalma imkânı yoksa âdet sırasındaki kanamanın kesilip kanın gelmediği temizlik zamanını gözler; bu ara zamanda guslederek tavafını yapar. Bundan dolayı da herhangi bir ceza gerekmez. (*Nefrâvî, el-Fevâkihü'd-devânî, 1/119-120; İliş, Minehül-celîl, 1/170-171; Desûkî, Hâşiye, 1/170-171; İbn Kudâme, el-Muğnî, 1/226, 257, 260*) Ahmed b. Hanbel'e nispet edilen bir görüşe göre âdet döneminin sonuna kadar Mekke'de kalma imkânı olmayan bir kadının âdetli olarak yaptığı tavaf geçerli olur ve zaruret meydana geldiği için ceza gerekmez. (*İbn Teymiyye, el-Fetâva'l-kübrâ, 1/465*) İhtiyaca göre bu görüşlerden biri ile amel edilebilir.

165

Kafilesi Mekke'den ayrılacak olan bir kadının âdet hâli sebebiyle vedâ tavafı yapamaması durumunda ceza gerekir mi?

Âdet veya lohusa hâlindeki kadınların vedâ tavafı yapmaları vacip değildir. Vedâ tavafı yapmadan Mekke'den ayrılabilirler. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/156*) Bu durumda olduğu için vedâ tavafını yapamayan bir kadına hiçbir şey gerekmez.

166 Tekerlekli sandalyeyle tavaf etmek durumunda olan birine yardım etmek için metâfa (tavafın yapıldığı yere) giren âdetli bir kadına ceza gerekir mi?

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre kadınların âdet veya lohusalık hâllerinde camiye girmeleri caiz değildir. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/13; Mevvâk, et-Tâc, 1/552; Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 1/279*) Metâf (tavafın yapıldığı yer), Mescid-i Harâm'ın içinde olduğundan âdetli bir kadının buraya girmemesi gerekir. Bununla birlikte âdetli bir kadın herhangi bir tavafa niyet etmeden tekerlekli sandalyeyle tavaf etmek durumunda olan birine yardım etmek için metâfa girerse bir ceza gerekmez. Ancak farz, vacip veya nâfile bir tavafa niyet ederse yaptığı tavaf çeşidine göre ceza gerekir. Âdetten temizlendikten sonra bu tavafı iade etmesi durumunda ise ceza düşer.

167 Bir kadın ihramlı iken elbise değiştirebilir mi?

Hac veya umre için ihrama giren kadınların, elbiselerini çıkarmalarında veya değiştirmelerinde herhangi bir sakınca yoktur.

168 Kadınlar ihramdan çıkmak için saçlarının ne kadarını kesmelidirler?

İhramlı bir kadının ihramdan çıkmak için saçının en az dörtte birinin uçlarından parmak boğumu kadar kesmesi yeterlidir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 2/141*)

Şâfi mezhebine göre bir kadın, üç telden az olmayacak şekilde saçlarından bir kısmını kesmekle ihramdan çıkmış olur.

169

Kanaması hiç kesilmeyen bir kadının âdet durumu nedir?

Devamlı kanaması olan kadının üç hâli vardır:

a) Bulûğ (ergenlik) yaşından önce kanaması olan ve bulûğa erdikten sonra da kanaması kesintisiz olarak devam eden kızın âdeti, Hanefî mezhebine göre her aydan on gün, temizlik dönemi de yirmi gün kabul edilir. Yani on günü âdet, yirmi günü de istihâze (özür) olarak kabul edilir. (*İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 1/286*) Diğer bazı fakihlere göre ise yaygın olan âdet süresi altı veya yedi gün olduğundan bu durumdaki kadınlar her ayın yedi günü âdet, kalan günleri ise istihâze (özür) hükümlerine göre amel eder. (*Nevevî, el-Mecmû', 2/396*)

b) Düzenli âdet gördükten sonra kanaması kesilmeden devam eden ve geçmişteki âdetini hatırlayan kadın ise daha önceki âdet ve temizlik hâlindeki mütadını esas alır. Mesela önceden beş gün âdet yirmi gün de temizlik müddeti görüyor idiyse devamlı kanaması olduğu zaman da buna göre âdet ve temizlik dönemini takdire hesaplar. Dolayısıyla her ayın beş günü âdet, yirmi günü de temizlik müddeti kabul edilir.

c) Düzenli âdet gördükten sonra kanaması kesilmeden devam eden, ancak geçmişteki âdetini unutan bir kadının (mütehayyre) durumu ile ilgili fıkıh mezheplerinin farklı görüşleri olmakla birlikte kadınların genelde gördükleri âdet süresine uygun olması ve günümüz tıbbi verileriyle de desteklenmesi sebebiyle âdetin yedi gün olarak kabul edilmesi uygun olur. Nitekim Hanbelî mezhebi içinde bu yönde görüşler bulunmaktadır. (*bk. Zeylâi, Tebyîn, 1/62-63; İbn Kudâme, el-Muğnî, 1/233-236; Desûkî, Hâşîye, 1/171; Şirbînî, Muğnî'l-muhtâc, 1/289*)

Fıkıh kaynaklarındaki hükümler böyle olmakla birlikte günümüzde bir kanamanın âdet kanı olup olmadığı hususundaki

tereddütlerin giderilmesinde uzman doktorların teşhislerinden yararlanılabilir.

170 Hamile bir kadından gelen kanın hükmü nedir? Bu esnada ibadet yapılabilir mi?

Hamile bir kadının gördüğü kanama âdet değil istihâze kanıdır. İstihâze kanı, vücudun herhangi bir yerinden akan kan hükmündedir. Bu kanın akmasıyla yalnız abdest bozulur; gusül gerekmez. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/29-30*) Hamile iken gelen kanamanın süreklilik arz etmesi hâlinde özür hükümleri geçerli olur. Bu durumdaki hamile bir kadın, her namaz vaktinin girmesi ile yeni bir abdest alır; başka bir sebeple bozulmadıkça bu abdest o vakit çıkıncaya kadar geçerli olur. (*Mevsûlî, el-İhtiyâr, 1/29*) Mâlikî mezhebine göre ise özür sahibinin abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil özrün dışında abdesti bozan bir şeyin meydana gelmesi ile bozulur. (*İbn Rüşd, Bidâyetü'l-müctehid, 1/40-41; Desûkî, Hâşiye, 1/116*) Dolayısıyla bir kimsede bulunan özür hâlinin, kişiyi ileri derecede sıkıntıya sokması ve abdest almada ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakması durumunda Mâlikî mezhebinin bu görüşü ile amel edilebilir.

171 Özür sahibi kimse veya istihâze olan kadın, tavafını nasıl yapar?

Sürekli burun kanaması, idrarını tutamama, sürekli kusma, yellenme, yaranın sürekli kanaması ve akması, kadınların istihâze durumları gibi abdesti bozan ve süreklilik taşıyan bedenî rahatsızlıklara özür, böyle bir özü olan kimselere de özür sahibi denir. Bir kimsenin ibadet konusunda özür sahibi sayılabilmesi için özrünün, bir namaz vakti içinde abdest alıp namaz kılacak kadar bile kesilmemesi ve her namaz vaktinde

en az bir defa tekrarlaması gerekir. Özür hâli, sebebin tam bir namaz vakti süresince kesilmesiyle ortadan kalkar.

Namaz hususunda özür sahibi sayılan kimse ile istihâze olan kadın, tavafta da özür sahibi kabul edilir.

Hanefî mezhebine göre özür sahibi kimse ve istihâze olan kadın, her namaz vakti için abdest alır ve vaktin çıkışına kadar tavafını bu hâliyle yapmaya devam eder. Bu kimseler, tavaf esnasında vaktin çıkması hâlinde abdestini yeniler ve tavafına kaldığı yerden devam ederler. Ayrıca bu özre binaen elbisenin kirlenmesi, tavafa zarar vermez. Özür sahibi kimse veya istihâze olan kadın, özrü dışında abdesti bozan farklı bir durum meydana gelmedikçe vakit içinde aldığı abdestle dilediği kadar farz, vacip, sünnet, kazâ, cuma ve bayram namazı kılabilir, Kâbe'yi tavaf edebilir ve Mushaf'a dokunabilir. (*Kâsânî, Bedâ'i, 1/28-29, 44; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 1/298, 305-306; Mekki, İrşâdü's-sârî, 236-237*)

Şâfiî mezhebine göre özür sahibi kimse veya istihâze olan kadının yapacağı her farz tavaf için ayrı ayrı abdest alması gerekir. Bu abdest ile dilediği kadar nâfile tavaf yapabilir. (*Şirbînî, Muğni'l-muhtâc, 1/281-282; Râfiî, el-'Azîz, 1/298-299, 326*)

Mâlikî mezhebine göre ise özür sahibi veya istihâze olan kadının abdesti, vaktin girmesi veya çıkması ile değil, özrünün dışında abdesti bozan bir hâlin meydana gelmesi ile bozulur. (*İbn Rüşd, Bidâyetül-müctehid, 1/41; Desûkî, Hâşiye, 1/116-117*) Özürlü kişi, abdestini yenilemede ciddi zorluklarla karşı karşıya kalırsa Mâlikî mezhebinin bu görüşüyle amel edebilir.

172

Namazın geçerliliği için vajinal akıntı sebebiyle tampon, ped vb. kullanmak gerekir mi?

Fıkıh kaynaklarında tercih edilen görüşe göre vajinal akıntının (rutûbetül-ferc) temiz olduğu ifade edilmekte olup (*İbn*

Âbidîn, Reddül-muhtâr, 1/166) çamaşıra bulaşması namaza engel değildir. Bu itibarla tampon ya da ped kullanma zorunluluğu yoktur.

173 Kadınlarından gelen beyaz ve kokusuz akıntı abdesti bozar mı?

Aralarında Ebû Hanîfe'nin de bulunduğu İslâm âlimlerinin bir kısmına göre kadından gelen renksiz ve kokusuz akıntı necis olmayıp abdesti de bozmaz. (İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 1/166) Nitekim günümüzdeki tıbbi verilere göre sağlıklı her kadından beyaz ve kokusuz bir akıntı (rutûbetül'ferc) salgılanması normal bir durum olarak kabul edilmektedir. Bu akıntı rahimden değil daha aşağıdan gelmekte, herhangi bir necis madde ile de karışmamaktadır. Bu nedenle temiz kabul edilen akıntı, abdesti bozmadığı gibi bu akıntının çamaşıra bulaşması da namaza engel değildir.

174 Evli bir kadın, kocasının iznini almadan veya yanında mahremi olmadan hac veya umreye gidebilir mi?

Dinimizde farz olan ibadetler, gerekli şartları taşıyan kadın-erkek herkesin yapması gereken bireysel ibadetlerdir. Bu ibadetleri yapması için eşlerin birbirlerine engel olması caiz değildir. Bununla birlikte Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre haccın farz olması için gidip gelinceye kadar yeterli maddî imkânın yanı sıra kadının yanında bir mahreminin de bulunması gerekir. (İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, 2/419; İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/230) Şâfiilere göre üç veya daha fazla güvenilir kadın, yanlarında eş veya mahremleri olmasa da hacca gidebilir. Mâlikî mezhebine göre ise bir kadın, güvenilir bir grup içerisinde olması hâlinde tek başına hacca gidebilir. Ancak

kadınlardan oluşan bir grup içinde olması tavsiye edilir. (*Şir-binî, Muğni'l-muhtâc, 2/216; Desûkî, Hâşiye, 2/9-10*)

Bu itibarla Hanefî mezhebine göre evli bir kadının kendisiyle birlikte gideceği bir mahremi yoksa hacca gitmesi uygun değildir. Ancak kocasının iznini ve rızasını alan bir kadın, güvenilir bir hac organizasyonu ile Şâfiî ve Mâlikî mezheplerini taklit edip mahremsiz olarak hacca gidebilir. Haccın gerekli şartlarını taşıyıp yanında bir mahremi olan kadının farz olan hacca gitmesine eşi engel olamaz. Buna hakkı yoktur. (*İbn Kudâme, el-Muğnî, 3/231*) Umre farz olmadığı için yanında mahremi olsa bile kocasının izni olmadan bir kadın umreye gidemez.

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

SEFERÎLİK

---

175 Umreye gidenler seferîlik hükümleri açısından Mekke ve Medine’de namazlarını nasıl kılarlar?

Asıl vatanından geçici olarak doksan km veya daha uzak bir mesafeye gitmek üzere yola çıkan kimse, gideceği yerde Hanefî mezhebine göre on beş gün veya daha fazla; diğer mezheplere göre giriş ve çıkış günleri hariç dört gün veya daha fazla kalmaya niyet ederse mukîm; bu sürelerden daha az kalmaya niyet ederse seferî olur.

Bu itibarla umreye gidenler, Mekke’de veya Medine’de on beş günden daha az kalacaklarsa Hanefîlere göre seferî sayıldıklarından, dört rek’atlı farz namazlarını iki rek’at olarak kılarlar. Ancak cemaatle kılmaları durumunda mukîm olan imama uyduklarında namazlarını tam olarak edâ ederler. Mekke’de veya Medine’de on beş gün veya daha fazla kalacaklarsa namazlarını tam olarak kılarlar.

---

176 Mekke’ye dışarıdan gelenlerin Arafat vakfesinden önce veya sonra Mekke’de buldukları süre içinde seferîlik durumları nedir?

Mekke’de, Arafat vakfesi öncesinde Hanefî mezhebine göre on beş gün veya daha fazla, Şâfiî mezhebine göre giriş ve çıkış günleri hariç dört gün veya daha fazla kalacak olan kimse, mukîm sayılır; hem Mekke’de hem de Arafat’ta namazlarını tam kılar. Hac öncesi Mekke’de bu sürelerden daha az kalacak olan ise seferî sayılır ve dört rek’atlı namazları iki rek’at olarak kılar. (*Kâsânî, Bedâ’i, 1/98; Şirbînî, Muğni’l-muhtâc, 1/519*)

Buna göre Arafat öncesi Mekke'de mukim olan kişi; Arafat ve Müzdelife'de de mukimdir. Bu kişi Mekke'ye döndükten sonra burada kaç gün kalırsa kalsın mukim olmaya devam eder. Arafat öncesi Mekke'de seferî olan kişi, Arafat ve Müzdelife'de de seferîdir. Bu kişi Arafat'tan döndükten sonra Mekke'de on beş gün veya daha fazla kalacaksa mukim, on beş günden az kalacaksa seferî olur. (*Hasen Şâh, Gunyetü'n-nâsik, 73; bk. Serahsî, el-Mebsût, 1/237; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, 2/126*)

Cemaatle kılınan namazlarda imam mukim ise cemaat mi-safir de olsa imama uyararak namazını tam olarak kılar. Arafat, Müzdelife ve Mina'da da hüküm aynıdır.

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

DİĞER MESELELER

Vedâ haccı, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'ye hicretinin onuncu yılında (632) yapmış olduğu ilk ve son haccıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.), yüz bini aşan sahâbîye bu hac sırasında yaptığı konuşma ile vedâ etmiş, İslâm'ın temel ibadetlerinden biri olan hac ibadetinin yapılış şeklini öğretmiştir. Hac sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ashâbına yaptığı tarihî konuşmasına "Vedâ hutbesi" denir. Temel hak ve hürriyetler açısından çok önemli olan bu hutbe, hadis kitaplarında bölümler hâlinde nakledilmiştir. (*Buhârî, Hac, 132 [1739-1742]; Müslim, Hac, 147 [1218]*) İslâm tarihi kaynakları, hadis kaynaklarından bu rivayetleri tek metin şeklinde aktarırlar. (*İbn Hişâm, es-Sire, 2/601-604*)

Hz. Peygamber (s.a.s.), İslâm'ın özeti olarak sunduğu Vedâ hutbesiyle câhiliye devrine ait bütün kötü âdet ve gelenekleri yıkmıştır. Temel hak ve hürriyetlerle ilgili hükümleri bildirmiştir. Bütün insanların Hz. Âdem'in (a.s.) çocukları olduğunu ifade ederek insan haklarına işarette bulunmuştur. Irk, renk ve sınıf üstünlüğünü reddederek tüm insanlığa rehber olacak örnek bir eşitlik anlayışını tarihe kaydetmiştir. Zinanın ve aile hayatına zarar verecek her şeyin yasaklandığını haber vermiştir. Aile hayatında erkek ve kadının birbirlerine karşı hak ve vazifelerinin bulunduğunu, kadınlara iyilik ve şefkatle muamele edilmesi gerektiğini açıklamıştır. Ekonomik ve sosyal hayatı felce uğratan faizin haram kılındığını, her türlü kan davasının kaldırıldığını ilan etmiştir. Vasiyet, borç ve kefalet, takvim düzeni hakkındaki hükümlerle birlikte nesebin

öz babadan başkasına nispet edilmesinin kötülüğünü ifade etmiştir. Herkesin can, mal ve haysiyetinin her türlü tecavüzden korunduğunu, her türlü haksızlığın yasaklandığını ve cezaların şahsî olduğunu belirtmiştir. Kısaca önemli dinî kuralları, temel hak ve görevleri, duygusal, etkili ve veciz bir şekilde orada bulunan insanlara öğütleyerek, kendilerine emanet olarak bıraktığı Kur'ân ve Sünnet'e sarıldıkları müddetçe sapıklığa düşmeyeceklerini müjdelemiştir. En sonunda orada hazır bulunanların, dinlediklerini başkalarına aktarmalarını istemiştir. (*İbn Hişâm, es-Sîre, 2/602-604*)

178 Hacc-ı ekber ve hacc-ı asğar ne demektir?

“Hacc-ı ekber” ifadesi Kur'ân-ı Kerîm'de, “Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Resûlü'nden bütün insanlara bir bildiridir.” (*et-Tevbe, 9/3*) şeklinde geçmektedir. Bu âyetteki hacc-ı ekberin hangi anlamda olduğu konusunda farklı görüşler vardır. (*Kur'ân Yolu, 2/724*) Genel kabul gören görüşe göre hac mevsimi dışında Kâbe'ye yapılan ziyarete (umreye) hacc-ı asğar; hac mevsiminde yapılan ziyarete de hacc-ı ekber denir. Bayramın birinci gününe de “hacc-ı ekber” denilir. (*Zeylâi, Tebyîn, 2/33*) Hz. Ali (r.a.), “Resûlullah'a (s.a.s.) 'el-Haccü'l-ekber hangi gündür?' diye sordum; 'Bayramın ilk günüdür.' buyurdular.” demiştir. (*Tirmizî, Tefsîrül-Kur'ân, 10 [3088]*)

Halk arasında ve bazı kaynaklarda arefe günü veya kurban bayramının birinci gününün cumaya rastladığı dönemde yapılan hacca, “hacc-ı ekber” denildiğine dair bir anlayış vardır. Ancak bunun güçlü bir dayanağı yoktur.

179 Hacca giderken helallik almanın dinî hükmü nedir?

Dinimiz, kul haklarına çok önem vermiş ve inananların bu haklara karşı duyarlı ve saygılı olmalarını emretmiştir.

Ayrıca kul hakkı ihlalinde, hakkı ihlal edilen kişi affetmedikçe hiç kimse tarafından affedilemeyeceği de belirtilmiştir. Vedâ hutbesinde Resûlullah (s.a.s.), “Ey insanlar! ... Sizin canlarınız, mallarınız, ırz ve namuslarınız, bu beldeniz içinde, bu ayınızda, bu gününüzün haramlığı gibi Rabbinize kavuşuncaya kadar birbirinize haramdır (dokunulmazdır)...” (*Buhârî, Hac, 132 [1739, 1741]*) buyurmuştur. Resûlullah (s.a.s.) ayrıca şöyle buyurmuştur: “Kimin yanında kardeşine ait bir hak varsa o haksızlıktan dolayı hak sahibiyile helalleşsin. Gerçek şu ki, (kıyamette) asla dinar ve dirhem (altın ve gümüş) yoktur. Kardeşinin hakkı için kendi sevaplarından alınmadan evvel, (dünyada) onunla helalleşsin. (Âhirette) zalimin (o hakkı karşılayacak) sevapları bulunmazsa kardeşinin günahlarından alınır da o zalimin üzerine atılır.” (*Buhârî, Rikâk, 48 [6534]; Mezâlim, 10 [2449]*)

Bu ve benzeri gerekçeler nedeniyle hacca giden kişinin yolculuğa çıkmadan önce çevresindekilerle ve hukuku olan kimselerle helalleşmesi, haccın âdâbından sayılmıştır. Ancak helalleşme, haccın sıhhatinin şartlarından olmadığı için helalleşmeden hacca giden kişinin haccı geçerlidir.

180 Birden çok umre veya nâfile tavaf yapmak hac ibadeti yerine geçer mi?

Hac, belli zaman ve mekânlarda haccetme niyeti ile edâ edilmesi gereken farz bir ibadettir. Hac ibadetinin geçerli olabilmesi için kendisine mahsus şart ve rükünlerin yerine getirilmesi gerekir. Umre ve tavaf yaparak bu şart ve rükünler yerine getirilmiş olmaz. Bu itibarla sayısı ne kadar çok olursa olsun yapılacak umre ve nâfile tavaflar, hac ibadeti yerine geçmez.

181**Hac yapan kimsenin bütün günahlarının affedileceğine dair rivayetler sahih midir?**

Hz. Peygamber (s.a.s.), “Kim Allah için hacceder de (Allah’ın rızasına uymayan) kötü söz ve davranışlardan ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsa, annesinden doğduğu günkü gibi (günahlarından arınmış olarak hacdan) döner.” (*Buhârî, Hac, 4 [1521]; Müslim, Hac, 438 [1350]*) buyurmaktadır. Bu hadis, muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır. Bu ve benzeri hadisleri gerçek anlamında anlamak mümkün olduğu gibi hac ibadetinin önem ve faziletini vurgulamak ve bu vecibeyi ifaya teşvik olarak değerlendirmek de mümkündür. Bir başka hadiste; “Hacılar ve umre yapanlar, Allah’ın (evinin) ziyaretçileridir. Kendisine dua ederlerse dualarına icabet eder, O’ndan bağışlanma dilerlerse onları bağışlar.” (*İbn Mâce, Menâsik, 5 [2892]*) buyrulmaktadır. Benzer ifadeler başka ibadetlerle ilgili olarak da kullanılmıştır. Mesela “Beş vakit namaz, cumadan cumaya (kılınan cuma namazı), Ramazan’dan Ramazan’a (tutulan Ramazan orucu), büyük günahlardan uzak kalındığı sürece, arada işlenen küçük günahların bağışlanmasına vesiledir.” (*Müslim, Tahâret, 16 [233]*); “Her kim Ramazan’ı (farz olduğuna) inanarak ve ecrini de umarak oruçla geçirirse daha önce işlediği günahları bağışlanır.” (*Buhârî, İmân, 28 [38]; Savm, 6 [1901]; Fazlû leyleti’l-Kadr, 1 [2014]; Müslim, Salâtü’l-müsâfirîn, 175 [760]*) buyrulmuştur.

Bu hadislerden anlaşılması gereken; -namaz, oruç, zekât gibi farzları terk etmek; içki, kumar, zina, hırsızlık, adam öldürme gibi haramları işlemek anlamına gelen büyük günahlardan uzak kalındığı sürece- küçük günahların belirtilen iyi ameller vesilesiyle affedileceğidir.

Kişilerin namaz, oruç, zekât borçlarını kazâ etmeden, kul haklarını ödemedi veya helalleşmeden bir hac yapmakla tamamen günahsız olacağını düşünmek, çok da doğru görünmemektedir. Ayrıca büyük günahlar ancak tövbe ve istiğfarla bağışlanabilir.

182 Kurban bayramının Suudi Arabistan'da Türkiye'den önce veya sonra başlaması hâlinde yapılan hac ibadeti geçerli olur mu?

Kur'ân-ı Kerîm'de güneş ve ayın bir hesaba göre hareket ettiği, (*er-Rahmân*, 55/5) bunların diğer fonksiyonlarının yanında aynı zamanda birer hesap ölçüsü de kılındığı, (*el-En'âm*, 6/96) yılların sayısını ve hesabı bilmemiz için aya menziller tayin edildiği. (*Yûnus*, 10/5) gökler ve yer yaratıldığı zaman on iki ay meydana gelecek şekilde bir nizam konduğu, (*et-Tevbe*, 9/36) ayın yeryüzünden hilal şeklinde başlayıp kademe kademe farklı şekillerde görülmesinin insanlar ve hac için vakit ölçüleri olduğu (*el-Bakara*, 2/189) belirtilmektedir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre kamerî aylar, ayın güneş batıktan sonra yeryüzünün herhangi bir yerinden hilal hâlinde çıplak gözle görülmesi veya görülebilecek durumda olmasıyla başlar. Günümüzde ayın hilal hâlinde nerede ve ne zaman görülebileceği, hatasız olarak hesapla tespit edilebilmektedir. Yurdumuzda ve İslâm ülkelerinin çoğunda hesaplamalar, hilalin dünyanın neresinde olursa olsun görüleceği dikkate alınarak yapılmakta ve takvimler bu hesaplamalara göre düzenlenmekte; bayramlar da buna göre belirlenmektedir. Bazı İslâm ülkeleri ise kamerî aybaşlarının tespitinde, ayın hilal şeklinde gökyüzünde görülebilecek hâlde bulunması zamanını değil kavuşum anını (ayın her dolanmasında bir kez güneş, ay ve dünyanın aynı doğrultuya gelmesini/içtimayı) esas almaktadırlar. Ayrıca kimi ülkeler, ihtilâf-ı metâli'a itibar etmekte yani hilalin dünyanın herhangi bir yerinde görülmesini veya görülebilirliğini değil kendi ülkelerinde görülebilirliğini dikkate almaktadırlar.

İslâm âleminde zaman zaman bizden bir gün önce veya bir gün sonra bayram yapan ülkelerin bulunması bu sebeptendir. Bu tür içtihat farklılığından doğan farklı uygulamalar,

kimsenin ibadetine zarar vermez. Bu nedenle de Suudi Arabistan'da bulunanlar, o günlerde bu ülkenin uygulamalarına göre hareket ederler. Dolayısıyla söz konusu ülkenin hesabına göre yapılan hac ibadeti geçerlidir.

183 Kur'a sistemi dışında hacca gidebilmek için farklı yöntemlere başvurmak caiz midir?

Hac; belli zamanlarda, belli mekânlarda ve belli şekillerde yerine getirilen bir ibadettir. Bu ibadetin kabul edilmesinin şartları, hacca gidecek kişinin Müslüman, ergenlik çağına ulaşmış ve akıl sağlığının yerinde olması, hac mevsiminde Mekke'de bulunmasıdır. Bu şartları yerine getiren kimsenin hac ibadeti fikhî ölçüler dâhilinde şeklen geçerli olur. Ancak kur'a yöntemiyle hacca gidemeyenlerin, gereğini yapmayacakları hâlde değişik meslek vizeleri almaları yalan beyan anlamına geleceğinden dinen caiz değildir. Allah'ın emrine uyararak hac ibadetini yerine getirmek ile yine O'nun koyduğu yalan söyleme yasağını çiğnemek, İslâm ahlâkıyla bağdaşmayan açık bir çelişkidir. Ancak şoför veya kasipler olarak gidenler, mesleklerini icra ederken hac yapabilirler.

184 Mekke ve Medine'de cuma namazı vaktinde ezanın hemen ardından hutbeye başlandığında cumanın ilk sünneti veya nâfile namaz kılınır mı?

Cuma namazı vakti girdikten sonra imam hutbeye çıkmadan önce nâfile namaz kılmak sünnettir. Ancak hutbe okunurken nâfile namaza başlamak caiz değildir. (*Mergînânî, el-Hidâye, 1/84; Mevsulî, el-İhtiyâr, 1/84; Nevevî, el-Mecmû', 4/550; Saîdî, Hâşiyetü'l-adevî, 1/381; Nefrâvî, el-Fevâkihü'd-devânî, 1/266; İbn Kudâme, el-Muğnî, 2/237, 240-241*)

Bu nedenle hacıların Mekke ve Medine'de cuma günü hatip minbere çıktığı andan itibaren cumanın ilk sünneti veya nâfile

namaz kılmakla meşgul olmayıp hutbeyi dinlemeleri gerekir. Bu durumda edâ edemedikleri ilk sünneti cumanın farzından sonra kılabilirler.

185 Mekke ve Medine'nin kutsallığına inanarak oralardan toprak veya taş getirmenin bir sakıncası var mıdır?

Mescid-i Harâm, Meş'ar-i Harâm, Arafat başta olmak üzere Mekke, hac ile ilgili rükün ve şartların ifa edildiği yerler olması bakımından Müslümanların gönlünde belli bir kutsallığa sahiptir. Bu kutsallık, o bölgelerin taşına, toprağına, bitkisine ve hayvanına değil bizzat mekânların kendisine aittir. Dolayısıyla Hicaz'dan teberrük amacıyla toprak veya taş getirmenin herhangi bir dayanağı yoktur. (*Serahsî, el-Mebsût, 30/161*) İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu, bunu doğru bulmamış ve bunun mekruh olduğunu söylemişlerdir. (*Nevevî, el-Mecmû', 7/454-455*)

186 Hac ve umre ibadetlerini yerine getirirken mal ve hizmet satın alımlarını kredi kartı ile peşin yahut taksitli olarak yapmanın dinî hükmü nedir?

Hac ve umre organizasyonunda, konaklama, rehberlik, sağlık, iâşe vb. hizmetler, Diyanet İşleri Başkanlığı ve belirli şartlara sahip acenteler tarafından sunulmakta ve bunlar karşılığında bir bedel talep edilmektedir. Mal ve hizmet satın alımlarında bedel, nakden veya kredi kartı yoluyla peşin veya vadeli olarak ödenebilir. Ödemenin kredi kartıyla taksitli yapılması hâlinde müşterinin taksitlerini zamanında ödeyerek faizli işleme düşmemesi gerekir. Bunun yanında, mal veya hizmet satan tarafın, yapılan taksitlendirmeye uygun olarak alacağını zamanında ve tam olarak almak yerine, erken alma karşılığında bankadan eksik tahsil etmesi caiz değildir.

HAC VE UMRE İLE İLGİLİ
FETVALAR

MEDİNE ZİYARETİ

Hac ve umre ziyareti için Medine-i Münevvere'de kalınan süre içinde beş vakit namazın Mescid-i Nebevî'de kılınmasına özen gösterilir. Hz. Peygamber (s.a.s.), Mescid-i Nebevî'de kılınacak bir namazın, Mescid-i Harâm hariç diğer mescitlerde kılınan bin namazdan daha faziletli olduğunu bildirmiştir. (Buhârî, Fazlû's-salât, 1 [1190]; Müslim, Hac, 505-506 [1394]) Halk arasında Medine'de sekiz gün kalıp kırk vakit namaz kılmanın gerekli olduğu kanaati yaygın hâle gelmiştir. Bu kanaatin dayanağı, sıhhati tartışmalı olmakla birlikte Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivayet edilen şu hadistir: "Kim benim şu mescidimde, bir tek vakti geçirmeksizin kırk vakit namaz kılsa kendisi için cehennemden berat ve azaptan kurtuluş yazılır. O kişi, nifaktan da uzak olur." (Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/155 [12605])

Hadis âlimleri, gerek senet gerekse metin açısından bu rivayetin sıhhatinin tartışmalı olduğunu ifade etmişlerdir. (bk. *Elbânî, Silsiletül-ehâdisi'z-za'îfe*, 1/540-541 [364]; *Rifâ'î, el-Ehâdisül-vâride fî fezâilil-Medîne*, 435-436) Fıkıh eserlerinde de hacı adaylarının Mescid-i Nebevî'de kırk vakit namazı ihmal etmemeleriyle ilgili vurgulu hükümler yer almamıştır. Bu bağlamda kırk vakit namaz konusuyla ilgili şu hadisın metin itibarıyla daha sahih olduğu bilinmektedir: "Kim ilk tekbire yetişmek kaydıyla kırk gün cemaatle namaz kılsa o kimse için iki şeyden beraat gerçekleşir: Cehennem ateşinden ve nifaktan." (*Tirmizî, Salât*, 64 [241])

Buna göre Medine’de kalış zamanı yeterli olan kişilerin, sayı hesabı yapmaksızın Hz. Peygamber’in (s.a.s.) mescidinde, onun Ravzası’nın yanında cemaatle namaz kılmaya devam etmeleri yerinde bir davranış olacaktır. Fakat organizasyon açısından daha kısa süre kalmak zorunluluğu doğarsa bu da anlayışla karşılanmalı ve kırk vakit kılamamanın bir eksiklik olacağı zannedilmemelidir. Zira Mescid-i Nebevî’de kırk vakit namaz kılmak, haccın ne farzı ne vacibi ne de sünnetidir. Dolayısıyla haccın tamamlanmasının bu namazlara bağlanmaması gerekir.

188

Peygamberimizin (s.a.s.) kabr-i saâdetini ziyaret etmek ve Ravza-i Mutahhara’da namaz kılmak haccın menâsikinden midir?

Hac ve umre için kutsal topraklara giden Müslümanların Medine-i Münevvere günlerinde Allah Resûlü’nün (s.a.s.) kabr-i saâdetini ziyaret etmesi ve Mescid-i Nebevî’de namaz kılması, Peygamber sevgisini ve ona bağlılığı kuvvetlendirmenin önemli bir vasıtasıdır. Bu itibarla Medine-i Münevvere’de kalınan süre içinde beş vakit namazın Mescid-i Nebevî’de kılınmasına özen gösterilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), “Evimle minberimin arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir ve minberim havzımın üzerindedir.” (*Buhârî, Fadlu’s-salâti fî Mescidi Mekke ve’l-Medîne*, 5 [1196]; *Müslim, Hac*, 502 [1391]; Ayrıca bk. *Ahmed b. Hanbel, el-Müsned*, 2/534 [10921]; 6/289 [2651]; *Nesâî, Mesâcid*, 7 [696]) buyurmuş ve Mescid-i Nebevî’de kılınacak bir namazın Mescid-i Harâm hariç diğer mecitlerde kılınan bin namazdan daha faziletli olduğunu bildirmiştir. (*Buhârî, Fazlû’s-salât*, 1 [1190]; *Müslim, Hac*, 505-506 [1394]) Bu fazilet, Mescid-i Nebevî’nin sadece Ravza-i Mutahhara kısmına has olmayıp mescidin tamamına şamildir. Nitekim Hulefâ-yi Râşidîn döneminden beri Mescid-i Nebevî, defalarca genişletilmiş ve müminler asırlardır bu genişletilen yerlerde aynı ihtimamla namaz kılmaya devam edegelmişlerdir.

Kabir ziyareti ve özellikle Peygamberimizin (s.a.s.) kabrini ziyaret konusunda birçok hadis bulunmaktadır. (*Mâlik, Tahâret*, 2 [28], *Müslim, Cenâiz*, 102 [974]; *Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/403 [10273-10274]; *Şu'abü'l-îmân*, 6/46 [3855]; *Dârekutnî, es-Sünen*, 3/333 [2693]; 6/474 [2727]) Bu rivayetleri değerlendiren İslâm âlimleri, Resûlullah'ın (s.a.s.) kabr-i saâdetini ziyaret etmenin en faziletli men-duplardan olduğunu ifade etmişlerdir. (*Mevsilî, el-İhtiyâr*, 1/175)

Buna göre Medine'de bulunan kimseler, mümkünse Peygamberimizin (s.a.s.) Ravzası'nda, imkân olmaması hâlinde Mescid-i Nebevî'nin herhangi bir yerinde namaz kılarlar ve Peygamberimizin (s.a.s.) kabr-i saâdetini ziyaret ederler. Fakat bilinmelidir ki Ravza-i Mutahhara'da namaz kılmak ve Allah Resûlü'nün (s.a.s.) kabrini ziyaret etmek, haccın veya umrenin farzı, vacibi veya sünnetlerinden biri değildir. Dolayısıyla haccın veya umrenin tamam olması Mescid-i Nebevî'de namaz kılmaya veya Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kabr-i saâdetini ziyaret etmeye bağlanamaz. Bu itibarla bunları yapmadan Medine'den ayrılmak durumunda kalanların, hac veya umre ibadetlerinde herhangi bir eksiklik olmaz.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (ö. 211/826), *el-Musannef*, thk.: Habîbürrahman el-A'zamî, 11 Cilt, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403, (Abdürrezzâk, *el-Musannef*).
- Ali el-Kârî, Nureddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Sultân Muhammed el-He revî (ö. 1014/1606), *Fethu bâbi'l-'inâye bi Şerhi'n-nükâye*, 7 Cilt, yy., ts., (Ali el-Kârî, *Fethu bâbi'l-'inâye*).
- Ali el-Kârî, Nureddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Sultân Muhammed el-He revî (ö. 1014/1606), *Menâsikü'l-hac* (İrşâdü's-sârî adlı eserin içinde), Mekke, 2009, (Ali el-Kârî, *Menâsikü'l-hac*).
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed (ö. 855/1451), *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, 13 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, (Aynî, *el-Binâye*).
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî (ö. 458/1066), *el-Câmî li Şuabi'l-Îmân*, thk.: Abdu'l-alî Abdu'l-Hamîd Hâmid, 14 Cilt, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2003, (Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*).
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk.: Muhammed Abdulkadir Ata, 11 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003, (Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*).
- Bilmen, Ömer Nasuhi (ö. 1971), *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1986, (Bilmen, *İlmihal*).
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahih*, thk.: Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, 9 Cilt, Beyrut: Dârü Tavki'n-Necât, 1422/2001, (Buhârî).
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs (ö. 1051/1642), *Keşşâfü'l-Kıvâ'an Metni'l-İkna'*, 6 Cilt, yy.: Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1402, (Buhûtî, *Keşşâf*).

- Büceyrimî, Süleymân b. Muhammed b. Ömer (ö. 1221/1806), *el-Büceyrimî 'alâ'l-Hatîb*, (*Tuhfetü'l-Habîb 'alâ Şerhî'l-Hatîb*), 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 1415/1995, (Büceyrimî, *Tuhfe*).
- Cezîrî, Abdurrahman (ö. 1360/1941), *el-Fıkhu ale'l-mezâhibi'l-erbe'a*, 5 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003, (Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erbe'a*).
- Dârekutnî, Ebül-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed (ö. 385/995), *Süne-nü'd-Dârekutnî*, thk.: Şuayb Arnavut vd., 5 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2004, (Dârekutnî).
- Derdîr, Ebül-Berekât Ahmed, (ö. 1201/1786), *eş-Şerhu'l-Ke-bîr alâ Muhtasarı Halîl*, 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, ts., (Derdîr, *eş-Şerhu'l-kebîr*).
- Desûkî, Şemsuddin Muhammed Arafe (ö. 1230/1815), *Hâşiye-tü'd-Desûkî 'aleş-Şerhi'l-Kebir*, 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, ts., (Desûkî, *Hâşiye*).
- Dimyâtî, Ebû Bekr Osmân b. Muhammed Şattâ el-Bekrî (ö. 1310), *Hâşiyetü İ'âneti't-Tâlibîn 'alâ Halli Elfâzi Fethi'l-Mu'in*, 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 1418/1997, (Dimyâtî, *Hâşiyetü İ'âneti't-tâlibîn*).
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk.: Şuayb Arnavut, 7 Cilt, yy.: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009 (Ebû Dâvûd).
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddin (ö.1999), *Silsiletü'l-ehâdîsi'd-daîfe ve'l-mevdûat*, 14 Cilt, Riyâd: Mektebetü'l-meârif, 1992, (Elbânî, *ed-Da'îfe*).
- el-Fetâva'l-Hindiyye*, 6 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 2. Basım, 1310, (*el-Fetâva'l-Hindiyye*).
- Haddâd, Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed el-Haddâd (ö. 800/1397), *el-Cevheratü'n-neyyira ala Muhtasari'l-Kudurî*, 2 Cilt, yy.: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1322, (Haddâd, *el-Cevhera*).
- Haraşî, Ebû Abdullah Muhammed (ö. 1101/1690), *Şerhu Muhtasarı Halîl*, 8 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts., (Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halîl*).

- Hasen Şâh, Muhammed (ö. 1346/1927), *Gunyetu'n-nâsik fî Buğyetti'l-menâsik*, Dehli, 1344/1925, (Hasen Şâh, *Gunyetu'n-nâsik*).
- Hattâb, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 954/1547), *Mevâhibü'l-celîl li Şerhi Muhtasarı Halîl*, 6 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 3. Basım, 1992, (Hattâb, *Mevâhib*).
- Heytemî, İbn Hacer Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî (ö. 974/1567), *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şehi'l-Minhâc*, 8 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1984, (Heytemî, *Tuhfe*).
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b Abdullah b. Muhammed (ö. 463/1071), *Kitâbü'l-kâfî fî fıkhi ehli'l-Medineti'l-Mâlikî*, thk.: Muhammed Muhammed Uheyd el-Moritânî, Riyad: Mektebetü'r-Riyâd, 2. Baskı, 1980, (İbn Abdilber, *el-Kâfî*).
- İbn Âbidîn, Muhammed b. Muhammed b. Emin b. Ömer (ö. 1252/1836), *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr Şerhu Tenvirî'l-ebşâr*, 6 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2. Basım, 1992, (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*).
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (ö. 741/1341), *el-Kavânînu'l-fıkhiyye fi telhis-i mezhebi'l-Mâlikiyye*, yy., ts., (İbn Cüzey, *el-Kavânîn*).
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm (ö. 235/849), *el-Musannef*, thk.: Kemal Yusuf el-Hût, 7 Cilt, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409, (İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*).
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 6 Cilt, Kâhire: Müessesetü Kurtuba, ts., (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*).
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye* thk.: Mustafa es-Sekkâ - İbrâhîm el-Ebyârî - Abdulazîz Şelebî, 2 Cilt, Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa El-Bâbî el-Halebî, 1955, (İbn Hişâm, *es-Sîre*).

- İbn Kudâme Muvaffakuddîn el-Makdisî, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö. 620/1223), *el-Kâfi fî fıkhi'l-İmam Ahmed*, 4 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994, (İbn Kudâme, *el-Kâfi*).
- İbn Kudâme Muvaffakuddîn el-Makdisî, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö. 620/1223), *el-Muğnî*, 10. Cilt, yy.: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968 (İbn Kudâme, *el-Muğnî*).
- İbn Kudâme, Şemsüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman (ö. 682/1283), *el-Mukni fî fıkhi İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk.: Muhammed Arnavut – Yâsin Mahmud el-Hatîb, Cidde, 2000, (İbn Kudâme, *el-Mukni'*).
- İbn Kudâme, Şemsüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman (ö. 682/1283), *eş-Şerhu'l-kebîr ala metni'l-mukni'*, yy.: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts., (İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*).
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 273/887), *Sünen*, thk.: Şuayb Arnavut – Âdil Mürşid, yy.: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009, (İbn Mâce).
- İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmîni (ö. 763/1362), *el-Mübdi' Şerhu'l-Mukni'*, 10 Cilt, Riyâd: Dâru âlemi'l-kütüb, 2003, (İbn Müflih, *el-Mübdi'*).
- İbn Nuceym, Zeynü'd-Din b. İbrahim b. Muhammed (ö. 970/1563), *el-Bahru'r-râik Şerh-u Kenzi'd-dekâik* (İbn Âbidin, Minhâtü'l-Hâlik şerhi ile beraber), 8 Cilt, yy.: Dârü'l-Kütübü'l-İslâmî, 2. Basım, ts., (İbn Nuceym, *el-Bahr*).
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4 Cilt, Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 2004, (İbn Rüşd, *Bidâye*).
- İbn Teymiyye, Takiyyuddin Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm b. Teymiyye (ö. 728), *el-Fetâvâ'l-Kübrâ*, 6 Cilt, yy.: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408/1987, (İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*).
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlü'd-din Muhammed b. Abdu'l-Vâhid es-Sivâsî (ö. 861/1457), *Şerhu Fethi'l Kadîr ale'l-Hidaye Şerhi*

- Bidâyeti'l-mübtedî*, 10 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, ts., (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*).
- İlîş, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mısrî (ö. 1299-1882), *Minehu'l-celîl Şerhu Muhtasarı Halîl*, 9 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1989/1409, (İlîş, *Minehu'l-celîl*).
- Heyet, *İlmihâl*, 2 Cilt, İstanbul: TDV, ts., (Heyet, *İlmihâl I: İman ve İbadetler*).
- İmrânî, Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrânî el-Yemânî (ö. 558/1163) *el-Beyân fî mezhebi İmâm Şâfiî*, thk.: Kâsım Muhammed en-Nûrî, 13 Cilt, Cidde: Dârü'l-minhac, 2000, (İmrânî, *el-Beyân*).
- Kalyûbî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Selâme (ö. 1069), *Hâşiye-tü'l-Kalyûbî*, 4 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415, (Kalyûbî, *Hâşiye*).
- Karâfi, Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs (ö. 684/1285), *ez-Zahîre*, 14 Cilt, thk.: Muhammed Haccî, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994, (Karâfi, *ez-Zahîre*).
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (ö. 587/1191), *Bedâ'i-u's-sanâi' fî Tertîbi's-şerâi'*, 7 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1986, (Kâsânî, *Bedâ'i*).
- Kur'an Yolu; Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006, (*Kur'an Yolu*).
- Mâlik, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik (ö. 179/795), *Muvatta-ü'l-İmâm Mâlik (Yahyâ Rivâyeti)*, thk.: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985, (Mâlik).
- Mekkî, Hüseyin b. Muhammed Said b. Abdülğani el-Mekkî (ö.1366/1947), *İrşâdü's-sârî ilâ menâsiki'l-Molla Aliyyi'l-Kârî*, thk. Muhammed Talhâ Belâl, Mekke: el-Mektebetül-İmdâdiyye, 1. Basım, 2009, (Mekkî, *İrşâdü's-sârî*).
- Merdâvî, Alâüddin Ebü'l-Hasen Ali b. Süleyman (885/1480), *el-İnsâf*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fıkh, 12 Cilt, Kahire, 1955/1374, (Merdâvî, *el-İnsâf*).

- Merginânî, Burhaneddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Ebû Bekir (ö. 593/1197), *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-mübtedâ*, 4 Cilt, Beyrut: Dârü ih-yâit-Turâsi'l-Arabî, ts., (Merginânî, *el-Hidâye*).
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud (ö. 683/1240), *el-İhtiyâr li Ta'lî-li'l-Muhtâr*, 5 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1937/1356, (Mevsilî, *el-İhtiyâr*).
- Mevvâk, Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf (ö. 897/1492), *et-Tâc ve'liklîl li Muhtasarı Halîl*, 8 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994, (Mevvâk, *et-Tâc*).
- Meyyâre, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Mey-yâre el-Fâsî (ö. 1072/1662), *ed-Dürrü's-semîn, ve'l-mevri-dü'l-ma'in fî şerhi'l-Mürşidi'l-mu'in*, Beyrut, 2000, (Meyyâre, *ed-Dürrü's-semîn*).
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/874), *Sahâh-i Müslim, el-Kütübü's-Sitte* (Mevsûatü'l-Hadîsiş-Şerîf içinde), thk.: Muhammed Fuad Abdalbâkî, 5 Cilt, Beyrut: Dârü ih-yâit-Turâsi'l-Arabî, ts., (Müslim).
- Nefrâvî, Ahmed b. Ganîm b. Sâlim b. Mühennâ (ö. 1126/1714), *el-Fevâ-kihü'd-devânî alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî*, 2 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, 1995, (Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devânî*).
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî (ö. 303/915), *Kitâbü's-Süneni'l-kübrâ*, thk.: Abdulfettah Ebû Ğudde, 9 Cilt, Halep: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyyeti, 3. Basım, 1986, (Nesâî).
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *Kitâbü'l-mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb liş-Şîrâzî*, 20 Cilt, yy.: Dârü'l-Fikr, ts., (Nevevî, *el-Mecmû'*).
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *Ravzatü't-tâlibîn*, thk.: Züheyr eş-Şâviş, 12 Cilt, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Basım, 1412, (Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*).
- Râfiî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm (ö. 623/1226), *el-Âzîz fî Şerhi'l-Vecîz (eş-Şerhu'l-kebîr)*, nşr.: Âdil

- Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvaz, 13 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/ 1997, (Râfiî, *el-'Azîz*).
- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed (ö. 1004/1596), *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, 8 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1404, (Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*).
- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed (ö. 1004/1596), *Ġayetü'l-beyân*, Beyrut: Dârü'l-Me'rife, ts., (Remlî, *Ġāyetü'l-beyân*).
- Remlî, Şihabuddin Ahmed b. Hamza el-Ensârî (ö. 957), *Fetâvâ'r-Remlî*, 4 Cilt, yy.: el-Mektebetü'l-İslâmiyyeti, ts., (Remlî, *Fetâvâ*).
- Rufâî, Sâlih b. Hâmid, *el-Ehâdisü'l-vâride fî Fezâilü'l-Medine*, Medine: Dârü'l-Hudayrî, 1413, (Rufâî, *el-Ehâdis*).
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (ö. 240/854), *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 5 Cilt, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994, (Sahnûn, *el-Müdevvene*).
- Saîdî, Ali el-Adevî (ö. 1189/1775), *Hâşiyetü'l-adevî ala Şerhi Kifâ-yeti't-Talibi'r-Rabbânî*, thk. Yusuf el-Bikâî, Beyrut: Dârü'l-fikr, 1994, (Saîdî, *Hâşiyetü'l-adevî*).
- Sâvî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. el-Halvetî (ö. 1241), *Bulġatu's-Sâlik Li-Akrabi'l-Mesâlik*, 4 Cilt, yy.: Dârü'l-Maârif, ts., (Sâvî, *Bulġatü's-sâlik*).
- Semerkindî, Ebû Bekr Alâuddin Muhammed b. Ahmed b. Ebi Ahmed (ö. 539/1145), *Tuhfetü'l-fukahâ*, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1994, (Semerkandî, *Tuhfe*).
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, 30 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993, (Serahsî, *el-Mebsût*).
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820), *el-Ümm*, 8 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1410/1990, (Şâfiî, *el-Ümm*).
- Şeyhîzâde, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (Dâmad Efendi) (ö. 1078/1677), *Mecma'u'l-enhur*, 2 Cilt, yy.: Dârü ih-yâi't-Turâsi'l-Arabî, ts. (Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*).

- Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. el-Hatîb (ö. 977/1569), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, 6 Cilt, yy.: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415/1994, (Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*).
- Tetâî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Halîl el-Ensârî el-Hazrecî (ö. 942/1535), *Cevâhirü'd-dürer fi halli elfâzi'l-Muhtasar*, thk.: Dr. Ebu'l-Hasen-Nûrî Hasen, 8 Cilt, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014, (Tetâî, *Cevâhirü'd-dürer*).
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), *es-Sünen* (el-Câmiu's-Sahih), thk.: Beşşar Avvâd Ma'rûf, 6 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998, (Tirmizî).
- Uceylî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer b. Mansûr el-Uceylî el-Ezherî (ö. 1204/1790), *Hâşiyetü'l-cemel ale'l-minhâc*, thk.: Abdürrezzak Galib Mehdi, 8 Cilt, Beyrut, 2013, (Uceylî, *Hâşiyetü'l-cemel*).
- Zekeriyâ el-Ensârî, Zekeriyâ b. Muhammed (ö. 926/1520), *Esne'l-metâlib fi Şerhi Ravdi't-talib*, 4 Cilt, yy: Dârü'l-Kitabi'l-İslâmî, ts., (Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*).
- Zeylâî, Fahreddîn Osmân b. Alî b. Mihcen (ö. 743/1343), *Tebyî-nü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-dekâik*, 6 Cilt, Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-İslâmî, 1313, (Zeylâî, *Tebyîn*).
- Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh*, 10 Cilt, Dımeşk: Dârü'l-Fıkr, 4. Basım, (Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*).